Ny forskning i grammatik

Marie Herget Christensen
Oliver Rix Johannsen
Maria Messerschmidt
Jørgen Schack
Jakob Steensig

33

Udgivet af:
Dansk Sprognævn.

Med økonomisk støtte fra:
Støtteforeningen for Grammatiknetværket.

Redaktion:
Marie Herget Christensen, Oliver Rix Johannsen, Maria Messerschmidt, Jørgen Schack, Jakob Steensig

Serieredaktør: Eva Skafte Jensen, esj@dsn.dk.

© Forfatterne og Dansk Sprognævn, 2026

Dtp: René Malchow
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISSN: 2446-1709 (onlineversion)

Dansk
Sprognævn
Adelgade 119 B
DK-5400 Bogense

Indholdsfortegnelse

Anders Tvilstegaard: Konjunktivens forunderlige hændelser. Om modusbrug efter ske-verber i italiensk 5

Barthe Bloom & Kasper Boye: Kønsinklusionsmarkering og kontrasten mellem leksikalske og grammatiske ord 23

Jakob Steensig: Grænsen mellem grammatik og rene interaktionsfænomener i en samtalegrammatik 41

Johan Pedersen: Nominalkomposition i dansk og spansk Leksem- vs. skema-baseret konstruktion 60

Laurits Stapput Knudsen: Forholdet mellem kasus og rumlig betydning i demonstrativsystemet i wik-mungkan 76

Lennart Westergaard & Kasper Boye: Reanalyse, grammatikalisering og degrammatikalisering 95

Louise Volsgaard Christensen & Line Burholt Kristensen: Har kunnet, har kunne og har ku – produktion og perception af modalverbers bøjning..... 113

Marie Bojsen-Møller, Torben Juel Jensen & Tanya Karoli Christensen: Når vi taler om fremtiden: præsens i futurisk anvendelse versus ville-futurum 132

Peter Juul Nielsen: Morgenbrød med birkes på: Om relativ lokalspecifikation i dansk..... 151

Sten Vikner: Jiddisch og OV-VO-distinktionen - og dansk og tysk 170

Ny forskning i grammatik, vol. 33 (2026), 5-22.
DOI: 10.7146/nfg.v1i33.167890

Konjunktivens forunderlige hændelser. Om modusbrug efter ske-verber i italiensk

Anders Tvilstegaard

Abstract
This article examines mood selection in complements headed by Italian happen-verbs (*capitare, succedere, accadere, avvenire*) using corpus data from CORIS. These verbs are noteworthy because they frequently select the subjunctive even when the embedded content is factual, and because they show systematic variation. The analysis argues that this variation is best explained by the distinction between *States-of-Affairs* and *propositions*. The subjunctive is the default choice when the complement designates a *States-of-Affairs*, while the indicative appears when the complement functions as an informationally autonomous unit and is thus construed as a proposition. The results challenge modal-based accounts and the traditional tripartite classification of subjunctive contexts.

Nøgleord
ske-verber, modus, sagforhold, proposition, komplementsætninger

1. Indledning[1]

Den semantiske gruppe af verber som her betegnes *ske-verber* (*capitare, succedere, accadere, avvenire* 'ske'), har hidtil kun spillet en begrænset rolle i studier af modusbrug i italiensk. Alligevel er de interessante fordi de udfordrer den gængse forestilling om det semantiske grundlag for kontrasten mellem indikativ og konjunktiv. Disse verber kan nemlig styre konjunktiv, selv når indholdet udtrykt i komplementsætningen fremstår faktuelt[2]:

1 Denne artikel er udarbejdet med støtte fra Carlsbergfondet, bevilling CF24-0454.

2 Eksemplet kommer fra CORIS, se afsnit 4.1.

© Anders Tvilstegaard og Dansk Sprognævn

(1) *Una volta sola è accaduto che Pinocchio diventasse opera. Fu il 1 giugno del 1985.*
'Det er kun sket én gang, at Pinocchio blev.KONJ til en opera. Det var den 1. juni 1985.'

Samtidig er der en markant variation i modusbrug mellem de enkelte ske-verber: *succedere* forekommer for eksempel oftere med indikativ end de øvrige – en forskel der formentlig hænger sammen med morfologiske faktorer, herunder tids- og aspektvalg (Schmitt Jensen 1970: 191-193 + 237-238). En bedre forståelse af fænomenet forudsætter derfor en systematisk undersøgelse der både tager højde for konjunktivens funktion og for de faktorer der betinger modusvekslen. På denne baggrund undersøger denne artikel modusvalget i komplementsætninger til italienske ske-verber på grundlag af korpusdata fra CORIS. Analysen har til formål at klarlægge hvilke semantiske faktorer der betinger valget mellem indikativ og konjunktiv.

2. Teoretisk og deskriptiv baggrund

2.1. Gængse forklaringer på modusvalg

Forklaringer på modusvalg i italienske komplementsætninger har i overvejende grad været formuleret inden for det der betegnes som **modal approaches** (Portner 2011: 1267). Fælles for disse tilgange er antagelsen om at verbalmodus signalerer at indholdet af komplementsætningen fortolkes inden for en særlig modal kontekst som etableres af det styrende prædikat. Indikativ analyseres typisk som den modus der er forenelig med en fortolkning i en kontekst der minder om en helsætning og dermed om assertion, mens konjunktiv forbindes med kontekster der afviger fra denne type forankring.

Traditionelt er denne forskel blevet beskrevet ved hjælp af kontraster som **realis** vs. **irrealis** eller **assertiv** vs. **ikke-assertiv**, der kan forstås som forskellige måder at karakterisere de modale kontekster eller "skygger" som det styrende prædikat kaster over sin komplementsætning. Disse begrebspar vil kort blive diskuteret i det følgende.

I nyere analyser er kontrasten mellem realis og irrealis blevet omfortolket således at den ikke længere primært forstås som en forskel mellem faktiske og ikke-faktiske forhold. Hos Giorgi & Pianesi (1997) forstås irrealis som et udtryk for at komplementsætningens indhold fortolkes inden for en ramme hvor det indgår i en ordnet sammenligning med

alternative muligheder etableret af det styrende prædikat. I sådanne kontekster beskriver komplementsætningen ikke blot et potentielt forhold i verden, men et forhold der vurderes eller rangeres i relation til andre, relevante alternativer. I Portners (2018: 70) terminologi kan denne måde at forstå konjunktivens semantik på beskrives som en **comparison-based approach**, idet konjunktiv her forbindes med kontekster hvor det beskrevne indhold sammenholdes med eller evalueres i relation til relevante alternative muligheder. Realis betegner derimod kontekster hvor komplementsætningens indhold ikke indgår i en evaluerende/rangerende struktur, men præsenteres uden at blive sammenholdt med alternative, konkurrerende udfald og derfor minder om et selvstændigt udsagn eller en assertion.

Inden for mere funktionelt orienterede beskrivelser er forskellen mellem indikativ og konjunktiv ofte blevet knyttet til begrebet **assertion** (fx Bybee 1998). Assertion forstås her ikke som et spørgsmål om sandhedsværdi, men som et spørgsmål om hvilket indhold der bringes i forgrunden som den egentlige meddelelse. Komplementsætninger er i udgangspunktet ikke designet til selv at assertere deres indhold, men visse styrende prædikater kan trække komplementsætningens indhold frem til det Korzen (1999) kalder **assertionsplanet**. I sådanne tilfælde får komplementsætningen en status der minder om en helsætnings, hvilket typisk korrelerer med brugen af indikativ, mens konjunktiv fastholder indholdet i en underordnet, ikke-asserteret position (fx Bronzi 1977; Wandruszka 2001).

Selvom de modale tilgange har haft stor forklaringskraft i analysen af modusbrug, viser deres forklaringspotentiale sig mere begrænset i relation til verber der ikke etablerer en tydelig evaluerende/rangerende eller sammenlignende ramme for fortolkningen af deres komplementsætning. Dette gælder blandt andet italienske ske-verber der beskriver forekomst eller indtræden af begivenheder uden at placere det beskrevne indhold i en kontekst hvor det vurderes i forhold til alternative muligheder, ligesom de ikke entydigt kan siges hverken at fremhæve eller suspendere komplementsætningens indhold som et selvstændigt bidrag til diskursen. At disse verber ikke desto mindre ofte forekommer med konjunktiv, og at der samtidig kan observeres systematisk variation i modusvalg, peger på at der er andre faktorer på spil som ikke fuldt ud fanges af de modale tilgange.

2.2. Den gængse tredeling af konjunktivs anvendelser

Det er almindeligt i litteraturen at inddele konjunktivens anvendelser i tre overordnede kontekster: **volitive** (2), **dubitative** (3) og **valutative/faktive/tematiske** (4) **kontekster** (fx Wandruszka 2001; Salvi & Vanelli 2004: 255-259).

(2) *Voglio/insisto/bisogna che Maria venga*
'Jeg vil/jeg insisterer på/det er nødvendigt at Maria kommer.KONJ.

(3) *Dubito/credo/immagino che Maria venga*
'Jeg tvivler på/tror/forestiller mig at Maria kommer.KONJ.'

(4) *È strano/ è sorprendente/ è interessante che Maria venga*
'Det er mærkeligt/det er overraskende/det er interessant at Maria kommer.KONJ.'

Spørgsmålet er imidlertid hvordan ske-verber bør placeres i denne inddeling. Wandruszka (2001: 445) kategoriserer ske-verber under den dubitative kontekst. Og den kategorisering forekommer da også velbegrundet i kontekster hvor komplementsætningen ikke refererer til en bestemt, enkeltstående begivenhed, men snarere til gentagne, generiske eller på anden måde uspecificerede hændelser, som i (5):

(5) *Capita anche che la gente si* ***addormenti*** *mentre sto parlando.*
'Det sker også at folk falder.KONJ i søvn mens jeg taler.'

I mange andre tilfælde er det imidlertid vanskeligt at karakterisere komplementsætningens indhold som dubitativt, hvilket Wandruszka da også anerkender. Når ske-verber anvendes til at introducere specifikke, afgrænsede begivenheder, som i (6), foreligger der hverken tvivl om indholdets realisering eller en epistemisk distance der naturligt kan motivere en dubitativ analyse:

(6) *Una notte avvenne che mi* ***svegliassi*** *dopo poche ore di lieve sopore.*
'En nat skete det at jeg vågnede.KONJ efter et par timers let søvn.'

Disse tilfælde lader sig derfor ikke uden videre indpasse i den gængse tre-

deling, hvilket peger på behovet for en anden måde at forstå modusvalget i komplementsætninger til ske-verber på.

3. Teoretisk ramme

3.1. Sondringen mellem sagforhold og proposition

En central forudsætning for den teoretiske ramme der udvikles i det følgende, er sondringen mellem **sagforhold** og **propositioner**. Sondringen er i litteraturen ofte blevet formuleret som en forskel mellem denoterbare entiteter hvor sagforhold er mere konkrete entiteter der kan siges at forekomme eller eksistere, mens propositioner beskrives som mere abstrakte entiteter der kan siges at være sande eller falske (Lyons 1977: 443-445). I denne artikel tages der imidlertid udgangspunkt i følgende funktionel-kognitive forståelse af sondringen.

> "Sagforhold er typer af begivenheder eller tilstande, mens propositioner ud over at rumme et sagforhold også relaterer sagforholdet til en situation i en verden og giver noget information om denne situation. Den afgørende forskel er altså om indholdet kun er en begivenheds- eller tilstandstype, eller om den derudover også har status af noget information om en situation i en verden." (Engberg-Pedersen et al. 2019: 168)

Sondringen mellem sagforhold og propositioner – undertiden betegnet med andre termer (se Boye 2023 for et overblik) – er bredt anvendt til at klassificere styrende prædikater ud fra den type betydning de tager som deres semantiske argument, og anvendes i den sammenhæng ofte til at redegøre for systematiske forskelle i valg af komplementtype (fx Dik 1997: kapitel 5; Cristofaro 2003; Dixon 2006: kapitel 18; Langacker 2010; Croft 2022: 560; Boye 2023). På denne baggrund analyseres forskellen mellem finit og infinit komplementering ofte i relation til netop sondringen mellem propositioner og sagforhold. For eksempel kan infinitivkomplementet i (7a) analyseres som betegnende et sagforhold der består i en konkret, praktisk færdighed som Emil tilegner sig, mens den indikativiske komplementsætning i (7b) kan siges at betegne en proposition, nemlig en brugbar information om hvordan man bedst sparker til en bold.

(7a) *Jeg lærte Emil* ***at sparke*** *med vristen.*
(7b) *Jeg lærte Emil at man* ***sparker*** *bedst med vristen.*

Når forskellen mellem finit og infinit komplementering således ofte analyseres i relation til sondringen mellem sagforhold og propositioner, er det nærliggende at spørge om og hvordan den samme sondring kan bidrage til en semantisk forståelse af modusvalg i komplementsætninger.

3.2. Modus-semantik baseret på sondringen

Sondringen mellem sagforhold og propositioner har traditionelt ikke indtaget en central plads i moduslitteraturen, men har længe udgjort et centralt analytisk greb i især fransksprogede beskrivelser af konjunktiv–indikativ-kontrasten (fx Rochette 1988; Achard 1998; Jones 2010: 179-195). I nyere arbejde er sondringen desuden blevet anvendt som et semantisk udgangspunkt for beskrivelser af verbalmodus generelt (Boye & Harder 2018), herunder i analyser af den italienske indikativ–konjunktiv-kontrast (Andersen 2023). I disse analyser forbindes indikativ med propositioner og konjunktiv særligt med sagforhold. Konjunktiv forekommer også i visse propositionelle kontekster som kort diskuteres i afsnit 6.2.

Analyser der tager udgangspunkt i denne sondring, gør det blandt andet muligt at redegøre for at konjunktiviske komplementsætninger kan betegne både irrealis/ikke-asserterede sagforhold (8a) og realis/asserterede sagforhold (8b) (jf. Givón (1994: 280), hvor komplementer til implikative manipulative prædikater (8b) analyseres som realis/assertive og komplementer til ikke-implikative (8a) som irrealis/ikke-assertive).

(8a) *Cecilia disse al padre che* ***sedesse***. (Bach & Schmitt Jensen 1990: 504)
'Cecilia bad sin far om at sætte.KONJ sig ned.'
(8b) *Un tic faceva che* ***volgesse*** *o* ***alzasse*** *a ogni attimo il capo.* (Bach & Schmitt Jensen 1990: 500)
'Et tic fik ham til at vende.KONJ eller løfte.KONJ hovedet hvert øjeblik.'

Modale tilgange som dem beskrevet i 2.1, har vanskeligt ved at redegøre for (8b) fordi konjunktiv her hverken markerer irrealis/ikke-assertion eller indgår i en sammenlignende eller rangerende struktur – et tic har ingen fortrukken verden – mens begge eksempler uden videre indfanges i en

sagforholdsbaseret analyse idet komplementsætningerne i både (8a) og (8b) kan siges at betegne sagforhold.

Samlet set peger gennemgangen på at sondringen mellem sagforhold og propositioner giver et velegnet semantisk udgangspunkt for beskrivelsen af modusvalg i komplementsætninger netop fordi den ikke forudsætter en modalt baseret fortolkning, men relaterer modusvalget til forskelle i indholdstype. I det følgende anlægges derfor den analytiske antagelse at indikativiske komplementsætninger betegner propositioner, mens konjunktiviske komplementsætninger betegner sagforhold. På denne baggrund kan de analytiske implikationer af denne forståelse nu diskuteres.

3.3. Analytiske implikationer for ske-verber

Den ovenstående analyse af modus-semantikken på italiensk har direkte implikationer for analysen af italienske ske-verber. Når disse verber optræder med konjunktivisk komplementsætning, analyseres komplementsætningens indhold som et sagforhold idet ske-verber netop beskriver hændelser, dvs. noget der kan siges at forekomme (propositioner kan ikke "ske"). Forekomst af indikativ forventes derimod at signalere at konstruktionen som helhed tillægges en propositionskompatibel fortolkning.

4. Data og metode

4.1. Korpus

Det empiriske grundlag for analysen udgøres af data fra CORIS-korpusset (*Corpus di italiano scritto*), et stort, balanceret referencekorpus for moderne italiensk skriftsprog. Korpusset rummer tekster fra perioden ca. 1980 og frem og omfatter en bred vifte af genrer, herunder journalistik, skønlitteratur, fagprosa og populærvidenskabelige tekster.

4.2. Indsamlingsmetode og kategorisering

Forekomsterne er indsamlet ved søgninger på lemma-niveau (dvs. alle bøjningsformer af verbet) *capitare*, *succedere*, *accadere* og *avvenire* i CORIS-korpusset. Analysen omfatter udelukkende tilfælde hvor verberne styrer en finit komplementsætning introduceret af *che*.

For hvert verbum blev der tilstræbt et datasæt på op til 500 forekomster hvor dette var muligt. For verbet *avvenire* kunne kun identificeres 119 forekomster.

Hver forekomst er manuelt kategoriseret med hensyn til modus og tempus i både helsætning og komplementsætningen. Derudover er der noteret

relevante adverbialled i helsætningen, herunder tidsadverbialer og negation i det omfang disse kan have betydning for modusvalget. Genreforskelle er derimod ikke systematisk kontrolleret i analysen, men udgør et oplagt perspektiv for videre undersøgelser af modusvariation ved ske-verber.

5. Analyse

5.1. Kvantitativ analyse

Tabel 1 giver et overblik over den generelle fordeling af indikativ og konjunktiv. "Andet" omfatter konditionalis og morfologisk sammenfald mellem indikativ og konjunktiv (fx i 1. person pluralis præsens).

Verbum	**Indikativ**	**Konjunktiv**	**Andet**
Accadere	99 (19,8%)	390 (78%)	11 (2,2%)
Avvenire	50 (42%)	68 (57,1%)	1 (0,9%)
Capitare	44 (8,8%)	450 (90%)	6 (1,2%)
Succedere	219 (43,8%)	267 (53,4%)	14 (2,8%)

Tabel 1: Generel modusfordeling

Tabellen viser at konjunktiv samlet set er den hyppigst forekommende modus, men at *succedere* og *avvenire* udviser en relativt jævn fordeling mellem indikativ og konjunktiv, sidstnævnte dog på et mere begrænset datagrundlag.

Ud over den overordnede modusfordeling peger materialet på tre gennemgående tendenser. For det første forekommer konjunktiv ofte i tilfælde hvor helsætningen indeholder et modalverbum såsom *potere* 'kan' (9a). For det andet ses konjunktiv hyppigere ved negerede helsætninger (9b).

(9a) *Lei dice che può accadere che l'allievo* ***superi*** *il maestro.*
'Hun siger at det kan ske, at eleven overgår.KONJ læreren.'

(9b) *Non capitava mai che lei* ***usasse*** *il proprio cognome in presenza di Tengo.*
'Det skete aldrig at hun brugte.KONJ sit eget efternavn i Tengos nærvær.'

Endelig viser materialet en mere bemærkelsesværdig tendens idet komplementsætninger oftere står i indikativ når helsætningen er i *passato remoto* (simpel fortid) som i (10a), end når den er i *passato prossimo* (sammensat

fortid) som i (10b), selv om begge tempusformer grundlæggende anvendes til at udtrykke afsluttede, afgrænsede handlinger.

(10a) *Dunque accadde che* ***imparai*** *a leggere e a scrivere molto prima della scuola elementare.*
'Så det skete at jeg lærte.IND at læse og skrive længe før folkeskolen.'

(10b) *Non importava che l'altro fosse più grande d'età, più grosso, o che fosse insieme ad altri. Lo stendevo e basta. Naturalmente è successo pure che al tappeto ci* ***finissi*** *io.*
'Det var ligegyldigt om den anden fyr var ældre, større eller sammen med andre fyre. Jeg slog ham bare ud. Selvfølgelig endte.KONJ jeg også i gulvet.'

Denne observation vil blive diskuteret nærmere i afsnit 5.2.3.

5.2. Kvalitativ analyse

Analysen bekræfter overordnet sagforholdsanalysens forklaringskraft. Hvis komplementsætningen analyseres som udtryk for et sagforhold, følger det at nærmere specifikationer af sagforholdets forekomst – herunder tidslige og kvantitative adverbialled – som udgangspunkt ikke påvirker modusvalget. Dette ses blandt andet ved at adverbialled der kvantificerer sagforholdet med hensyn til hyppighed eller antal (fx *raramente* 'sjældent', *una volta* 'en gang', *due volte* 'to gange', *molte volte* 'mange gange'), som udgangspunkt ikke medfører et skift i modus. Konjunktiv forekommer således typisk både ved enkeltstående, gentagne og sjældne begivenheder, som illustreret i følgende eksempler.

(11a) ***Raramente*** *accadeva che guardasse qualcuno direttamente in viso.*
'Det skete sjældent at han så.KONJ nogen direkte i ansigtet.'

(11b) ***A volte*** *capitava che avessi abbastanza soldi per comprare un dolcetto.*
'Nogle gange skete det at jeg havde.KONJ penge nok til at købe en lille kage.'

(11c) *Capita* ***spesso*** *che, per gioco, i piccoli si scambino gli spazzolini.*
'Det sker ofte at de små for sjov bytter.KONJ tandbørster.'

(11d) *Dal 1950 ad oggi per* ***undici volte*** *è accaduto che un pilota si sia aggiudicato le prime due gare stagionali.*
'Fra 1950 til i dag er det sket elleve gange at en kører har.KONJ vundet sæsonens to første løb.'

(11e) ***Due volte*** *accadde che nei pressi si sviluppasse un incendio, prontamente estinto dalla squadra pompieri interna.*
'To gange skete det at der i nærheden opstod.KONJ en brand, som hurtigt blev slukket af det interne brandmandskab.'

(11f) ***Una notte, di due anni fa,*** *è capitato che ne parlasse.*
'En nat for to år siden skete det at han talte.KONJ om det.'

Dette taler imod analyser der knytter konjunktiv snævert til generelle eller ikke-specifikke begivenheder, og peger i stedet på at det afgørende er at komplementsætningen betegner et sagforhold.

Analysen bekræfter således at konjunktiv er den forventede modus ved sagforholdskomplementsætninger. Samtidig viser materialet at indikativ også forekommer med en vis hyppighed ved ske-verber, særligt ved *succedere*. I det følgende identificeres tre faktorer der synes at motivere modusvalget.

5.2.1. Forgrundede komplementsætninger

Indikativ synes generelt at være motiveret af at komplementsætningen er diskursivt og informationsmæssigt mere selvstændig eller forgrundet. Denne analyse kan forstås inden for Boye og Harders (2007) diskursfunktionelle tilgang hvor konstruktionens sætninger konkurrerer om diskursprominens, og hvor det diskursprominente indhold fungerer som ytringens assertive kerne (se også afsnit 6.1).

Et særligt klart tilfælde af denne "diskursive opgradering" ses i konstruktioner med særligt *succedere* (i sjældnere tilfælde også ved de øvrige ske-verber, som (12b)), hvor verbet først optræder i et retorisk spørgsmål og dernæst genoptages i en komplementsætningskonstruktion:

(12a) *Ma allora che succede? Succede che* ***sono*** *scivolato.*
'Men hvad sker der så? Der sker det at jeg gled.IND.'

(12b) *Che cosa capita? – dissero tutt' e tre insieme. – Capita che Ernesto* ***ha*** *ragione: il treno è la soluzione al vostro problema.*
'Hvad sker der? – sagde de alle tre i fællesskab. – Det viser sig at Ernesto har.IND ret: Toget er løsningen på jeres problem.'

I sådanne tilfælde fungerer helsætningen ikke som bærer af ny information, men genoptager et allerede etableret diskursivt udgangspunkt, mens den efterfølgende komplementsætning leverer den nye information og

dermed tildeles primær diskursprominens. Dette motiverer brugen af indikativ.

Eksempel (13) viser på særlig klar vis at helsætningen ikke er informationsmæssigt nødvendig og derfor kan udelades når komplementsætningen alene bærer den diskursprominente information.

(13) *Cosa è successo? che mio marito da allora ce l'**ha** con me.*
'Hvad er der sket? At min mand har.IND været vred på mig lige siden.'

Det er derudover bemærkelsesværdigt at komplementsætningerne i eksemplerne i (12a) og (13) ikke beskriver en hændelse i snæver forstand, men indeholder stative relationsprædikater. Dette peger på at ske-verbet i disse konstruktioner ikke primært introducerer en hændelse, men snarere fungerer som et mere abstrakt prædikat. Dette leder videre til en anden motiverende faktor.

5.2.2. Propositionskompatibel brug af ske-verber

Den anden motiverende faktor for brugen af indikativ er at det styrende ske-verbum i visse kontekster får en konstaterende betydning der er kompatibel med en proposition. I disse tilfælde fungerer ske-verbet ikke primært som hændelsesintroducerende, men nærmer sig betydninger som 'det forholder sig' eller 'det viser sig', hvilket gør indikativ i komplementsætningen naturlig, forudsat at indikativ betegner en proposition. De følgende eksempler (og eksempel 12b) kan analyseres som tilfælde af en sådan propositionskompatibel brug af ske-verberne.

(14a) *Succede che Duisenberg **è** un monetarista rigidissimo.*
'Det viser sig at Duisenberg er.IND en meget rigid monetarist.'
(14b) *Dunque, successe che il nonno **era** diventato vecchio.*
'Så det viste sig at bedstefaren var.IND blevet gammel.'
(14c) *Succede però che, per le stesse caratteristiche, non **piace** ai francesi.*
'Men det forholder sig sådan at franskmændene netop af de samme grunde ikke bryder.IND sig om det.'

Eksemplerne i (14) illustrerer således at indikativ forekommer når ske-verbet anvendes i en konstaterende funktion hvor komplementsætningen præsenteres som et selvstændigt propositionelt indhold.

5.2.3. Indikativ og passato remoto

Som nævnt i afsnit 5.1 bruges indikativ hyppigere ved styrende verber i *passato remoto* end i *passato prossimo* trods deres grundlæggende samme funktion: i *passato remoto* forekommer 68 tilfælde med indikativ mod 24 med konjunktiv, mens forholdet i *passato prossimo* er 53 mod 95. Denne forskel i modusvalg ledsages af en tydelig forskel i komplementsætningens tempus idet indikativ med *passato remoto* overvejende forekommer sammen med *passato remoto* i komplementsætningen (15a og 15b), mens konjunktiv typisk optræder sammen med *imperfetto* (16a og 16b).

(15a) *Accadde però che durante una sosta* ***fu*** *morso da un serpente velenoso.*
'Det skete dog at han under et stop blev.IND.REM bidt af en giftig slange.'

(15b) *Dunque accadde che* ***imparai*** *a leggere e a scrivere molto prima della scuola elementare.*
'Så det skete at jeg lærte.IND.REM at læse og skrive længe før folkeskolen.'

(16a) *Così accadde che, appena fondata, Roma* ***fosse*** *occupata, per circa un secolo, dai confinanti della riva destra del fiume.*
'Således skete det at så snart Rom var grundlagt, blev.KONJ.IMP den besat i omkring et århundrede af naboerne på flodens højre bred.'

(16b) *Avvenne dunque che il mio mestiere a un certo momento mi* ***apparisse*** *quasi del tutto inutile.*
'Det skete at mit erhverv på et tidspunkt virkede.KONJ.IMP næsten fuldstændig ubrugeligt for mig.'

Det er vanskeligt med sikkerhed at afgøre hvilken faktor der er udslagsgivende, men indikativbrugen ved *passato remoto* kan muligvis hænge sammen med at denne tempusform bruges til at arkivere begivenheder som selvstændige kendsgerninger,[3] hvilket kan understøtte en propositionel læsning af komplementsætningen. Samtidig er det netop indikativiske komplementsætninger realiseret i *passato remoto* der kan bidrage til den narrative fremdrift, og de kan i samme forstand som diskuteret ovenfor siges at være diskursivt prominente i konstruktionen.

3 Jeg takker Alexandra Kratschmer for at have gjort mig opmærksom på denne analyse, som tager udgangspunkt i upubliceret arbejde af Svend Bach.

Følgende eksempel illustrerer hvordan indikativiske komplementsætninger anvendes til at drive fortællingen videre.

(17) *Ma mio padre non morì da eroe, non morì da padrone. Successe che si* ***ammalò****, e successe che* ***aveva*** *talmente pochi soldi, che quelli dell'ospedale lo diedero per morto e lo chiusero in un sacco che ancora respirava.*
'Men min far døde ikke som en helt, han døde ikke som en mester. Det skete at han blev.IND.REM syg, og det skete at han havde.IND.IMP så få penge at hospitalspersonalet udgav ham for død og lagde ham i en ligpose mens han stadig trak vejret.'

I *successe che si ammalò* introduceres en afsluttet hændelse i *passato remoto*, mens *successe che aveva talmente pochi soldi* introducerer en tilstand, der af semantiske grunde realiseres i *imperfetto*. På trods af denne forskel i tempus står begge komplementsætninger i indikativ og fungerer som centrale forløbspunkter i fortællingen der direkte motiverer den efterfølgende hændelse (*lo diedero per morto…*), hvilket understreger at den narrative fremdrift i konstruktionen i praksis realiseres i komplementsætningen snarere end i det styrende verbum.

Den umiddelbare analyse er altså at fokus i konstruktioner med *passato remoto* ikke primært er på *at* en hændelse har fundet sted, men på *hvad* der fandt sted som et selvstændigt faktum. Komplementsætningen fungerer her ikke blot som angivelse af en hændelses forekomst, men realiserer en afsluttet og tidsligt afgrænset begivenhed der kan indgå som et selvstændigt led i den videre diskurs.

5.3. Opsamling

Samlet set peger analysen på at modusvalget ved ske-verber afspejler hvilken type indhold komplementsætningen betegner. Konjunktiv anvendes når komplementsætningen betegner et sagforhold, dvs. når fokus er på at en hændelse indtræffer, uanset hyppighed eller gentagelse. Indikativ er derimod forenelig med de tilfælde hvor komplementsætningen fremstår som en selvstændig informationsenhed og derfor må analyseres som en proposition.

6. Diskussion

I det omfang indikativ korrelerer med informationsmæssig selvstændighed og diskursiv prominens, rejser analysen spørgsmålet om hvilken rolle assertionsteori kan – og ikke kan – spille i forklaringen af modusvalget.

Dette spørgsmål diskuteres i det følgende sammen med den gængse tredeling af konjunktivens anvendelser som ske-verber vanskeligt lader sig indpasse entydigt i.

6.1. Assertionsteori og diskursiv prominens

I sin analyse af modusvalg ved komplementsætninger argumenterer Wandruszka (2001: 446) for at konjunktiv anvendes i de tilfælde hvor helsætningen bærer assertionen. Konstruktioner med ske-verber som *succedere* analyseres i denne sammenhæng som udsagn af typen *succedere l'avvenimento X*, hvor *succedere* asserterer forekomsten af en begivenhed, mens selve indholdet af komplementet ikke udgør ytringens assertive kerne.

Problemet med en sådan analyse er at den i princippet kan anvendes på alle komplementsætningskonstruktioner. Man kunne fx konstruere parallelle parafraser som *hun ytrede ytringen X* og *hun blev opmærksom på faktum X*. Dermed kan man i realiteten argumentere for at alle komplementsætninger er ikke-asserterede. Netop dette peger mod et mere grundlæggende problem: Hvis kriterierne for ikke-assertion er så brede at de kan udstrækkes til alle komplementsætninger, mister distinktionen sin forklaringskraft. I det lys er det nærliggende at inddrage Cristofaros (2003) analyse, hvorefter komplementsætninger i udgangspunktet kan betragtes som ikke-asserterede. Hvis man følger denne position, bliver det vanskeligt at basere kontrasten mellem konjunktiv og indikativ på spørgsmålet om assertion alene idet både konjunktiv og indikativ i så fald kan betegne ikke-asserteret indhold. Jeg argumenterer derfor for at assertion ikke kan fungere som en generel og primær forklaringsfaktor for modusvalget ved ske-verber. Dette betyder imidlertid ikke at assertion som begreb må opgives, men snarere at det er nødvendigt at sondre mellem to forskellige måder at forstå assertion på.

Den ene forståelse ser assertion som en sætningspragmatisk relation hvor helsætningen kaster en form for (ikke-)assertiv skygge over komplementsætningen. Det var denne forståelse der blev forkastet ovenfor. Den anden forståelse – som er forenelig med Boye og Harders (2007) analyse – ser assertion som et diskursafhængigt spørgsmål om hvilket led i konstruktionen der har primær assertiv status i en given kontekst. Denne diskursive forståelse gør det muligt at forklare den observerede variation i modusvalget: Komplementsætninger til ske-verber betegner som udgangspunkt et sagforhold og realiseres derfor i konjunktiv, men i visse kontekster kan komplementsætningerne "opgraderes" til propositioner idet de fremstår som mere selvstændige informationsenheder. I sådanne tilfælde fungerer

komplementsætningen diskursivt som ytringens assertive kerne, og modusvalget følger dermed den assertive funktion som indholdet ellers ville have i en helsætning. Dette motiverer brugen af indikativ, som netop er forenelig med propositionelt, assertivt indhold.

6.2. Alternativ til den gængse tredeling

Den foregående analyse peger på at den gængse tredeling af styrende prædikater ikke i tilstrækkelig grad indfanger de systematiske mønstre i modusvalget ved ske-verber. I stedet synes en mere grundlæggende distinktion mellem **sagforholdsprædikater** og **propositionsprædikater** at være mere forklaringskraftig. Med sagforholdsprædikater forstås her prædikater der tager et sagforhold som deres semantiske argument, mens propositionsprædikater tager en proposition som deres semantiske argument.

Den første gruppe omfatter volitive prædikater som *richiedere* 'anmode', *fare* 'gøre', *ottenere* 'opnå', *impedire* 'forhindre' og *lasciare* 'tillade', men altså også ikke-volitive prædikater som ske-verber samt visse andre prædikater der ikke uden videre kan beskrives som volitive, såsom *aspettare* 'vente'. Sidstnævnte passer mindre godt ind i en volitionsbaseret klassifikation (jf. Wandruszka 2001: 421), men lader sig uden vanskelighed analysere som sagforholdsprædikat, hvilket peger på at sagforholdsdistinktionen er mere rummelig end en snæver volitionsbaseret klassifikation.

Den anden gruppe kan opdeles i to undergrupper.

(i) **Subjektive propositionsprædikater**, herunder dubitative prædikater som *dubitare* 'tvivle' og *credere* 'tro' samt valutativ-faktive prædikater som *essere contento* 'være glad for' og *essere giusto* 'være rigtig'. Disse forenes ved at komplementpropositionen vurderes ud fra et subjektivt perspektiv idet talerens eller agentens personlige vurdering, overbevisning eller holdning udtrykkes. Disse prædikater tager typisk konjunktiv.

(ii) **Objektive propositionsprædikater**, herunder ytringsprædikater som *dire* 'sige' og *chiedere* 'spørge' samt vidensprædikater som *sapere* 'vide' og *insegnare* 'lære'. Disse forenes ved at komplementpropositionen fremsættes som objektivt sand eller kendt uden at der udtrykkes personlig vurdering, overbevisning eller usikkerhed. Disse prædikater tager typisk indikativ.

7. Konklusion

Denne artikel har undersøgt modusvalget i komplementsætninger til italienske ske-verber (*capitare*, *succedere*, *accadere*, *avvenire*) på grundlag af korpusdata fra CORIS. Resultaterne viser at konjunktiv er den dominerende modus ved ske-verber, men at der samtidig forekommer systematisk variation mellem verberne, særligt ved *succedere* og (i mindre omfang) *avvenire* som relativt ofte realiserer indikativ.

Analysen peger på at denne variation ikke kan forklares tilfredsstillende ved de gængse modalbaserede tilgange eller ved en snæver forståelse af (ikke-)assertion som en "modal skygge" projiceret af helsætningen. I stedet viser materialet at modusvalget afspejler hvilken type indhold komplementsætningen betegner: Konjunktiv forekommer som udgangspunkt når komplementsætningen betegner et sagforhold, dvs. når fokus er på forekomsten af en hændelse eller tilstand, uanset om denne er specifik, gentagen eller sjælden. Indikativ forekommer derimod i de tilfælde hvor komplementsætningen fremstår som en mere selvstændig informationsenhed og derfor må analyseres som en proposition. Dette er i overensstemmelse med nyere analyser af modus hvor konjunktiv som udgangspunkt forbindes med sagforhold, mens indikativ forbindes med propositioner.

Resultaterne peger endvidere på at den gængse tredeling af konjunktivkontekster ikke er tilstrækkelig for ske-verber, og der foreslås i stedet en todeling mellem sagforholds- og propositionsprædikater.

Om forfatteren

Anders Tvistelgaard, ph.d., postdoc, Università degli studi di Torino.

Referencer

Achard, Michel (1998): *Representation of Cognitive Structure: Syntax and Semantics of French Sentential Complements.* Berlin-New York: Mouton de Gruyter. https://doi.org/10.1515/9783110805956.

Andersen, Anders (2023): *The polyfunctional subjunctive: A functional-cognitive approach to the Italian subjunctive*. Ph.d. afhandling, Københavns Universitet.

Bach, Svend & Jørgen Schmitt Jensen (1990): *Større italiensk grammatik*. København: Munksgaard.

Boye, Kasper (2023): Propositions and states-of-affairs: A cognitive linguistic approach. I: *Propositionale Argumente im Sprachvergleich/Propositional arguments in cross-linguistic research: Theorie und Empirie/Theoretical and empirical issues*. Jutta M. Hartmann & Angelika Wöllstein (red.). Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, 85-114. https://doi.org/10.24053/9783823394105.

Boye, Kasper & Peter Harder (2007): Complement-taking predicates: Usage and linguistic structure. *Studies in Language* 31(3), 559-606.

Boye, Kasper & Peter Harder (2018): Verbalmodus og sætningsmodus. I: *Ny forskning i grammatik* 25. Klaus Geyer, Alexandra Holsting, Peter Juul Nielsen & Uwe Kjær Nissen (red.). Frederiksberg: Dansk Sprognævn, 4-15. https://doi.org/10.7146/nfg.v26i25.109299.

Bronzi, Anna Maria (1977): Indicativo e congiuntivo nelle completive italiane. *Studi di grammatica italiana* 6, 425-450.

Bybee, Joan (1998): "Irrealis" as a Grammatical Category. *Anthropological Linguistics* 40(2), 257-271.

Cristofaro, Sonia (2003): *Subordination*. Oxford: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199282005.001.0001.

Croft, William (2022): *Morphosyntax: Constructions of the world's languages*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dik, Simon (1997): *The theory of functional grammar, Part 2: Complex and derived constructions* (red. Kees Hengeveld). Berlin: Mouton de Gruyter.

Dixon, R.M.W. (2006): Complement clauses and complementation strategies in typological perspective. I: *Complementation*. R.M.W. Dixon & A.Y. Aikhenvald (red.). Oxford: Oxford University Press, 1-48.

Engberg-Pedersen, Elisabeth, Kasper Boye & Peter Harder (2019): *Semantik*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Giorgi, Alessandra & Fabio Pianesi (1997): *Tense and aspect: From semantics to morphosyntax*. Oxford: Oxford University Press.

Givón, Talmy (1994): Irrealis and the subjunctive. *Studies in Language* 18(2), 265-337.

Jones, Michael Allan (2010): *Foundations of French syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.

Korzen, Hanne (1999): Principper for opstillingen af modus i kompletivsætninger på fransk. I: *Ny forskning i grammatik* 6. Carl Bache, Lars Heltoft & Michael Herslund (red.). Odense: Odense Universitetsforlag, 181-203. https://doi.org/10.7146/nfg.v7i6.24001.

Langacker, Ronald (2010): Control and the mind/body duality: Knowing vs. effecting. I: *Cognitive linguistics in action: From theory to application and back*. Michal Choinski, Łukasz Wiraszka & Elżbieta Tabakowska (red.). Berlin/Boston: Mouton de Gruyter, 165-207. https://doi.org/10.1515/9783110226096.3.165.

Lyons, John (1977): *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511620614.

Portner, Paul (2011): Verbal mood. I: *Semantics: An international handbook of natural language meaning, vol. II.* Claudia Maienborn, Klaus von Heusinger & Paul Portner (red.). Berlin/Boston: Mouton de Gruyter, 1262-1291.

Portner, Paul (2018): *Mood*. Oxford: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780199547524.001.0001.

Rochette, Anne (1988): *Semantic and Syntactic Aspects of Romance Sentential Complementation.* Ph.d. afhandling, Massachusetts Institute of Technology.

Salvi, Giampaolo & Laura Vanelli (2004): *Nuova grammatica italiana.* Bologna: Il Mulino.

Schmitt Jensen, Jørgen (1970): *Subjonctif et hypotaxe en italien: Une esquisse de la syntaxe du subjonctif dans les propositions subordonnées en italien contemporain*. Odense: Odense University Press.

Wandruszka, Ulrich (2001): Frasi subordinate al congiuntivo. I: *Grande grammatica italiana di consultazione* (vol. II). Lorenzo Renzi & Giampaolo Salvi (red.). Bologna: Il Mulino, 415-481.

Ny forskning i grammatik, vol. 33 (2026), 23-40.
DOI: 10.7146/nfg.v1i33.167891

Kønsinklusionsmarkering og kontrasten mellem leksikalske og grammatiske ord

Barthe Bloom & Kasper Boye

Abstract
In German, gender inclusion markers are increasingly being used to neutralize masculine-feminine distinctions, as in *Lehrer*in*. These markers are not yet established, though, and there is variation between presence and absence of them in contexts where they are possible. We hypothesize that this variation is influenced by attentional factors. Attention is central to Boye and Harder's (2012) theory of the lexical-grammatical contrast according to which lexical elements have the potential to be attentionally foregrounded, while grammatical elements are backgrounded by convention. This theory motivates the hypothesis that the proportion of words with gender inclusion markers is higher among lexical words than grammatical words. This hypothesis is tested on data from the *Gegenwartskorpora*.

Nøgleord
køn, genus, sexus, grammatik, opmærksomhed

1. Indledning

Tysk har en gennemgribende genussondring mellem femininum (*die Frau*), maskulinum (*der Mann*) og neutrum (*das Kind*) i nominalsystemet. Der er desuden en separat, men relateret og ret udbredt sexussondring mellem hankøn (*Lehrer*) og hunkøn (*Lehrerin*) i appellativer, der betegner roller (herunder stillinger), som kan indtages af personer. Det forlener bestræbelserne på kønsinkluderende sprog (herefter *KIS*) med særlige udfordringer. En ret ny bestræbelse er forsøget på at indføre kønsinkluderende markører (herefter *KIM'er*) (Waldendorf 2024; Ochs & Rüdiger 2025). Asterisker, koloner, understregede mellemrum, skråstreger og versaler konkurre-

© Barthe Bloom & Kasper Boye og Dansk Sprognævn

rer f.eks. som KIM'er i skriftsproget om at neutralisere både sondringen mellem hankønsformer som *Lehrer* og hunkønsformer som *Lehrerin* (1) og sondringen mellem maskulinumsformer som *ein* og femininumsformer som *eine* (2).

(1) *LehrerIn*, *Lehrer*inn*, *Lehrer:innen*, *Lehrer_innen*, *Lehrer/innen*, *Lehrer(in)*,

(2) *ein*e*, *ein:e*, *ein_e*, *ein/e*, *ein(e)*.

Der er forsøg på at indføre tilsvarende KIM'er i det talte sprog. Her anvendes glottalt lukke, forlængelse af */i/*, pause eller accentskift (Mooshammer & Belz 2024). Men i det talte sprog lader KIM'er til at være langt fra så udbredte som i det skrevne (Kentner 2025).

Som den store udtryksvariation vidner om, er der endnu langt fra tale om etablerede konventioner. Det varierer derfor også, om KIM'er overhovedet bliver anvendt. Der er m.a.o. variation mellem tilstedeværelse og fravær af KIM'er i de kontekster, hvor de er mulige. Da KIM-produktionen selvsagt kræver en ekstra indsats af sprogbrugeren, ligger den formodning lige for, at variationen mellem tilstedeværelse og fravær påvirkes af opmærksomhed. Man kan forestille sig, at sprogbrugeren er mere tilbøjelig til at anvende KIM'er i ord, der er opmærksomhedsmæssig forgrund, end i ord, der er baggrund. Eller m.a.o.: Sprogbrugeren er mindre tilbøjelig til at gøre den ekstra indsats, det kræver at producere KIM'er, når der er tale om ord, der er opmærksomhedsmæssig baggrund.

Ifølge den teori om forskellen på leksikalske og grammatiske elementer, der blev fremlagt i Boye & Harder (2012), har forskellen på leksikalske og grammatiske elementer netop at gøre med opmærksomhed: Mens leksikalske elementer (f.eks. fuldverber og substantiver) har potentialet til at være opmærksomhedsmæssig forgrund, er grammatiske elementer (f.eks. hjælpeverber og partikler) pr. konvention baggrund. I lyset af denne teori kan formodningen ovenfor udmøntes i følgende hypotese.

Hypotese
Blandt leksikalske elementer er der en større andel forekomster med KIM end blandt grammatiske elementer.

I denne artikel afrapporterer vi en efterprøvning af denne hypotese på data fra de frit tilgængelige Gegenwartskorpora i det tyske DWDS-korpus

(https://www.dwds.de/d/korpora). Efterprøvningen tager udgangspunkt i en rent deskriptiv undersøgelse, der har til formål at danne grundlag for udvælgelsen af ord og KIM-type. I denne eksplorative undersøgelse ignorerer vi substantiver og adjektiver, fordi disse (i reglen) kun kan være leksikalske, og inddrager kun relativsætningsmarkører (f.eks. *der*), artikler (f.eks. *ein*), kvantorer (f.eks. *manch*), numeraler (f.eks. *ein*) samt resumptive, possessive, demonstrative og interrogative pronomener, der anvendes i nominaler, der beskriver roller, personer kan have. På baggrund af denne undersøgelse udvælger vi varianter af ordet *ein* 'en' til den egentlige hypoteseefterprøvning. Vi argumenterer for, at den numerale variant og den pronominale variant af *ein* er leksikalske, mens artiklen er grammatisk, og vi sammenligner så andelen af KIM-mærkede forekomster af leksikalsk *ein* (dvs. numeralet eller pronomenet) med andelen af KIM-mærkede forekomster af grammatisk *ein* (dvs. artiklen).

Artiklen er bygget op som følger. I afsnit 2 giver vi et kort overblik over tysk genus og sexus samt en kort indføring i bestræbelserne på at indføre KIS i tysk. I afsnit 3 giver vi en ligeledes kort introduktion til den ovenfornævnte teori om forskellen på leksikalske og grammatiske elementer. Afsnit 4 beskriver vores data og undersøgelsesmetoder, og afsnit 5 resultaterne af først vores deskriptive undersøgelse og derpå den egentlige hypoteseefterprøvning, der fokuserer på *ein*. Afsnit 6 er en kort sammenfatning.

2. Genus, sexus og kønsinklusionsmarkering i tysk

Tysk har som sagt en gennemgribende genussondring. Der skelnes i nominalsystemet mellem tre grammatiske køn: femininum (*die Frau*), maskulinum (*der Mann*) og neutrum (*das Kind*). Sondringen viser sig obligatorisk i singularis i kongruens med attributive adjektiver og med substantivernes determinativer, som det er illustreret i tabel 1 for den bestemte artikels vedkommende og i tabel 2 for den ubestemtes vedkommende. Bemærk, at der er en del neutraliseringer.

	Maskulinum	**Femininum**	**Neutrum**	**Pluralis**
Nominativ	der	die	das	die
Akkusativ	den	die	das	die
Genitiv	des	der	des	der
Dativ	dem	der	dem	den

Tabel 1: Den bestemte artikel i tysk

	Maskulinum	**Femininum**	**Neutrum**
Nominativ	ein	eine	ein
Akkusativ	einen	eine	ein
Genitiv	eines	einer	eines
Dativ	einem	einer	einem

Tabel 2: Den ubestemte artikel i tysk

Hvad sexus angår, er der en stærk tendens til, at hunkønsreferenter får feminin genus, mens hankønsreferenter får maskulin genus (f.eks. Diewald & Nüblin 2022). Det hedder således f.eks. *der Lehrer* 'læreren', hvis læreren er hankøn, og *die Lehrerin* 'lærerinden', hvis hun er hunkøn. Som disse eksempler også illustrerer, kan man anvende kønsspecifikke afledningsendelser som *-in* for at markere, at et substantiv har en kvindelig referent (Köpcke & Zubin 1983: 482–483). Der er undtagelser til den nævnte sammenhæng mellem genus og sexus. F.eks. har *das Mädchen* 'pigen' kvindelig referent, men i henseende til genus er det neutrum.

Der har siden begyndelsen af 1980'erne i stigende grad været bestræbelser på at indføre kønsneutralt sprog i tysk (Pfalzgraf 2024: 186). Bestræbelserne blev indledt med en eksplicit inddragelse af kvindelige referenter, dvs. en anvendelse af femininumsformer i stedet for eller side om side med maskulinumsformer. I de senere år er der blevet gjort forsøg på at bevæge sig ud over dikotomien mellem kvinde og mand.

Diewald (2026) inddeler det, hun kalder kønsretfærdige sprogstrategier, i tre kategorier: 1) specifikation, 2) neutralisering og 3) undgåelse. I nærværende artikel fokuserer vi på den første. Der findes flere måder at inkludere kvinder på sprogligt, f.eks. de fulde parformer (*Lehrer und Lehrerinnen*), skråstregen (*Lehrer/innen*), brugen af stort I (*LehrerInnen*) og anvendelsen af rundparenteser (*Lehrer(innen)*). Når det gælder inklusion af alle køn, er brugen af asterisken – den såkaldte 'kønsstjerne' (*Lehrer*innen*) – den mest udbredt diskuterede, men også underscore, det såkaldte "gender gap" (*Lehrer_innen*), eller kolon (*Lehrer:innen*) kan anvendes (Pfalzgraf 2024: 186; Waldendorf 2024: 362).

Brugen af fulde parformer synes efterhånden at være konventionaliseret og korrelerer ikke med bestemte holdninger til kønsinkluderende sprog (Zacharski 2024: 230). Der er større interpersonel variation, når det gælder brugen af andre former. Det gælder f.eks. I-varianten af kønsinkluderende markering. Den anses typisk for at høre til det binære kønssystem, men visse talere har modvilje mod den. Interessant nok falder

denne modvilje sammen med modviljen mod at bruge nogen form for ortografisk inkluderende markør snarere end med modviljen mod parformerne. Med andre ord overlapper de talere, der er villige til at bruge I-varianten, med dem, der er villige til at bruge kønsstjerne, underscore eller kolon til at inkludere alle køn (Zacharski 2024), hvilket kan tyde på, at I-varianten og andre ortografiske KIM'er kategoriseres på lignende vis (se også Ochs & Rüdiger 2025: 56).

Mens kvindeinkluderende sprog er forholdsvis udbredt, er strategier, der også inkluderer andre køn, stadig ret sjældne i skriftsproget (Acke 2019; Krome 2021; Sökefeld 2021; Waldendorf 2024; Ochs & Rüdiger 2025). Waldendorf (2024: 360–361) argumenterer for, at dette skyldes tre faktorer: 1) Brugen af KIM'er er kognitivt udfordrende. 2) Ikke alle er positive over for brugen af kønsinkluderende sprog. Og 3) udtryksvariationen kan vanskeliggøre etableringen af en fælles forståelse mellem samtalepartnerne. Hendes avisundersøgelse viser, at der fra 2010 og frem er sket en stigning i brugen af altinkluderende markører, men at der stadig er en høj grad af intra- og intertekstuel variation. Dette bekræftes af Ochs & Rüdiger (2025), som identificerer avisen *taz* som den primære drivkraft bag forandringen. De bekræfter endvidere, at de to mest almindelige udtryk er asterisken og kolonet, og de viser, at disse udtryk har vundet betydeligt frem siden 2019 (Ochs & Rüdiger 2025: 41–43).

Hvad angår KIM'er i talesprog, er det blevet foreslået, at de udtales som et glottalt lukke [ʔ] (Stefanowitsch 2018). Mooshammer & Belz (2024) undersøger udtalen af KIM'er på substantiver med fokus på suffikserne *-in* og *-innen*, hvor kønsinklusion ortografisk repræsenteres ved hjælp af et stort I, en asterisk, et kolon, en underscore, en skråstreg eller parenteser (f.eks. ***Innen*, *innen, :innen, _innen, /innen* eller *(innen)*). De finder, at størstedelen af ordene med en ortografisk KIM – ud over glottal aktivitet – også ofte realiseres som en forlængelse af /i/ eller af lukkelyden mellem substantivet og suffikset, eller som en trykforskydning.

KIM'er i form af asterisker eller andet er fortrinsvis blevet studeret i relation til substantiver og nominaliserede adjektiver med menneskelig reference (3) (f.eks. Waldendorf 2024; Ochs & Rüdiger 2025). Men KIM'er kan også anvendes i forbindelse med pronominer (4) og – som nævnt – determinativer (5).

(3) *Die Autor*innen* (DWDS, 2022-10-31)
'Forfatterne'

(4) *Jede*r ist das in der ein oder anderen Weise.* (DWDS, 2012-12-18)
'Enhver er det på den ene eller anden måde.'

(5) *Um noch heute ein_e Pirat_in zu warden.* (DWDS, 2008-11-25)
'For at blive pirat allerede i dag.'

I nærværende artikel fokuserer vi netop på disse ret oversete anvendelser.

Som sagt er der endnu langt fra tale om etablerede konventioner. Der er stadig en lang række kandidater til positionen som kanonisk KIM, og det varierer, om KIM'er overhovedet bliver anvendt (jf. Waldendorf 2024: 358). En afgørende faktor i denne variation er naturligvis talerens holdning til kønsinklusion (Zacharski 2024).

3. Grammatiske vs. leksikalske elementer

Vores centrale hypotese (se afsnit 1) er forankret i den teori om forskellen på leksikalske og grammatiske elementer, der blev fremlagt i Boye & Harder 2012 (se også f.eks. Boye 2023, 2024). I overensstemmelse med den teori kan forskellen forstås som en løsning på et problem, der opstod, da vores forfædre begyndte at producere komplekse betydninger og tegn, nemlig problemet med at prioritere processeringsressourcer. Det er netop denne prioritering, opmærksomhed handler om (f.eks. Mole 2021). Kontrasten mellem leksikon og grammatik kan derfor forstås som et middel til at koordinere opmærksomhed mellem taler og lytter på dele af komplekse ytringer. Mens leksikalske elementer – afhængigt af konteksten – enten kan være opmærksomhedsmæssigt forgrundede eller baggrundede, er grammatiske elementer konventionelt opmærksomhedsmæssigt baggrundede (og dermed entrenched med denne status). Sammenlign for eksempel adjektivet i (6) og artiklen i (7).

(6) *Big elephants.*

(7) *An elephant.*

Adjektivet kan i visse kontekster være baggrundet, f.eks. hvis (6) bruges til at udpege en gruppe elefanter blandt andre store dyr. Men det, der definerer adjektivet som et leksikalsk element, er, at det har potentiale til at blive forgrundet, som f.eks. i en kontekst, hvor (6) bruges til at skelne en gruppe store elefanter fra en gruppe små. I modsætning hertil

kan artiklen i (7) aldrig forgrundes, bortset fra i metasproglige kontekster som *AN elephant, not THE elephant*. Den er baggrundet pr. konvention. Beherskelse af det engelske sprog omfatter viden om, at artikler repræsenterer baggrundsinformation og derfor kun kræver overfladisk processering.

Denne teori har en række implikationer. For det første indebærer den korrekte forudsigelser om både sprogproduktion og sprogperception hos såvel neurotypiske personer som personer med agrammatisk afasi (f.eks. Michel Lange et al. 2017; Christensen et al. 2021; Boye et al. 2023). For det andet giver den en ligetil forklaring på den gamle observation, at grammatiske elementer kræver kombination med andre elementer: Baggrundselementer forudsætter en forgrund.

For det tredje – og det er vigtigt her – indebærer teorien et sæt diagnostiske kriterier (f.eks. Boye 2024). Definitionen af leksikalske elementer som elementer, der kan forgrundes, indebærer f.eks., at leksikalske elementer kan fokuseres og modificeres. I modsætning hertil følger det af definitionen af grammatiske elementer som konventionelt baggrundede, at disse ikke kan fokuseres eller modificeres. Ingen af disse kriterier er nye (f.eks. Bybee, Perkins & Pagliuca 1994; Keizer 2007). Det nye er, at de med den teori, der skitseres her, kan udledes teoretisk og er i et motiveret forhold til hinanden.

Kriterierne er underlagt sprog- og ordklassespecifikke begrænsninger, og de afhænger af sprog- og ordklassespecifikke midler til fokusering og modifikation. I engelsk fungerer de fleste fokuseringsmekanismer – kløvning, pseudo-kløvning og fokuspåvirkende partikler – f.eks. ikke under sætningskonstituentniveau.

Fokuskriteriet kan illustreres med kontrasten mellem (8) og (9).

(8) *It is that that I like.*

(9) **It is it that I like.*

(8) illustrerer, at det engelske pronomen *that* kan fokuseres vha. kløvning, hvilket viser, at dette pronomen er leksikalsk. Som det fremgår i (9), kan pronomenet *it* derimod ikke fokuseres vha. af kløvning, hvilket tyder på, at dette pronomen er grammatisk.

Modifikationskriteriet kan illustreres med kontrasten mellem (10) og (11).

(10) *I went by boat to visit Greenland.*

(11) *I am gonna visit Greenland by boat.*

I (10) må *by boat* læses som en modifikation af *go*, hvilket viser, at *go* er leksikalsk. I (11) kan *by boat* i modsætning hertil ikke læses som en modifikation af *gonna*, kun som en modifikation af *visit* – ja, faktisk findes der intet element, der kan bruges til at modificere *gonna*. Dette indikerer, at *gonna* er grammatisk.

Senere anvender vi disse kriterier til at klassificere forskellige varianter af tyske determinativer og pronomener. For nærværende vil vi blot minde om, hvordan vores hypotese er forankret i teorien ovenfor: Vi formoder, at den variation, der gælder brugen af KIM'er, bl.a. påvirkes af opmærksomhedsmæssige forhold, således at sprogbrugere er mere tilbøjelige til anvende KIM'er i ord, der er opmærksomhedsmæssig forgrund, end i ord, der er baggrund. I lyset af teorien ovenfor indebærer det en hypotese om, at andelen af leksikalske ord med KIM'er er større end andelen af grammatiske ord med KIM'er. I resten af denne artikel afrapporterer vi en undersøgelse af denne hypotese.

4. Data og metode

Vores data stammer fra det tyske metakorpus *Gegenwartskorpora mit freiem Zugang*, som er tilgængeligt via *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache* (https://www.dwds.de/d/korpora). Metakorpusset dækker perioden 1897–2022 og består for langt størstedelens vedkommende af skriftsprog. Men det dækker en række forskellige genrer, herunder blog-indlæg, dokumenter fra den tyske Bundestag og avisartikler.

Med dette datasæt som grundlag foretog vi som nævnt i afsnit 1 to undersøgelser: en hypoteseefterprøvende undersøgelse og en rent deskriptiv undersøgelse, der havde til formål at danne grundlag for udvælgelsen af ord og KIM-type til den hypoteseefterprøvende undersøgelse. I det følgende gennemgår vi disse to undersøgelser. Vi begynder med den deskriptive, fordi den danner udgangspunkt for den hypoteseefterprøvende.

4.1. Den deskriptive undersøgelse

I den deskriptive undersøgelse udelukkede vi fra begyndelsen substantiver og adjektiver, eftersom disse i reglen er leksikalske, og eftersom vi

er interesserede i forskellen på grammatiske og leksikalske elementer. Vi ignorerede således suffikser, der udelukkende kan bruges på leksikalske substantiver, såsom -*innen*, og inddrog kun artikler, interrogative pronomener, relativisatorer, resumptive pronomener, øvrige pronomener, numeraler, possessive determinativer og kvantorer (se nedenfor). KIM'er forefindes som omtalt i en række ortografiske varianter. I vores søgninger i det ovenfor omtalte korpus inkluderede vi hver af varianterne * (asterisk), _ (underscore) og : (kolon) i kombination med de forskellige mulige endelser. F.eks. fandt vi med søgestrengen */_r alle forekomster af endelsen -_*r* (som i *jede_r* 'enhver') og med søgestrengen */*r alle forekomster af endelsen -*r (som i *jede*r*).

Resultaterne blev gemt i csv-filer og efterfølgende samlet. Disse rå resultater indeholdt et stort antal KIM'er, men også en stor mængde falske fund. De falske fund udelukkede vi ved at fjerne dels ikke-KIM'er, hvor f.eks. sekvensen _*r* indgik som en del af en URL, dels nominalfraser, der kun havde en KIM på et adjektiv eller et substantiv. For at reducere datamængden og udelukke gentagelser, besluttede vi at nøjes med at inkludere én observation pr. tekst ("Bibl") i det endelige datasæt. Vi afgjorde, hvilken nominalfrase fra en given tekst der skulle inkluderes, ved at tilføje en kolonne med tilfældige tal til dataene og vælge rækken med den laveste værdi.

Det således rensede datasæt bestod af 358 KIM'er.

Som sagt udelukkede vi substantiver og adjektiver, og kun følgende ord er derfor belagt i vores datasæt: *der* 'den', *dieser* 'denne', *ein* 'en', *irgendein* 'en eller anden', *jeder* 'enhver', *kein* 'ingen', *manch* 'mangen', *uns* 'vores', *welcher* 'hvilken', *wer* 'hvem' og *zu* 'til' (i forbindelse med enklitisk artikel som i *zur*). Vi kodede hver af forekomsterne af disse ord som tilhørende en af følgende kategorier: artikler, interrogative pronomener, relativisatorer, resumptive pronomener, øvrige pronomener, numeraler, possessive determinativer og kvantorer, idet vi opererede med muligheden for forekomster, der ikke entydigt lod sig bestemme mht. kategori. For hver forekomsts vedkommende noterede vi desuden udgivelsestidspunktet (kategoriseret i halvårtier) og genre.

Endelig fastlagde vi for hvert elements vedkommende, om det var grammatisk eller leksikalsk: Vha. de kriterier, der blev introduceret i afsnit 3, klassificerede vi artikler, relativisatorer og resumptive pronomener som grammatiske og numeraler, interrogativer, possessiver, øvrige pronominer og kvantorer som leksikalske (se også afsnit 4.2).

4.2. Efterprøvningen af hypotesen

Den anden undersøgelse er den centrale. Her gælder det efterprøvningen af den hypotese, der blev præsenteret i afsnit 1. Hypotesen gentages her.

> **Hypotese**
> Blandt leksikalske elementer er der en større andel forekomster med KIM end blandt grammatiske elementer.

I efterprøvningen af denne hypotese inddrog vi udelukkende varianter af ordet *ein*. Det er der flere grunde til. For det første indebærer det, at vi kunne holde udtrykssiden konstant. For det andet har dette ord både leksikalske og grammatiske varianter (hvilket vi vil argumentere for lige nedenfor). Og for det tredje viste den deskriptive undersøgelse, at såvel de leksikalske som de grammatiske varianter forekom med en vis hyppighed (se afsnit 5.1).

Vi inddrog tre varianter af ordet *ein*: artiklen (12), numeralet (13) og pronomenet (14). Alle disse varianter er belagt med KIM.

(12) *Du bist ein_e Extremist_in.* (DWDS, 2011-04-30)
'Du er en extremist.'

(13) *Zur Wahl stehen 17 Listen mit jeweils mind. 3 Kandidat_Innen. Du wählst eine_n Kandidat_In auf einer Liste.* (DWDS, 2011-01-17)
'Der er 17 lister at vælge imellem, hver med mindst tre kandidater. Du vælger én kandidat på en liste'.

(14) *was erwartet eine_n vor ort?*
'Hvad kan man forvente på stedet?' (DWDS, 2008-05-25)

Artiklen *ein* opfylder vores kriterier for at være grammatisk (jf. afsnit 3). Den kan ikke fokuseres uafhængigt, og den kan heller ikke modificeres eller adresseres. Man kan således godt sætte f.eks. *gerade* 'netop' foran *ein* som i (15), men *gerade* kan ikke læses som fokuserende *ein*, så længe *ein* ikke læses som numeralet, men som artiklen.

(15) *Du hast gerade ein Auto.*
'Du har netop en bil'.

I modsætning hertil er både numeralet *ein* og pronomenet *ein* leksikalske: De kan enten fokuseres, modificeres eller adresseres. Dette kan igen illustreres med (15): Hvis *ein* læses som numerale, kan *gerade* læses som fokuserende dette numerale.

Det samme argument for en kontrast mellem grammatisk og leksikalsk *ein* kan underbygges med autentiske eksempler fra vores datasæt. I (16) står fokuspartiklen *einfach* foran *ein*.

(16) *Also für sie sind Sie einfach ein Fremder, der zufällig aussieht wie ihr Ehemann.* (DWDS 2013)
'For hende er De bare en fremmed, som tilfældigvis ligner hendes ægtemand.'

Det er imidlertid ikke *ein*, der er fokuseret, men (*ein*) *Fremder* 'fremmed'. Det viser igen, at artiklen *ein* ikke kan fokuseres selvstændigt. I (17) er det pronomenet *ein*, der er tale om. Det kan i modsætning til artiklen snildt fokuseres af *einfach*. Det er derfor klart leksikalsk.

(17) *Was... Woher weiß ich, dass du nicht einfach einer bist, der nur vorgibt, mein Feen-Großvater zu sein?* (DWDS 2013)
'Hvad … hvordan kan jeg vide, at du ikke bare er én, der kun foregiver at være min fe-bedstefar?'

Det var ikke altid ligetil at skelne mellem talordet og artiklen. Vi klassificerede *ein* som et talord, når referentens ental blev fremhævet, som en artikel, hvis kun artikellæsningen var tilgængelig, og som en artikel eller et talord, hvis entalslæsningen kunne fremhæves, men artikellæsningen stadig var tilgængelig.

I testningen af vores hypotese tog vi udgangspunkt i de 86 forekomster af ordet *ein* med, som vi fandt i den deskriptive undersøgelse. Testningen kræver, at vi sammenligner de andele af hhv. leksikalske og grammatiske ord, der har KIM. Det kunne vi imidlertid i sagens natur ikke umiddelbart, så længe vores datasæt kun bestod af de 86 forekomster af *ein* med KIM. Vi var derfor nødt til at supplere med et datasæt bestående af ord *uden* KIM, således at vi kunne sammenligne fordelingerne af leksikalske og grammatiske ord i de to datasæt og ad denne omvej teste vores hypotese.

Ved siden af de 86 forekomster af *ein* med KIM indsamlede vi derfor forekomster af *ein* uden KIM, ligeledes fra *Gegenwartskorpora mit freiem Zugang*.

Vores søgning på *ein* inkluderede alle bøjninger af ordet og resulterede i 30.384.185 forekomster. Disse forekomster sorterede vi tilfældigt, hvorefter vi eksporterede de første 5000 træffere. Herfra udtog vi 86 forekomster – samme antal som antallet af ordet med KIM i vores datasæt – i R og klassificerede dem mht. kategori og mht., om de er grammatiske eller leksikalske (se ovenfor). Fordi denne stikprøve er så lille, udtog vi to stikprøver til, som hver ligeledes omfattede 86 forekomster (se nedenfor).

Vores endelige datasæt til efterprøvningen af hypotesen bestod altså af 86 forekomster af ordet *ein* med KIM og tre sæt à 86 forekomster af ordet uden KIM. Vores hypotese kunne så udmøntes i følgende forudsigelse om dette datasæt.

Forudsigelse
Der er en større andel af leksikalske (numerale eller pronominale) varianter af *ein* blandt forekomsterne af *ein* med KIM end blandt forekomsterne uden KIM.

5. Resultater

I det følgende gennemgår vi først resultaterne af den deskriptive undersøgelse (afsnit 5.1) og dernæst resultaterne af hypoteseefterprøvningen (afsnit 5.2).

5.1. Resultater af den deskriptive undersøgelse

Den deskriptive undersøgelse giver et indtryk af variationen i de tre undersøgte typer af KIM'er i vores datasæt: asterisk, kolon og underscore, i forbindelse med forskellige endelser: *-e*, *-m*, *-n*, *-r* samt gentagelse af hele ord. Variationen fremgår af figur 1.

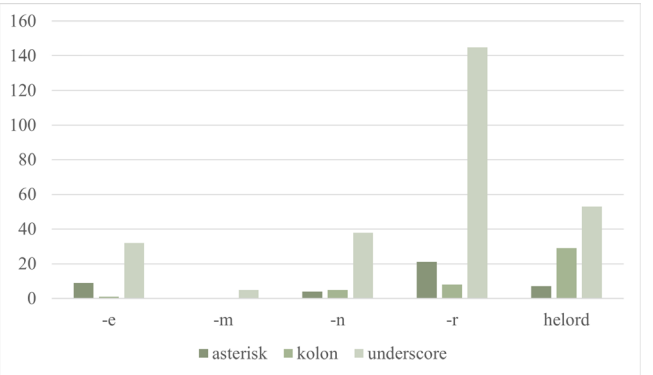

Figur 1: KIM-typer i datasættet i forbindelse med forskellige endelser

Som det kan ses, har langt størstedelen af KIM'erne formen *_r*. Det er ikke overraskende, eftersom *-r* er forbundet med både maskulin nominativ og feminin genitiv og dativ. Det er mere interessant, at det i vores materiale ikke er kolon eller asterisk, der oftest anvendes som KIM, men underscore.

Hvad angår distributionen af KIM'er, så viser vores deskriptive undersøgelse helt overordnet, at KIM'er kan optræde både i leksikalske ord (18) og i grammatiske (19).

(18) *Jaja, es kann halt nicht* ***jede_r*** *so schlau sein.*
'Ja, ja, det er ikke alle og **enhver**, der kan være så smart.' (DWDS, 2006-11-20)

(19) *So eine Politik kann niemand,* ***der_m*** *Menschenrechte am Herzen liegen, gut heißen (…).*
'Sådan en politik kan ingen, der bekymrer sig om menneskerettigheder, sige god for (…).' (DWDS, 2013-07-19)

Men selv når de altså ikke optræder i substantiver og adjektiver (som vi ser bort fra i vores undersøgelser; jf. afsnit 4), findes KIM'er overvejende i leksikalske ord. Dette er illustreret i Figur 2. På x-aksen finder man det ord, som KIM'en optræder i. Lysegrøn farve angiver, at ordet har leksikalsk status, mens mørkegrøn angiver grammatisk status.

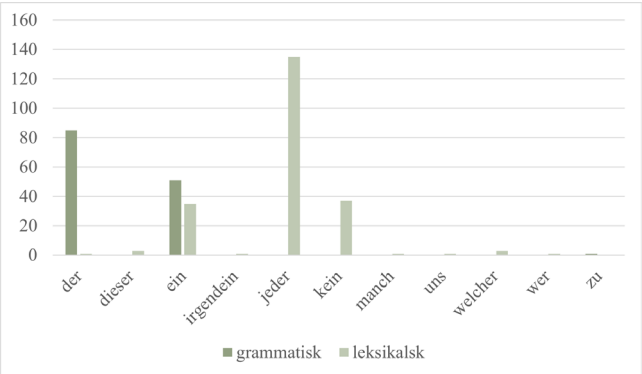

Figur 2: Strukturel status for ord med KIM

Af grammatiske ord er det i vores datasæt kun den bestemte artikel (*der*) og den ubestemte (*ein*), der forekommer med KIM.

Tabel 3 viser, at der er betydelige genremæssige forskelle på fordelingen af KIM'er over leksikalske og grammatiske elementer.

	Grammatisk	Leksikalsk
Blogs	19 % (41)	81 % (180)
Bundestag-dokumenter	68 % (52)	32 % (24)
Wikibooks	75 % (44)	25 % (15)
Undertekster	(0)	(1)

Tabel 3: Andele af fundne KIM'er i grammatiske kontra leksikalske ord per genre

Det må understreges, at andelene i tabel 3 ikke kan bruges til at teste vores hypotese eller forudsigelse. Andelene i Tabel 3 er leksikalske og grammatiske andele af ord med KIM og *ikke* de andele af hhv. leksikalske og grammatiske ord, der har KIM. De grammatiske andele af ord med KIM, der fremgår af Tabel 3, kan således være høje af den simple grund, at der er langt flere grammatiske end leksikalske ord. Det må desuden bemærkes, at de to genrer, der har højere andele af grammatiske ord end leksikalske blandt ordene med KIM (Wikibooks og Bundestag-dokumenter), nok er de mest redigerede. Bundestag-dokumenterne inkluderer f.eks. korrigerede mødereferater og trykte dokumenter fra den tyske Forbundsdag. De er således kraftigt redigerede og må derfor antages i lavere grad end de øvrige genrer at afspejle den online sprogproduktion, der er underlagt ressourcebegrænsninger og deraf motiverede opmærksomhedsprioriteringer.

5.2. Er der en større andel KIM'er i leksikalske end i grammatiske ord?

Som nævnt kan vores indledende hypotese udmøntes i følgende forudsigelse.

> **Forudsigelse**
> Der er en større andel af leksikalske (numerale eller pronominale) varianter af *ein* blandt forekomsterne af *ein* med KIM end blandt forekomsterne uden KIM.

Vi kan nu teste denne forudsigelse ved at sammenligne fordelingen af leksikalske og grammatiske forekomster af *ein* i 1) vores datasæt bestående af 86 forekomster af *ein med* KIM og 2) tre supplerende datasæt hver

bestående af 86 forekomster af *ein uden* KIM. Vores resultater af denne sammenligning fremgår af Figur 3.

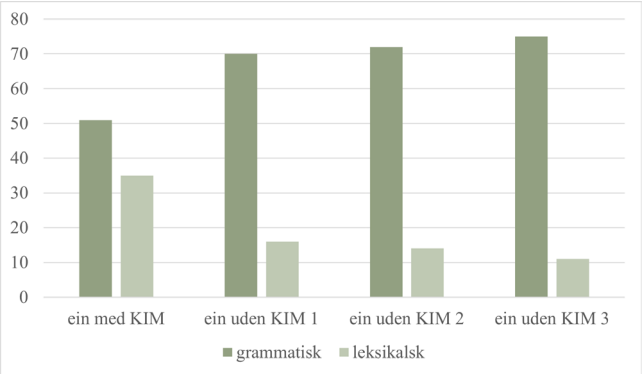

Figur 3: Forekomster af leksikalske og grammatiske varianter af ein i et sæt à 86 forekomster af ein med KIM og tre sæt à 86 forekomster uden KIM

Som man kan se i figuren, er fordelingen af grammatiske og leksikalske varianter af *ein* stabil på tværs af de tre underdatasæt bestående af *ein*-forekomster uden KIM: Andelen af leksikalske forekomster varierer fra 14,67 til 22,86 %, en variation, der ikke er signifikant. I datasættet bestående af *ein*-forekomster med KIM, er andelen af leksikalske forekomster derimod 41 % (35 ud af 86). Dette er ikke blot langt højere, men også statistisk signifikant højere end andelene i de tre underdatasæt uden KIM ($p = 0{,}003$, $p < 0{,}001$, $p < 0{,}001$, målt med Pearsons chi-i-anden-test).

Disse resultater bekræfter vores forudsigelse ovenfor og støtter derfor vores hypotese: Man anvender KIM signifikant hyppigere i leksikalske ord end i grammatiske. Dette støtter igen den teori og de overvejelser, der gav anledning til hypotesen: Når man hyppigere anvender KIM i leksikalske ord end i grammatiske, er det, fordi kun leksikalske ord kan være opmærksomhedsmæssig forgrund, og fordi man lægger mere mærke til dem (se også afsnit 6 nedenfor).

6. Sammenfatning

At dømme efter vores undersøgelse af *ein* er KIM i tysk styret af forskellen på grammatik og leksikon: Man er mere tilbøjelig til at indsætte KIM i leksikalske end i grammatiske ord. Det gælder, selv når vi ser bort fra de typiske leksikalske kontekster for KIM'er, substantiver og adjektiver, og betragter pronomener, artikler og numeraler.

I lyset af teorien i Boye & Harder (2012) om forskellen på leksikalske og grammatiske elementer er dette forventeligt. Grammatiske elementer er pr. konvention opmærksomhedsmæssig baggrund, mens leksikalske elementer kan være forgrund. Det er derfor hensigtsmæssigt at spare på KIM i grammatiske ord, hvis man vil spare sig for nogle af de ekstra produktionsomkostninger, der er forbundet med KIM.

Eller omvendt: Hvis man vil vise, at man er inkluderende, er det hensigtsmæssigt at gøre det i leksikalske ord, som modtageren er mere tilbøjelig til at lægge mærke til.

Om forfatterne

Barthe Bloom, ph.d., Institut für Anglistik und Amerikanistik, Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg.

Kasper Boye, ph.d., professor i lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Referencer

Boye, Kasper (2023): Grammaticalization as conventionalization of discursively secondary status: Deconstructing the lexical–grammatical continuum. *Transactions of the Philological Society* 121(2), 270–292.

Boye, Kasper (2024): Evidentiality, discourse prominence and grammaticalization. *Studies in Language* 48(3), 575–607.

Boye, Kasper, Roelien Bastiaanse, Peter Harder & Silvia Martínez-Ferreiro (2023): Agrammatism in a usage-based theory of grammatical status: Impaired combinatorics, compensatory prioritization, or both? *Journal of Neurolinguistics* 65, 101108.

Boye, Kasper & Peter Harder (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language* 88(1), 1–44.

Bybee, Joan L., Revere Perkins & William Pagliuca (1994): *The evolution of grammar: Tense, aspect and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.

Christensen, Marie H., Line B. Kristensen, Nikoline M. Vinther & Kasper Boye (2021): Grammar is background in sentence processing. *Language and Cognition* 13(1), 128–153.

Diewald, Gabriele (2026): Gender-fair language in German: Current situation and ongoing research. I: Falco Pfalzgraf (red.), *Gender-inclusive language: Findings from 14 languages and open research questions*, 125–148. Berlin: De Gruyter.

Diewald, Gabriele & Damaris Nübling (red.) (2022): *Genus – Sexus – Gender*. Berlin: De Gruyter.

Keizer, Evelien (2007): The lexical–grammatical dichotomy in Functional Discourse Grammar. *Alfa – Revista de Linguística* 51(2), 35–56.

Kentner, Gerrit (2025): On the evolution of a gender-neutral standard language. Indlæg ved *47. Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Sprachwissenschaft*, Mainz.

Köpcke, Klaus-Michael & David A. Zubin (1983): Die kognitive Organisation der Genuszuweisung zu den einsilbigen Nomen der deutschen Gegenwartssprache / The cognitive organization of gender assignment of monosyllabic nouns in contemporary German. *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* 11, 166-182.

Michel Lange, Violaine, Maria Messerschmidt, Peter Harder, Hartwig R. Siebner & Kasper Boye (2017): Planning and production of grammatical and lexical verbs in multi-word messages. *PLoS ONE* 12(11), e0186685.

Mole, Christopher (2021): Attention (revideret version). I: Edward N. Zalta & Uri Nodelman (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford: Stanford University.

Mooshammer, Christine & Malte Belz (2024): The future of the queen: How to pronounce "König*innen" 'gender-neutrally' in German. I: Felicitas Kleber & Tamara Rathcke (red.), *Speech dynamics*, 245–272. Berlin: De Gruyter.

Ochs, Samira & Jan O. Rüdiger (2025): Of stars and colons: A corpus-based analysis of gender-inclusive orthographies in German press texts. I: Dominic Schmitz, Simon David Stein & Viktoria Schneider (red.), *Linguistic intersections of language and gender*, 31–62. Berlin: De Gruyter.

Pfalzgraf, Falco (2024): Attitudes of the purist association Verein Deutsche Sprache (VDS) towards gender-inclusive use of German: A conceptual expansion of the term linguistic purism. I: Falco Pfalzgraf (red.), *Public attitudes towards gender-inclusive language*, 183–208. Berlin: De Gruyter.

Stefanowitsch, Anatol (2018): Gendergap und Gendersternchen in der gesprochenen Sprache. *Sprachlog*. Tilgået 12. oktober 2025 fra https://www.sprachlog.de/2018/06/09/gendergap-und-gendersternchen-in-der-gesprochenen-sprache/

Waldendorf, Anica (2024): Words of change: The increase of gender-inclusive language in German media. *European Sociological Review* 40(2), 357–374.

Zacharski, Lisa (2024): Using pair forms, criticizing the gender star – Attitudes towards binary and non-binary gender-inclusive language in German. I: Falco Pfalzgraf (red.), *Public attitudes towards gender-inclusive language*, 209–242. Berlin: De Gruyter.

Ny forskning i grammatik, vol. 33 (2026), 41-59.
DOI: 10.7146/nfg.v1i33.167893

Grænsen mellem grammatik og rene interaktionsfænomener i en samtalegrammatik

Jakob Steensig

Abstract
The article reviews the boundary between grammar and what the instructions of the grammar network call "pure interaction phenomena" (Støtteforeningen for Grammatiknetværket 2023). My point of departure is an attempt to build a comprehensive grammar of Danish talk-in-interaction (Steensig m.fl. 2023, DanTIN 2025, Steensig m.fl. 2025a). This grammar uses recordings of naturally occurring conversations in Danish as the basis for the grammatical descriptions. I argue that it is necessary to include topics in this grammar, which are often understood as "pure interaction phenomena", such as prosody, embodied actions, turn construction and sequential context. This is done by reviewing and discussing two grammatical phenomena: embodied syntactic complements and the syntax between sentences.

Nøgleord
syntaks, interaktion, kropslige komplementer, spørgsmål, tur-opbygning

1. Indledning

I *Grammatiknetværkets emneområde og fokus* står der blandt andet: "Feltet grammatik forstås i "bred traditionel" forstand, dvs. på den ene side adskilt fra det fonetisk-fonologiske niveau og på den anden side adskilt fra rene interaktions-, tekst- og kommunikations-fænomener i videre forstand" (Støtteforeningen for Grammatiknetværket 2023). I denne artikel undersøger jeg grænsen mellem grammatik og "rene interaktionsfænomener". Jeg vil argumentere for at noget af det som ofte ses som rene interaktionsfænomener, faktisk er en vigtig del af grammatikken. Når jeg siger gramma-

© Jakob Steensig og Dansk Sprognævn

tik, mener jeg mere præcist samtalegrammatik, som den vi på Aarhus Universitet er ved at lave for dansk samtalesprog på samtalegrammatik.dk (DanTIN 2025). Grammatik skal altså her forstås som en systematisk beskrivelse af et sprogs strukturer og elementer, fx i en referencegrammatik, hvor *Grammatik over det Danske Sprog* (Hansen & Heltoft 2011) er det største og mest velkendte eksempel i en dansk sammenhæng. At noget er grammatisk, skal altså ikke forstås som en modsætning til leksikalsk, således som det præsenteres i fx Boye & Harder (2012), men snarere at det er noget som nødvendigvis hører hjemme i en dækkende beskrivelse af strukturerne i dansk samtalesprog.

Vi har arbejdet med grammatik i dansk samtalesprog i forskergruppen DanTIN siden 2009, og siden 2013 har vi arbejdet med at opbygge en egentlig grammatik på hjemmesiden samtalegrammatik.dk. Mit oplæg bygger på dette fælles arbejde, men formuleringerne her er mine egne.

Vores udgangspunkt var arbejdet med samtaledata, hvor vi havde opdaget grammatiske fænomener som ikke blev beskrevet af eksisterende grammatikker. Vi startede med at beskrive løsrevne fænomener, men fra 2013, da vi begyndte at bygge samtalegrammatik.dk og dermed en mere systematisk grammatisk beskrivelse, blev vi konfronteret med at noget af det vi syntes hørte hjemme i grammatikken, af mange grammatikere blev opfattet som "rene interaktionsfænomener". Vores motto har imidlertid været at vi vil beskrive samtalesprogets grammatik "som om skriftsprogsgrammatikken ikke var opfundet". Dette indebærer at prosodi, ytringssammenhæng og kropslig adfærd *kan* være en del af grammatikken. Jeg vil introducere og diskutere dette ved at se nærmere på kropsligt udførte sætningskomplementer, tur-opbygning og syntaksen i sekvenser (mellem ytringer).

2. Data og metode

2.1. Data

Grundlaget for alt arbejde i DanTIN er optagelser af mennesker der interagerer i deres dagligdag. Vi har adgang til to korpora, *samtalebanken*, som er et offentligt tilgængeligt korpus udarbejdet af forskere på Syddansk Universitet (Wagner m.fl. 2024), og *AULing*, som er samtaledata indsamlet over de sidste 30 år på lingvistikfaget på Aarhus Universitet (samtalegrammatik 2024a). Tilsammen udgør de ca. 70 timers optagelser, hvoraf knap halvdelen er transskriberet. Alle optagelser er lavet med deltagernes informerede samtykke, og alt hvad der kunne føre til identifika-

tion af deltagerne, er anonymiseret i transskriptioner og analyser. Når vi transskriberer, vægter vi præcision i gengivelse af hvad der bliver sagt, og i timing, fx når det gælder pauser, overlappende tale osv. Ved gengivelser af video-optagede data gengiver vi også potentielt relevante kropslige handlinger (Oloff & Hepburn 2024; samtalegrammatik 2024b).

2.2. Strukturen i samtalegrammatik.dk

Hjemmesiden samtalegrammatik.dk henvender sig både til forskere og studerende der er interesseret i grammatikken i dansk samtalesprog, og til undervisere i dansk og i dansk som andetsprog. Hjemmesiden er 'under opbygning', hvilket i praksis betyder at der er sider der kun indeholder en overskrift og "Tekst under udarbejdelse". Men strukturen er nogenlunde på plads. Hjemmesiden har tre indgange: *Samtalens byggesten*, *Samtalefænomener* og *Samtalehandlinger* (se figur 1).

Figur 1. Åbningssiden på samtalegrammatik.dk

Den midterste indgang, *Samtalefænomener*, indeholder en alfabetisk ordnet liste over grammatiske fænomener i samtaler, *Samtalehandlinger* indeholder overordnede beskrivelser af kommunikative handlinger med eksempler på hvordan de kan udføres i samtaler. Den vigtigste indgang i forbindelse med diskussionen af grænser for grammatikken er *Samtalens byggesten*. Den er opbygget på en måde der minder om andre grammatikker med afsnit om lyde, morfemer, ordklasser og syntaks samt en række indgange som er nødvendige for den grammatiske beskrivelse af samtalesproget: diskursenheder, gentagelser og "kropslige udtryk og ikke-leksikalske lyde". I min gennemgang af interaktionsfænomener i næste sektion vil jeg forholde mig til hvor de pågældende fænomener passer ind i *Samtalens byggesten*.

3. Kropsligt udførte komplementer i sætninger

Indimellem påbegynder samtaledeltagere en sætning med ord og færdiggør den med bevægelser. Jeg blev opmærksom på fænomenet i forbindelse med en undersøgelse af hvordan folk anmoder andre om handlinger der skal udføres straks (Steensig 2025b). En gennemgang af ca. 20 timers data gav 10 eksempler på fænomenet. Det er imidlertid et fænomen som er beskrevet for samtaler på andre sprog også (Keevallik 2013, Lilja & Jokipohja 2024), så jeg vurderer at disse eksempler giver tilstrækkeligt grundlag for mit argument om at en beskrivelse af et sådant fænomen, der blander verbale og nonverbale resurser, skal med i en grammatik for samtalesproget.

Uddrag (1) kommer fra en dagligdags samtale mellem to unge mænd i en sofa, vi har kaldt dem Anders (AND) og Børge (BØR). Anders er ved at male en japansk kattefigur, Børge sidder og ser tv samtidig med at han laver ting på sin mobiltelefon, og så snakker de sammen. Anders har lige forsøgt at forklare hvordan han maler sin kat, og uddraget starter med at Børge formulerer et muligt problem med Anders' metode. Transskriptionen bruger de normale konventioner fra samtaleanalysen (Jefferson 2004, Hepburn & Bolden 2012) til den verbale del (de nummererede linjer) og Mondadas (2024) tilføjelser til gengivelse af de visuelle dele.[1]

(1) AULing: boldpaasofaen: 00:14: "vippe normalt"

```
01    BØR:  det hvis det: den hele du ska farve_
      and   >>&ser mod kat i hans vh-->
      bør   >>%ser ligeud (mod tv)-->
02    BØR:  så får den jo oss en helt anden vægtbalance alligevel.
03          (0.3)
04    BØR:  (den) %kommer ikk [te' å ku] vipp' normalt.
05    AND:                    [nejm-   ]
      bør         %ser mod kat-->
```

1 Linjer med kropslige/visuelle handlinger indledes med angivelse af den der udfører handlingen, med små bogstaver og indeholder et symbol der står lige under det samme symbol i en tale-linje, hvorved det viser præcis hvor den visuelle handling starter og slutter i forhold til talen. Hvis handlingen strækker sig over flere linjer, vises dette med "-->", og afslutningen af handlingen vises derefter med "-->" plus det samme symbol som blev brugt da handlingen startede. ">>" angiver at en visuel handling starter før eller slutter efter uddraget. I Mondadas system bruger man få forkortelser. Jeg har dog valgt at bruge følgende forkortelser: "tv" - til venstre, "hh" - højre hånd, "vh" venstre hånd, "x" - gange.

```
06    AND:  jam' jeg €ska ikk %farve som sådden &armen=
      and           €hh rører kattens arm-->
      and                                 .......&ser mod BØR-->
07    AND:  =måske ska jeg lige farve op ve' poterne.
08          (0.5)
09    AND:  sån at €den [får €sån en øh%
10    BØR:              [(du bare)
      and       -->€hh op----€ILLUSTRATION: h arm vipper
                                            op og ned 4 x-->
      bør                           -->%ser ligeud-->
11          (0.3)
12    BØR:  så  du   har€ fak&tisk %farvet den hvid,
      and   ILLUSTR SLUT€
      and                 -->&ser på katten-->
      bør                       -->%ser på mobil i hh-->
13    BØR:  fordi der er dele af den der ikk ska være&
      and                                         -->&
14    BØR:  &  *øh:&::* farvet noget som helst >andet end hvid<.%
      and   &ser op&ser mod BØR-->>
      bør                                                  -->%
15    AND:  %↑ja
      bør   %ser mod AND-->>
```

Børges indvending i linje 1-4 synes at handle om at malingen kan forstyrre balancen i kattens vippefunktion. Til dette svarer Anders: *jam' jeg ska ikk farve som sådden armen* (linje 6) samtidig med at han rører ved kattens arm, hvorefter han fortsætter (linje 7-9): *måske ska jeg lige farve op ve' poterne. (0.5) sån at den får sån en øh*. Da han siger *den får* i linje 9, løfter han hånden op, og på *sån en øh* begynder han at lave vippebevægelser op og ned med armen. Disse bevægelser illustrerer kattens vippebevægelse, hvilket Børge også synes at forstå, da han formulerer sin forståelse af Anders' forklaring i linje 12-14.

Lidt mere skematisk kan man vise Anders' ytring i linje 9 som vist i (1a), hvor punktummerne viser at en bevægelse forberedes:

(1a)
```
sån at €den får €sån en øh (0.3)
         €........€ILLUSTRATION
```

I (1b) fremstiller jeg det med syntaktiske termer:

(1b)	sån at	den	får	sån en øh (0.3)
				ILLUSTRERENDE BEVÆGELSE
	K	S	V	DO

Det er altså sætningens direkte objekt, som bliver forudsagt – eller styret – af subjekt og verbal, *den får*, som udføres med en kombination af det attributive *sån en øh* og en illustrerende bevægelse. Dette synes at være generelt for fænomenet: En sætning indeholder et subjekt og et verbal som kalder på et sætningskomplement senere i sætningen, og det er i produktionen af dette at illustrationen forekommer. Så vidt jeg kan se ud fra mine eksempler og ud fra ovennævnte litteratur, forekommer kropslige illustrationer kun ved komplementer som kommer sent i sætningen (altså ikke i fundamentfeltet) og kun når det der illustreres, *kan* vises med gestik eller andre bevægelser.

Der er altså syntaktiske og semantiske betingelser for at dette fænomen kan forekomme, hvilket jeg tager som en god grund til at fænomenet skal beskrives i grammatikken. Spørgsmålet bliver så *hvor* og *hvordan*. Som en særlig type syntaktisk komplement hører beskrivelsen oplagt hjemme i *syntaks*-delen af grammatikken. Her skal muligheden for kropslige komplementer indgå både i beskrivelsen af nominalsyntagmer og i beskrivelsen af sætningsled, hvor det faktum at kropslige komplementer kun forekommer i komplement-positioner sent i sætningen, medtages og forklares.

4. Indre og ydre syntaks

I dette afsnit vil jeg dykke længere ned i samtalegrammatikkens syntaks. Jeg vil først se på ytringers *indre* syntaks, dvs. sætningers opbygning, og argumentere for at den syntaktiske beskrivelse gør det nødvendigt at se på interaktionsfænomenet tur-opbygning. Dernæst vil jeg med udgangspunkt i fænomenet *proform-spørgsmål* (Steensig m.fl. 2023, Jørgensen 2026) argumentere for at en samtalegrammatik nødvendigvis må indeholde en *ydre* syntaks, eller en 'sekvens-syntaks', det vil sige en syntaks for sammenhængen mellem ytringer i samtalen.

Uddrag (2) illustrerer begge fænomener og bliver grundlag for gennemgangen af både den indre og den ydre syntaks. Det kommer fra en optagelse af to venner, her kaldet Lina (LIN) og Sisse (SIS). Sisse har lige farvet Linas hår, og de to sidder ved et bord og snakker. Uddraget starter hvor Sisse har sagt at hun godt kunne spise noget kage, og Lina har fortalt at hun har kage i fryseren.

(2) AULing: Haarfarvning_2: 7:58 ”smørcreme”

```
01    LIN:  =§å så det &meningen der ska smørcreme udenom_
      sis              &ser mod LIN-->
02          (0.2)
03    LIN:  >men %du ka ikk ha< smørcreme ka du_%&
      lin        %kniber øjne sammen------------%
      sis                                      -->&
04    SIS:  &jo:,
      sis   &ser på tlf-->
05          $(0.3)                    $
      sis   $trykker på tlf m h tommel$
06    LIN:  ka du_
07    SIS:  $°m:ja°
      sis   $ryster 2 x på hovedet, trækker på skuldrene-->
08          %(0.8)$(0.4)%&
      lin   %smiler let-%
      sis      -->$
      sis             -->&
09    LIN:  &nå_        &
      sis   &ser mod LIN&
```

I linje 3 viser det sig at Lina har opdaget et muligt problem med at servere sin kage med smørcreme, og hun formulerer en antagelse om Sisses præferencer. Det gør hun med en deklarativ sætning: *du ka ikk ha smørcreme*. Da sætningen beskriver den ene persons (As) forståelse af den anden persons situation, kan den ses som en “A description of a B-event” (Labov & Fanshel 1977: 100). Dermed fungerer ytringen som en anmodning om bekræftelse. Da sætningen har negativ polaritet, vil en bekræftelse skulle formuleres med et *nej*, hvor en afkræftelse kunne gøres med et *jo* (Heinemann 2005). Inden dette bliver relevant, tilføjer Lina imidlertid et påhængsspørgsmål, *ka du*, der igen efterspørger en bekræftelse.

Sisses svar i linje 4, *jo:*, udtrykker umiddelbart en afkræftelse af Linas formodning men samtidig udføres den med en lydforlængelse der gør afkræftelsen mindre kategorisk. Det at hun kigger ned på sin telefon i dette øjeblik, udtrykker sandsynligvis også en mindre grad af engagement. Under alle omstændigheder strider svaret mod den antagelse der var bygget ind i Linas formulering i linje 3, hvilket får hende til at anmode om en genbekræftelse med et *ka du* i linje 6. Sisse svarer med et *m:ja* med lav

volumen (vist med gradtegn) samtidig med at hun ryster på hovedet og trækker på skuldrene. Selv om dette heller ikke ligefrem er en kategorisk bekræftelse, er det tilstrækkeligt til at Lina kvitterer med et *nå* i linje 9.

Vi har altså to gange *ka du*, som et påhængsspørgsmål i linje 3 og som en anmodning om genbekræftelse i linje 6.

4.1 Den 'indre' syntaks og tur-opbygning

Påhængsspørgsmålet kommer i umiddelbar forlængelse af formuleringen i linje 3. Figur 2 viser denne ytrings lydlige karakteristika, sådan som det kan ses i lydprogrammet *praat* (Boersma & Weenink 2025).

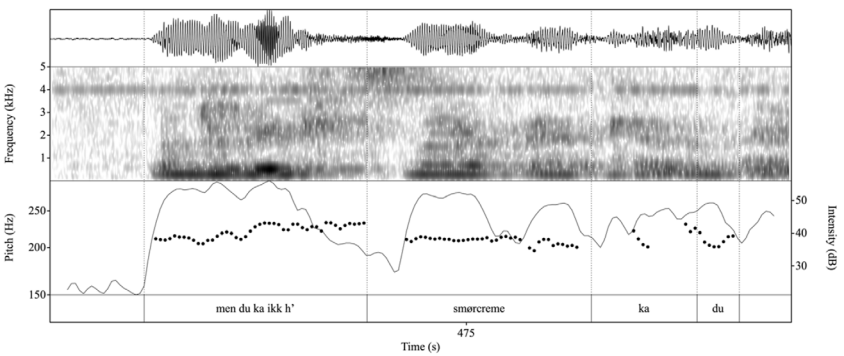

Figur 2: Grundtone (Hz), volumen (dB), spektogram (KHz) og sonogram for linje 3 i uddrag (2).

Figur 2 viser at grundtonen ligger på et jævnt niveau i hele den sidste del af ytringen, og at der er lav lydstyrke på påhængsspørgsmålet. Der er intet ophold mellem sætning og påhængsspørgsmål (den øjensynlige mangel på udsving efter *smørcreme* skyldes at klusil-lyden [k^h] stopper lydproduktionen et øjeblik). Som det også ses i transskriptionen, har hverken *ka* eller *du* tryk (tryk-stavelser vises med understregning i transskriptionerne). Under hele ytringen, inklusiv påhængsspørgsmålet, kniber Lina øjnene let sammen og ser mod Sisse.

Ytringens syntaktiske struktur i kan beskrives som (2a):

(2a)	>men	du	ka	ikk	ha<	smørcreme	ka du_
	K	S	V	Neg	Vinf	DO	V-S (interrogativ)

Samtaler udfoldes i virkelig tid, og talere kan miste taleturen i det øjeblik en ytring kan afsluttes. Syntaksen i sætninger er med til at opbygge

taleture og vise hvornår de kan afsluttes (Steensig m.fl. 2023, Jørgensen 2025, Steensig 2025b). En sætning fungerer i denne sammenhæng som en tur-enhed, som gennemløber en række faser eller positioner (Schegloff 1996b, Steensig 2001, Lindström 2008, Steensig 2011). Tabel 1 viser disse faser og positioner for nogle af sætningerne i uddrag (1) og (2), samtidig med at sætningsleddenes topologiske position i et simpelt sætningsskema er angivet (Diderichsen 1962).[2]

Præ-begyn-delse	**Begyn-delse**	**Midte**					**Præ-mulig afslutning**		**Post-slut**
K-felt	**Funda-ment**	**v**	**s**	**a**	**V**		**N**	**A**	**Ekstra-position**
jam	*jeg*	*ska*	*-*	*ikk*	*farve*	*som sådden*	*armen*		
	måske	*ska*	*jeg*	*lige*	*farve*			*op ve' poterne*	
sån at	*den*	*får*	*-*				*sån en øh* GESTUS		
så	*du*	*har*	*-*	*faktisk*	*farvet*		*den hvid*		
å	*så*		*det*				*meningen der ska smørcreme udenom*		
men	*du*	*ka*	*-*	*ikk*	*ha*		*smørcreme*		*ka du*

Tabel 1: Sætningstopologi og tur-opbygningsfaser for sætninger fra uddrag (1) og (2).

Øverst i tabel 1 er angivet de faser som en tur-enhed typisk gennemløber. I de sætninger jeg har medtaget her, passer faserne med sætningsskemaets positioner, hvilket dog ikke altid er tilfældet. I løbet af en tur-enheds opbygning kan modtageren med stigende sikkerhed forudse hvad det næste skal være, og " what, roughly, it will take for an instance of that unit-type to be completed" (Sacks m.fl. 1974: 702). Sådanne fremadrettede 'forudsigelser' kaldes *projicering*, på engelsk "projection" (Sacks m.fl. 1974, Steensig 2001). Hvert nyt element bekræfter, afkræfter eller modificerer den projicering som det forudgående har bidraget med. I figur 3 viser jeg et projiceringsforløb for linje 3 i uddrag (2). De stiplede pile i figuren viser flere mulige efterfølgende forløb og de fede pile viser når projiceringen er mere entydig.

2 Den topologiske visning (sætningsskemaet) er valgt fordi den afspejler elementernes rækkefølge, ikke af nogen principiel teoretisk årsag.

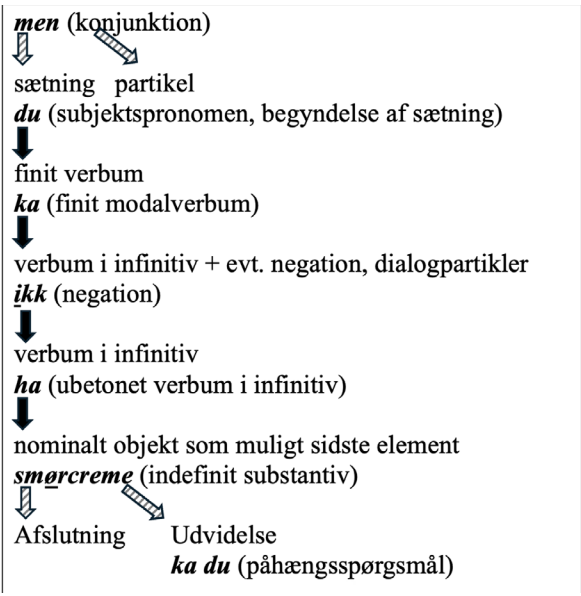

Figur 3: Projiceringsforløbet i linje 3, uddrag (2).

Projiceringen beror på både syntaktiske, semantiske og pragmatiske faktorer. I figur 3 fokuserer jeg på de rent syntaktiske. Projiceringen afspejler således syntaktiske dependenser, som i neksus, mellem *du* og *ka*, og i den styring der udgår fra verbernes krav om henholdsvis hovedverbum og objektkomplement. I dette tilfælde vil man fra forekomsten af det ubetonede hovedverbum *ha* kunne forudsige at der skal komme et nominal, og at dette kan være det sidste element i sætningen. Semantiske og kontekstuelle faktorer vil også kunne hjælpe med forudsigelsen.

4.2 Den 'ydre' syntaks

Når vi analyserer ytringer der har sætningsstruktur (med neksus og komplementer), viser oversigter som dem i 4.1 sammenhængen mellem ytringens struktur på den ene side og tur-opbygning og projicering på den anden. Men når det gælder mindre bidrag i samtaler, som svarord eller fritstående syntagmer, har vi brug for en større kontekst for at kunne beskrive og forstå disse bidrags grammatik.

Jeg vil bruge de to forekomster af *ka du* i henholdsvis linje 3 og 6 i uddrag (2) som illustration af dette. De to forekomster adskiller sig en smule fra hinanden rent lydligt. Figur 4 er en *praat*-visning af det fritstående *ka du* i linje 6.

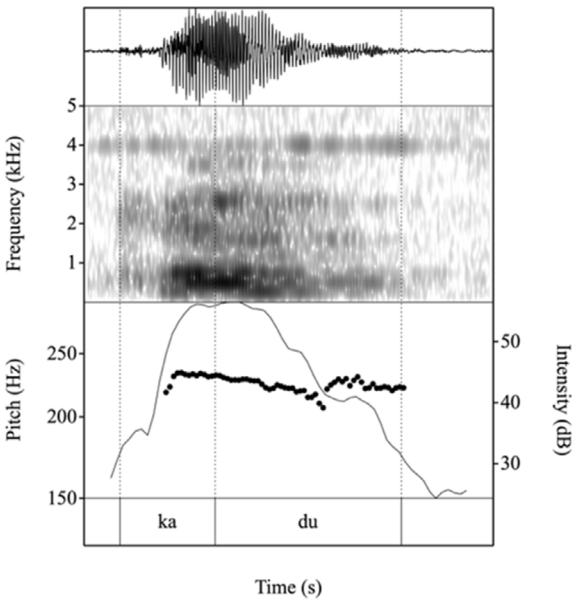

Figur 4: Lydvisning af linje 6 i uddrag (2).

Forskellen i lydstyrke på ytringens to stavelser viser hvorfor jeg hører *ka* som betonet. Derudover ligger grundtonen lidt højere på dette *ka du* end på påhængsspørgsmålet i linje 3. Jørgensen (2026 og i Steensig m.fl. 2023) kalder formatet i linje 6 i uddrag (2) for *proform-spørgsmål*. De er fritstående ytringer, som består af et finit verbum – et hjælpeverbum, et modalverbum eller et pro-verbum (typisk *gør*) – en gentagelse af forrige ytrings subjekt (med deiktisk skift når det er nødvendigt), et optionelt *det*, samt negationen *ikk* når den forudgående ytring har negativ polaritet.[3] Jørgensen finder at proform-spørgsmål forekommer konsekvent efter ytringer der strider mod talerens forventninger, og at de beder om – og *får* – respons, dvs. de fungerer som en særlig slags spørgsmål (Steensig m.fl. 2023, Jørgensen 2026).

Jørgensen har eksperimenteret med at indsætte proform-spørgsmålene i sætningsskemaer men finder at sætningsskemaet er for abstrakt til at beskrive den konkrete grammatiske struktur. Hun foreslår derfor en *social action format*-model der kun medtager de relevante pladser i

3 Med "den forudgående ytring" menes den som proform-spørgsmålet reagerer på. Jørgensen (2026) giver følgende eksempel (her gengivet i forenklet form): 2A: *koster det penge*? B: *nej*. A: *gør det ikk?*, hvor *gør det ikk* er en respons til *nej*.

skemaet, og som inddrager de regelmæssige lydlige og kropslige elementer der kendetegner formatet. Da jeg allerede har argumenteret for at sådanne elementer kan være vigtige for grammatikken, vil jeg her fokusere på vigtigheden af at inddrage den 'ydre' syntaks, dvs. de samtalehandlinger og -ytringer som kommer før og efter proform-spørgsmålene.

I samtaleanalysen og den interaktionelle lingvistik taler man om en positionsfølsom grammatik (Schegloff 1996b, Thompson m.fl. 2015, Steensig m.fl. 2025b). Dermed mener man at ytringers struktur og funktion kun kan forstås ud fra deres placering i sekvenser af handlinger. Skridtet fra denne analysetilgang og til at betragte denne sammenhæng som en syntaks er inspireret af Auer (2005), som viser at projiceringsforløbene inde i ytringer og *mellem* ytringer ligner hinanden, og af Anward & Nordberg (2005), som taler om sammenhængen mellem ytringer som en 'ydre' syntaks.

I analysen af proform-spørgsmålet fra uddrag (2) er det afgørende at dette spørgsmål kommer lige efter at Sisse med sit *jo*:, i linje 4 har afkræftet en formodning som Lina havde vist i sin formulering i linje 3 (*du ka ikk ha smørcreme ka du*). Denne information er tydeligvis uventet, og det er dette som proformspørgsmålet forholder sig til. Figur 5 viser de mulige projiceringer og sammenhænge mellem ytringer fra linje 4 i uddrag (2).

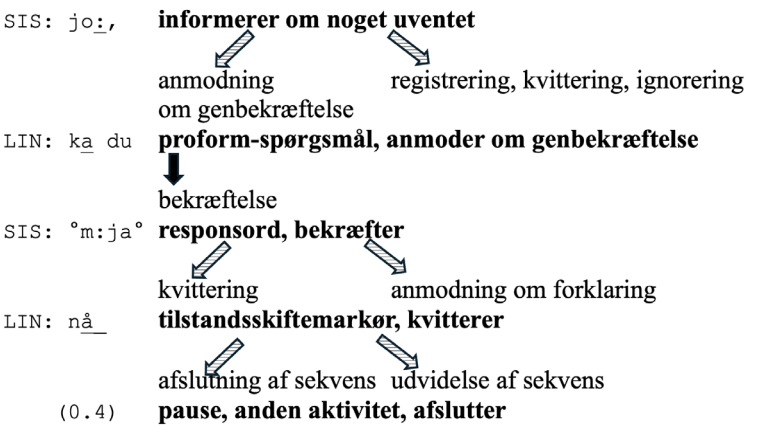

Figur 5: Projiceringsforløbet mellem ytringer i uddrag (2).

Igen skal figuren læses således at de stiplede pile viser flere muligheder for

hvad der kan ske som det næste i forløbet, og den fede pil viser en sikker projicering. Det at man kan fremstille handlemulighederne i sekvensen (figur 5) og i en sætning (figur 3) i flow-diagrammer der ligner hinanden, er naturligvis ikke i sig selv et argument for at den sekventielle sammenhæng er syntaktisk.[4] Det 'syntaktiske' ved denne sekvens er at hver af de positioner som opstår i forløbet (syntagmet), har bestemte sproglige realiseringer, hvor valget mellem dem udløser systemiske ændringer i det videre forløb og i betydningen af det sekventielle syntagme som skabes. I figur 5 har jeg blot nævnt de mulige handlinger, men hver af disse tilbyder selvfølgelig et paradigme af realiseringer, fx kan en bekræftelse udføres med andet end svarord og alternativet til en bekræftelse vil være den 'dispræfererede' mulighed, afkræftelse (Pomerantz 1984). Det er en del af grammatikken (i vores opfattelse) at sådanne alternativer beskrives ud fra deres positioner i den 'ydre' syntaks.

Syntaksafsnittet på samtalegrammatik.dk har følgende inddeling: Under overskriften "Indre syntaks, turopbygning og modtagerdesign" beskriver vi projicering, tur-opbygning og det *real-time*-perspektiv som vi mener er nødvendigt i den grammatiske beskrivelse af samtalesproget. Under "Sætninger" beskriver sætningsformater, ikke blot helsætninger, interrogativsætninger, forskellige typer ledsætninger osv., men også formater som proform-spørgsmål, sætninger med 'copula-drop' (Sørensen 2025) og andre særlige samtalesprogskonstruktioner. "Ydre syntaks og sekvensorganisering" beskriver de hyppigste mønstre der findes mellem ytringer, inklusiv de projiceringer der hersker mellem dem og de paradigmatiske valg som er mulige i de forskellige positioner. "Reparatursyntaks" handler om de faste mønstre der findes for hvordan talere reparerer på problemer i egen og andres tale.

5. Grænser for grammatikken?

Jeg har argumenteret for at lydlige og visuelle faktorer, opbygningen af taleture og sammenhængen mellem ytringer kan være interaktionsfænomener som hører hjemme i en samtalegrammatisk beskrivelse. Her vil jeg afslutningsvist forholde mig til nogle modargumenter og til om der dog ikke er grænser for hvilke interaktionsfænomener der skal med i grammatikken.

4 Tak til en anonym fagfællebedømmer for at påpege denne mulige læsning af en tidligere formulering.

5.1. 'Det er bare pragmatik'

Hvis vi har en generel syntaktisk regel der siger at sætninger der indledes med et finit verbum efterfulgt af et subjekt, er interrogative, er dette så ikke nok til at kunne se at *ka du* kan fungere som påhængsspørgsmål og som anmodning om genbekræftelse? Særlige kontekstbetingelser og forhold omkring udtale og visuelle faktorer kan være afgørende for hvilken samtalehandling en sådan konstruktion udfylder, men er alt dette ikke blot faktorer der hører hjemme i pragmatikken?

Grammatiske elementer i verbal interaktion hvor folk kan se hinanden, kan ikke udføres uden krop og lyd. Det er da også helt normalt at grammatikker medtager faktorer som stød og tryk (fx Hansen & Heltoft 2011: 1114–1115 om prosodiske faktorers betydning for interjektioners placering). Princippet om at tage udtalen alvorligt betyder også at ord og andre sproglige elementer der skrives ens, kan lyde og udføres forskelligt, hvilket igen kan være afgørende for deres placering, ordklassetilhørsforhold og betydning (se fx om de fire samtale-ord for skriftsprogets *hvad* i Jørgensen 2015). Når det gælder grænsen mellem pragmatikken og grammatikken, adskiller vores tilgang sig mindre fra gængse praksisser i andre grammatiske beskrivelser end man umiddelbart skulle tro. Hansen & Heltoft bruger fx (opfundne) eksempler på spørgsmål og svar til at beskrive svarordene *ja*, *jo* og *nej* (2011: 1116ff). Vi lægger op til at dette skal gøres mere systematisk, at placeringen af ytringer med bestemte grammatiske formater er afgørende for at forstå både deres konstruktion og deres funktion. Dette er også af betydning for sammenligning mellem sprog: Proform-spørgsmåls placering og funktion står i modsætning til de formater man finder i tilsvarende positioner på andre sprog. Fx kan en reaktion på en uventet information på engelsk udtrykkes med en deklarativ gentagelse af (pro-) verbum og subjekt, men i deklarativt format (Thompson m.fl. 2015) og uden at dette kræver et svar. Her bruger sprogene beslægtede formater i beslægtede positioner forskelligt. Og dette vil vi bedre kunne beskrive i grammatikken hvis vi tager sekvens-syntaksen alvorligt.

5.2. Men der er *grænser*

De overordnede beskrivelser af handlingslogikker og sproghandlingstyper hører for mig at se stadig hjemme i pragmatikken (*Samtalehandlinger*). Kropslige, visuelle og lydlige udtryk som ikke relaterer sig til talen, kan man også godt holde ude fra en sam**tale**grammatik. Men præcis hvor grænserne går, kan vi efter min mening ikke afgøre på forhånd. Hvis en

grammatik skal tage samtalesproget alvorligt på dets egne præmisser, bliver vi nødt til at være åbne for aspekter der ikke normalt ses som dele af grammatikken. Vi har lige nu en lang række beskrivelser af isolerede samtalegrammatiske fænomener liggende (på samtalegrammatik.dk ligger nogle af dem under *Samtalefænomener*, andre i vores tidsskrift *Skrifter om samtalegrammatik*, samtalegrammatik 2023) som venter på at blive integreret i den egentlige grammatik (*Samtalens byggesten*). Dette kommer helt sikkert til at udfordre flere 'grænser' mellem grammatikken og "rene interaktionsfænomener".

Om forfatteren

Jakob Steensig, lektor, ph.d., Afdeling for lingvistik og kognitionsvidenskab, Aarhus Universitet.

Litteratur

Anward, Jan & Bengt Nordberg (2005): Indledning. I: *Samtal och grammatik: Studier i svenskt samtalsspråk.* Studentlitteratur, 5–9.

Auer, Peter (2005): Projection in interaction and projection in grammar. *Text - Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*. De Gruyter Mouton 25(1), 7–36. https://doi.org/10.1515/text.2005.25.1.7.

Boye, Kasper & Peter Harder (2012). A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language*, 88(1), 1–44. https://doi.org/10.1353/lan.2012.0020.

Diderichsen, Paul (1962): *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.

Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Heinemann, Trine (2005): Where grammar and interaction meet: the preference for matched polarity in responsive turns in Danish. I: *Syntax and Lexis in Conversation: Studies on the Use of Linguistic Resources in Talk-in-Interaction*. Auli Hakilinen & Margret Selting (red.). Amsterdam: Benjamins, 375–402. https://doi.org/10.1075/sidag.17.18hei.

Hepburn, Alexa & Galina B. Bolden (2012): The conversation analytic approach to transcription. I: *The Handbook of Conversation Analysis*. Jack Sidnell & Tanya Stivers (red.). Oxford: Wiley Blackwell, 57–76. https://doi.org/10.1002/9781118325001.ch4.

Hoey, Elliott M. & Kobin H. Kendrick (2017): Conversation analysis. I: *Research methods in psycholinguistics and the neurobiology of language: A practical guide*. A. M. B. De Groot & Peter Hagoort (red.). Oxford: Wiley, 151–173.

Jefferson, Gail (1984): Notes on some orderlinesses of overlap onset. I: *Discourse Analysis and Natural Rhetoric*. Valentina D'Urso (red.). Padua: Cleup, 11–38.

Jefferson, Gail (2004): Glossary of transcript symbols with an introduction. I: *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*. Gene H. Lerner (red.). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 13–31. https://doi.org/10.1075/pbns.125.02jef.

Jørgensen, Maria (2015): *"Hvad" i dansk talesprog*. Skrifter om samtalegrammatik 2. Aarhus. Bd. 6.

Jørgensen, Maria (2025): Responses to specifyingWH-questions, and their place in a comprehensive grammar of interactional Danish. I: *Grammar in Action: Building comprehensive grammars of talk-in-interaction.* Jakob Steensig, Maria Jørgensen, Jan Lindström, Nicholas Mikkelsen, Karita Suomalainen, & Sørensen, Søren Sandager (red.). Studies in Language and Social Interaction 37. Amsterdam: Benjamins, 157–193.

Jørgensen, Maria (2026): Flagging knowledge discrepancies with proform-questions in Danish. I: *The Grammar of Questions and Responses in Danish Talk-in-interaction*. Upubliceret ph.d.-afhandling. Aarhus: Aarhus Universitet, 96–127.

Keevallik, Leelo (2013): The interdependence of bodily demonstrations and clausal syntax. *Research on Language & Social Interaction* 46(1), 1–21. https://doi.org/10.1080/08351813.2013.753710.

Labov, William & David Fanshel (1977): *Therapeutic discourse: Psychotherapy as conversation.* New York: Academic Press.

Lerner, Gene H. (1991): On the syntax of sentences-in-progress. *Language in Society* 20(3), 441–458. https://doi.org/10.1017/S0047404500016572.

Lerner, Gene H. (2002): Turn-sharing: the choral co-production of talk-in-interaction. I: *The Language of Turn and Sequence*. Barbara A. Fox Celia E. Ford & Sandra A. Thompson (red.). New York: Oxford University Press USA, 225–257.

Lilja, Niina & Anna-Kaisa Jokipohja (2024): Gestural depictions in requests for objects. *Language & Communication* 99, 159–173. https://doi.org/10.1016/j.langcom.2024.10.002.

Lindström, Jan (2008): *Tur och ordning : introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Helsingfors: Norstedts Akademiska Förlag.

Linell, Per (2005): *The Written Language Bias in Linguistics: Its Nature, Origins, and Transformations*. London: Routledge.

Mondada, Lorenza (2024): Multimodal Transcription Conventions. I: *The Cambridge Handbook of Methods in Conversation Analysis*. Kobin H. Kendrick Jeffrey D. Robinson Rebecca Clift & Chase Wesley Raymond (red.). Cambridge: Cambridge University Press, 990–998. https://doi.org/10.1017/9781108936583.036.

Oloff, Florence & Alexa Hepburn (2024): Multimodal Transcription as Process and Analysis: Capturing the Audible and Visible. I: *The Cambridge Handbook of Methods in Conversation Analysis*. Kobin H. Kendrick Jeffrey D. Robinson Rebecca Clift & Chase Wesley Raymond (red.). Cambridge: Cambridge University Press, 115–142. https://doi.org/10.1017/9781108936583.005.

Pomerantz, Anita (1984): Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn shapes. I: *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. J. Maxwell Atkinson & John Heritage (red.). Cambridge: Cambridge University Press, 57–101.

Sacks, Harvey, Emanuel A. Schegloff & Gail Jefferson (1974): A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50(4), 696–735.

Schegloff, Emanuel A. (1996a): Confirming Allusions: Toward an Empirical Account of Action. *American Journal of Sociology* 102(1), 161–216. https://doi.org/10.1086/230911.

Schegloff, Emanuel A. (1996b): Turn organization: one intersection of grammar and interaction. I: *Interaction and Grammar*. Emanuel A. Schegloff Elinor Ochs & Sandra Thompson (red.). Cambridge: Cambridge University Press, 52–133. https://doi.org/10.1017/CBO9780511620874.002.

Steensig, Jakob (2001): *Sprog i virkeligheden. Bidrag til en interaktionel lingvistik*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Steensig, Jakob (2011): Turn-taking in conversation. I: *Handbook of Pragmatics. Vol. 5.* Gisle Andersen & Karin Aijmer (red.). Berlin: De Gruyter Mouton, 499–532.

Steensig, Jakob (2025a): Kapitel 18. Konversationsanalyse. I: *Kvalitative metoder. En grundbog*, 5. udg. København: Reitzel.

Steensig, Jakob (2025b): Grammatical formats of requests for immediate actions. Observations on Danish talk-in-interaction. I: *Grammar in Action: Building comprehensive grammars of talk-in-interaction.* Jakob Steensig, Maria Jørgensen, Jan Lindström, Nicholas Mikkelsen, Karita Suomalainen, & Sørensen, Søren Sandager (red.). Studies in Language and Social Interaction 37. Amsterdam: Benjamins, 78–115.

Steensig, Jakob, Maria Jørgensen, Jan Lindström, Nicholas Mikkelsen, Karita Suomalainen & Søren Sandager Sørensen, red. (2025a): *Grammar in Action: Building comprehensive grammars of talk-in-interaction*. Studies in Language and Social Interaction. Amsterdam: Benjamins.

Steensig, Jakob, Maria Jørgensen, Jan Lindström, Nicholas Mikkelsen, Karita Suomalainen & Søren Sandager Sørensen (2025b): Introduction. I: *Grammar in Action*. Studies in Language and Social Interaction. Benjamins, 78–115.

Steensig, Jakob, Maria Jørgensen, Nicholas Mikkelsen, Karita Suomalainen & Søren Sandager Sørensen (2023): Toward a Grammar of Danish Talk-in-Interaction: From Action Formation to Grammatical Description. *Research on Language and Social Interaction*. Routledge 56(2), 116–140. https://doi.org/10.1080/08351813.2023.2205304.

Sørensen, Søren Sandager (2025): Copula variation in Danish and the intertwined nature of grammar. I: *Studies in Language and Social Interaction*. Jakob Steensig, Maria Jørgensen, Jan K. Lindström, Nicholas Mikkelsen, Karita Suomalainen, & Søren Sandager Sørensen (red.). Amsterdam: Benjamins, 301–331. https://doi.org/10.1075/slsi.37.10sor.

Thompson, Sandra A., Barbara A. Fox & Elizabeth Couper-Kuhlen (2015): *Grammar in Everyday Talk: Building Responsive Actions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Internetkilder

Boersma, Paul, & Weenink, David (2025). *Praat: Doing phonetics by computer*. https://www.fon.hum.uva.nl/praat/ (lokaliseret 14.01.2026).

DanTIN (2025): *Samtalegrammatik.dk*. https://samtalegrammatik.dk/ (lokaliseret 12.01.2026).

samtalegrammatik (2023) *Tidsskrift*. https://samtalegrammatik.dk/resurser/tidsskrift (lokaliseret 14.01.2026)

samtalegrammatik (2024a): *Data*. https://samtalegrammatik.dk/om-samtalegrammatikdk/vores-metode/data (lokaliseret 13.01.2026).

samtalegrammatik (2024b): *Udskriftssystem*. https://samtalegrammatik.dk/om-samtalegrammatikdk/udskriftssystem (lokaliseret 13.01.2026).

Støtteforeningen for Grammatiknetværket (2023): *Grammatiknetværkets emneområde og fokus*. https://dsn.dk/wp-content/uploads/2026/04/Grammatiknetvaerkets-emneomraade-og-fokus.pdf (lokaliseret 21.04.2026).

Wagner, Johannes, Lone Laursen, Patrizia Paggio, Frans Gregersen & Peter Henrichsen (2024): *Samtalebank*. https://talkbank.org/samtale/ (lokaliseret 13.01.2026).

Ny forskning i grammatik, vol. 33 (2026), 60-75.
DOI: 10.7146/nfg.v1i33.167892

Nominalkomposition i dansk og spansk
Leksem- vs. skema-baseret konstruktion

Johan Pedersen

Abstract
This article proposes a process-oriented, usage-based, constructionist account of nominal compounding in Danish and Spanish. It argues that traditional distinctions such as endocentric and exocentric compounding describe surface patterns but fail to explain fundamental cross-linguistic differences. Instead, the analysis distinguishes between schema-based and lexeme-based NN constructions. While lexeme-based NN constructions are available in Danish, schema-based constructions are more widely attested, enabling productive, context-driven coinages. In contrast, such schema-based constructions are not attested in Spanish, where NN formations are exclusively lexeme-based, yielding more fixed and less context-dependent coinages with more limited creative flexibility.

Nøgleord
orddannelse, endocentrisk, eksocentrisk, ordkonstruktioners interne struktur, typologi

1. Indledning

I denne artikel foreslår jeg en procesorienteret, konstruktionsgrammatisk analyse af nominalkomposition i dansk og spansk. Jeg viser som udgangspunkt at distinktionen mellem endocentrisk og eksocentrisk komposition beskriver visse overflademønstre, men ikke indfanger de fundamentale strukturelle forskelle der ligger til grund for den tværsproglige variation.

Distinktionen bygger traditionelt på hvorvidt helheden betegner en

© Johan Pedersen og Dansk Sprognævn

underkategori af en del (et *head*), som i *hundehus* ('en slags hus'), eller ikke gør det, som i *storkenæb* ('ikke en slags næb') (Bauer 2011: 411). Det er imidlertid ofte uklart hvornår en konstruktion er eksocentrisk, og hvad der forener de forskellige typer (fx Bauer 2008, Lieber & Štekauer 2014). Hertil kommer at begreberne i dansk sammenhæng ofte anvendes i en helt anden betydning. Herslund og kolleger skelner således mellem endocentriske og eksocentriske sprog**,** baseret på den leksikalske informationsvægt i sætningen (Baron & Herslund 2005).

På tværs af sprog viser begreberne NN-komposition, endocentrisk og eksocentrisk velkendte mønstre, men ikke fundamentale forskelle: Dansk og andre germanske sprog er kendetegnet ved produktiv, endocentrisk NN-komposition (fx *morgenmad*, *havebænk*), selvom eksocentrisk komposition også forekommer. Romanske sprog som spansk benytter i højere grad afledning og syntaktiske konstruktioner. NN-komposition er dog også almindeligt forekommende i spansk, og den kan både være endocentrisk (*célula madre* 'celle mor, stamcelle') og eksocentrisk (*aguanieve* 'vand-sne, slud') (se fx Casado Velarde 2015, Fernández-Domínguez 2019 og NGLE 2009).

Jeg argumenterer på den baggrund for at tværsproglige forskelle i nominalkomposition bedst forstås ud fra en procesorienteret model der skelner mellem skema-baserede og leksem-baserede NN-konstruktioner. Denne skelnen retter fokus mod de kognitive processer der ligger til grund for ordkonstruktioners interne struktur. Afslutningsvis diskuterer jeg hvordan dette er relateret til Snyders (2001, 2012) *compounding parameter*.

2. Endocentriske og eksocentriske konstruktioner

Begreberne endocentrisk og eksocentrisk blev introduceret af Bloomfield (1933) til at beskrive om en konstruktion har et identificerbart *head* der bestemmer helhedens kategori og funktion. I morfologien illustreres forskellen ofte med eksempler som *blackbird* ('en slags fugl') vs. *turnkey* ('en person, ikke en slags nøgle') (Bloomfield 1933: 235).

I senere syntaktisk teori er eksocentriske analyser i vidt omfang blevet elimineret gennem indførelsen af abstrakte *heads*, således at konstruktioner generelt analyseres som endocentriske (fx Chomsky 1970, Jackendoff 1977, Chomsky 1993).

Inden for morfologien, hvor distinktionen stadig spiller en væsentlig rolle, er der imidlertid opstået en stigende skepsis over for begrebet eksocentrisk. Det er ofte uklart hvordan kategorien skal afgrænses, og mange

tilfælde kan alternativt analyseres som metaforiske eller metonymiske variationer af endocentriske strukturer (fx Bauer 2008: 2011). Dette rejser spørgsmålet om hvorvidt eksocentricitet udgør en selvstændig og substantiel grammatisk kategori eller snarere en slags "restkategori".

Samtidig findes der fænomener – såsom genus i franske "eksocentriske" konstruktioner – som ikke kan forklares hvis man antager at der er tale om figurativ (metonymisk) endocentricitet. *Rouge-gorge* 'rød-hals, rødhals' er fx mask. på trods af at substantivet *gorge* 'hals' er fem. Hvis kønnet opstår ud fra konstruktionen, som den gængse forklaring lyder, kan det ikke blot tilskrives den metonymiske konstruktion (synekdoke), eftersom fx *une voile* 'et sejl' (fem.) forbliver fem. når det refererer metonymisk til en sejlbåd (Bauer 2008: 71). Begrebet eksocentrisk kan derfor ikke uden videre afskrives, men dets teoretiske status forbliver uklar.

2.1. Endocentriske og exocentriske sprog

Herslund og kolleger anvender begreberne endocentrisk og eksocentrisk i en typologisk forstand. Her karakteriseres germanske sprog som endocentriske og romanske sprog som eksocentriske (fx Korzen & Lundquist 2004, Baron & Herslund 2005). Forskellen ses i forhold til hvor informationstyngden er placeret i sætningen – i verbet eller i substantiverne. Begrebsparret adskiller sig i den betydning radikalt fra Bloomfield's oprindelige strukturelle dikotomi og synes snarere at være inspireret af ideer om tværsproglig naturlig ækvivalens, kendt fra den tidlige, lingvistisk orienterede oversættelsesteori (se fx Pym 2023).

Typologien antager at der er en komplementaritet i informationsfordelingen mellem verber og substantiver på tværs af sprog. Det er imidlertid tvivlsomt om en sådan systematisk invers relation kan opretholdes empirisk, og sprogbrugen viser betydelig variation.

Typologien afspejles bl.a. i nominalkomposition, hvor germanske sprog gør udbredt brug af generelle substantiver i NN-komposita, mens romanske sprog i højere grad benytter specifikke substantiver, afledning og syntaktiske konstruktioner (fx Müller 2007: 2010, 2021). Spørgsmålet er imidlertid om disse forskelle skal forklares inden for en leksikalsk typologi.

Tilføjelsen af en skelnen mellem skematiske og leksikalske sprog (fx Morata & Müller 2022 og Müller & Morata 2023) rejser yderligere spørgsmål om begrebernes teoretiske robusthed og kognitive forankring.

Samlet set peger dette på behovet for en forklaringsmodel der kan indfange essensen af den strukturelle variation og den kreative sprogbrug på

tværs af sprog. I de følgende afsnit vil jeg fokusere på den marginale, innovative sprogbrug, hvor sprogets potentiale træder tydeligst frem. I næste afsnit vil jeg undersøge såkaldte *lejlighedsdannelser* i dansk, og i afsnit 4 vil jeg se på hvad der karakteriserer nydannelser i spansk.

3. Danske lejlighedsdannelser i kontekst

I lejlighedsdannelser går vi til grænsen for hvilke kreative muligheder dansk NN-komposition rummer. Deres betydning er forankret i den konkrete sprogbrugssituation, og nogle opnår senere status som etablerede ord. Et aktuelt eksempel er *jernmarker*, der blev valgt som *Årets ord 2025* (DR, 9/1 2026). Ordet illustrerer essensen af lejlighedsdannelse: Der kan uden videre dannes lejlighedsalternativer som fx *metalmarker, stålmarker, maskinmarker*, *stållandskab* eller *metalterræn*. Disse alternativer vil i en lignende eller en anden passende kontekst være meningsfulde.

En tilsvarende fleksibilitet ses i administrativt sprog, fx brugen af *bykarakteristik* i (1), der ubemærket fungerer sammen med etablerede sammensætninger (*byområder* og *udviklingsplan*), men sandsynligvis er dannet i den konkrete tekstsammenhæng, motiveret af tekstens ord og indhold.

(1) *Bykarakteristik.*
Vi ønsker at styrke de bymæssige forskelligheder og skabe en større variation i de enkelte byområder. Derfor har vi udviklet en model, som illustrerer den bymæssige karakteristik i de enkelte områder. (Strategisk udviklingsplan for Vojens, Haderslev Kommune, 10/1 2026)

Man kunne også have brugt de mere eller mindre elegante lejlighedsalternativer *bybeskrivelse*, *bykarakter*, *byprofil*, *bypræg*, eller man kunne have brugt det velkendte ord *bybillede*.

Fleksibiliteten træder også frem i litteraturen. I Halfdan Rasmussens *Tosserier* (1951, 1952) ses essensen af den kontekstbundne lejlighedsdannelse udfolde sig i lyriske universer, hvor ordkombinationer kun er meningsfulde med reference til den nære kontekst. I eksempel (2) er nydannelsen *limonadestemme* således ikke meningsfuld ud fra kombinationen af komponenterne *limonade* og *stemme* isoleret set. Dannelsen motiveres derimod af rimstrukturen (*stemme – glemme*) og af det barneunivers som teksten etablerer. Tilsvarende er sammensætningen *puddersludder* ikke forankret i de leksikalske betydninger af *pudder* og *sludder*, men i lejlighedsdannelsen,

der muliggør tekstlige referencer og associationer i tekstens konkrete poetiske sammenhæng.

(2) **NOGET OM NANETTE**
… Under himlens femten tusind stjerner.
Femten tusind? Er der mon så mange?
Sier Nanettes **limonadestemme**.
Og jeg svarer nogle tusind gange:
De er små, det må du ikke glemme!
Meget små? Så små som børnepudder,
Når det drysses ud for alle vinde?
Spør Nanette. Og jeg svarer: Sludder!
Puddersludder, lille søde kvinde. (Rasmussen 1951: 18)

I (3) må *vandstøvler* ligeledes betragtes som en lejlighedsdannelse snarere end som en bevidst nydannet – semantisk transparent – kombination af *vand* og *støvler* med en ny betydning. Dels fungerer ordet som et lejlighedsalternativ til det allerede etablerede – og stærkt konventionaliserede *gummistøvler*, dels er komponenten *vand* motiveret af tekstens univers af regn og gråvejr. Den skematiske fleksibilitet i lejlighedsdannelse bruges således som redskab i skabelsen af det "tossede" lyriske univers.

(3) **NOGET OM MILJØPÅVIRKNING**
I Bergen er dagen så regnfuld og grå,
At solen må vandre med **vandstøvler** på.
… (Rasmussen 1951: 22)

Rasmussens brug af NN-komposita viser at komposita kan være meningsfulde udelukkende gennem deres skematiske karakter og kontekstuelle referencer.

4. Nydannelser i spansk

I spansk dannes nye ord typisk ved afledning af eksisterende ord eller gennem etablerede mønstre (analogi). Spansk er langt mere restriktivt med hensyn til NN-nydannelser sammenlignet med dansk. Det får man et tydeligt billede af hvis man ser på de mange nye ord der hvert år officielt bliver optaget i det spanske sprog, hvoraf næsten ingen er NN-komposita (sml. dansk, hvor denne type udgør en stor del af de nye ord hvert år).

Af nye NN-komposita optaget i 2025 kan nævnes *fotonoticia* 'foto-nyhed, i en avis et billede med en kort tekst forneden' og *turismofobia* 'turisme-fobi, fobi over for masseturisme pga. (lokal)miljøpåvirkning.' I den spanske ungdomskulturs slang kan nævnes neologismer som *chicaboss* 'pige-boss, en bossagtig pige' og navnlig *motomami* 'motorcykel-mor, cool kvinde', der har været særligt omtalt. Strukturelt set er ordet en kreativ blanding af *moto* 'motorcykel' og *mami* (et talesprogsudtryk for 'mor'). I modsætning til dansk fungerer de spanske NN-komposita ikke som fleksible lejlighedsdannelser, og alternative varianter kan ikke frit dannes. Man vil til gengæld godt kunne støde på analogisk dannede komposita, som fx *motopapi* 'motorcykel-far'. *Motomami*'s, og lignende ords, betydning er med en vis forudsigelighed og transparens motiveret af de leksikalske komponenters betydning og de billeder og associationer der opstår når de kombineres i en bestemt kulturel kontekst – i princippet på samme måde som når eksisterende ord får nye betydninger.

Det er afslutningsvis værd at bemærke at der i såvel de danske (germanske) NN-komposita som de spanske (romanske) NN-komposita ofte indgår et figurativt element i orddannelsen. Den skarpe kontrast mellem de danske lejligheds(ny)dannelser og de spanske nydannelser, der ikke kan indfanges med begreber som endocentricitet og eksocentricitet, handler således heller ikke om ±figurativ sprogbrug som fx metafor og metonymi (jf. afsnit 2). Forskellen må snarere forstås i lyset af de processer, der ligger til grund for orddannelsen.

5. En procesorienteret analyse af NN-komposita

I konstruktionsgrammatikken er en *konstruktion* teknisk set et form-betydningspar af forskellig specificitet – fra konkrete ord til generaliserede skematiske mønstre (fx Kay & Fillmore 1999, Goldberg 2006, Booij 2010). Det er et centralt princip at den kreative sprogkompetence bl.a. består i at *konstruktioner kombineres*, hvorved nye udtryk dannes. I den forstand deler konstruktionsgrammatikken et grundlæggende princip med generativ grammatik, nemlig at grammatikken rummer produktive mekanismer til dannelsen af nye strukturer (Goldberg 2006, 4). Med udgangspunkt heri analyserer jeg NN-komposition som en ordkonstruktion med en intern struktur af subkonstruktioner, der kombineres og integreres (Pedersen 2024).

I dansk instantierer NN-konstruktionen *jernmarker* således både en generaliseret skematisk subkonstruktion – $[N_1\ N_2]$ / '$(X_1\ X_2)_3$' – som afspejler

sprogbrugernes viden om og erfaring med hvordan substantiver kan kombineres i NN-komposita (en sprogbrugsbaseret "regel" i konstruktionsgrammatisk terminologi og format) og to ord(sub)konstruktioner – [*jern*]$_1$ og [*mark*]$_2$ – der repræsenterer de leksikalske ressourcer. Tilsvarende instantierer den spanske NN-konstruktion *motomami* både det generaliserede NN-skema og de leksikalske ordkonstruktioner [*moto*]$_1$ 'motorcykel' og [*mami*]$_2$ 'mor'.

Der synes imidlertid at være en afgørende kombinatorisk asymmetri i ordkonstruktioners interne struktur, som kan tilskrives behovet for et referencepunkt i orddannelsen og fortolkningen samt sprogbrugerens umiddelbare adgang til et sådant – dvs. et udgangspunkt for hvordan ordkonstruktionen dannes og forstås. I en sprogbrugsbaseret grammatik kan sprogbrugeren således enten:

A. fortolke NN-konstruktionen med udgangspunkt i en generaliseret viden om NN-konstruktion – dvs. som en leksikalsk realisering af et skematisk mønster; det kalder jeg en *skema-baseret NN-konstruktion*; eller
B. fortolke NN-konstruktionen med udgangspunkt i de leksikalske ressourcer – dvs. som en skematisk realisering af bestemte leksikalske betydninger; det kalder jeg en *leksem-baseret NN-konstruktion*.

Vi kan nu formulere en hypotese om dansk og spansk nominalkomposition:

- Dansk NN-komposition kan enten være skema-baseret eller leksem-baseret.
- Spansk NN-komposition er leksem-baseret.

I de følgende afsnit behandles de to generiske konstruktionstyper hver for sig.

5.1. Skemabaseret NN-konstruktion

Det essentielle ved den skema-baserede NN-konstruktion – jf. figur 1 (A) – er at NN-konstruktionen i dens interne struktur hvor subkonstruktioner kombineres og integreres, tager udgangspunkt i den skematiske ressource – dvs. den generaliserede regel om at kunne kombinere et substantiv med et andet substantiv**.** Det udgør det strukturelle grund-

lag for den kreative kompetence. Den skema-baserede proces kan både appliceres på komposita som *vinterjakke*, der med tiden er blevet konventionaliseret, og på lejlighedsdannelser som fx *narkofabrik*, *limonadestemme* og *vandstøvler*. For den sidstnævnte type gælder at valget af leksikalsk input i orddannelsen er kontekstuelt motiveret. Det skal med andre ord give mening i den konkrete sammenhæng; det er et succeskriterie for NN-dannelsen. Brugen af komposita som *vinterjakke* skal selvfølgelig også give mening i sammenhængen; her er det imidlertid ikke et succeskriterie for orddannelsen (som er konventionaliseret) men for en meningsfuld sprogbrug.

Figur 1 (A) illustrerer hvordan den generaliserede og akkumulerede viden om NN-konstruktion (NN–skemaet) fungerer som udgangspunkt for dannelsen af konkrete NN-konstruktioner som *vinterjakke, bamseknus, jernmarker, narkofabrik, vandstøvler* og *limonadestemme*. NN-skemaet aktiveres og NN-konstruktionen realiseres via træk fra leksikon (*vinter, jakke; bamse, knus; jern, mark* osv.), enten automatiseret i konventionelle udtryk eller motiveret i den konkrete kontekst (lejlighedsdannelse). NN-konstruktionen forstås som en realisering af en skematisk ressource, snarere end at være en realisering af komplekse leksikalske ressourcer.

Analysen forklarer den kreative lejlighedsdannelse i dansk**:** Når skemaet umiddelbart kan aktiveres som udgangspunkt for NN-konstruktionen, kan det meste leksikalske N-materiale udfylde pladserne og integreres, så længe det er meningsfuldt og kontekstuelt motiveret.

$[N_1\ N_2]$ / '$(X_1\ X_2)_3$' (generaliseret skematisk NN-konstruktion)

(A) ↓ ↑ (B) *vinterjakke*; *bamseknus*; *jernmarker*, *narkofabrik*; *vandstøvler*; *limonadestemme*

[*vinter*]; [*jakke*] (fra leksikon)
[*bamse*]; [*knus*]
[*jern*]; [*mark*]
[*narko*]; [*fabrik*]
[*vand*]; [*støvle*]
[*limonade*]; [*stemme*]

Figur 1. Skema-baseret NN-konstruktion.

Ifølge hypotesen som er formuleret ovenfor, giver spansk grammatik ikke adgang til skema-baserede NN-konstruktioner – det generaliserede NN-skema antages at være for svagt forankret i den sprogbrugsbaserede grammatik da brugen af NN-komposita generelt er lavfrekvent. Spanske komposita realiseres i stedet som leksem-baserede NN-konstruktioner. Denne type behandles i næste afsnit.[1]

5.2. Leksembaseret NN-konstruktion

Den leksem-baserede NN-konstruktion – jf. figur 2 (B) – er karakteristisk for spansk og andre romanske sprog, men forekommer også i dansk.[2] Her tager NN-konstruktionen udgangspunkt i komplekse leksikalske ressourcers betydning, referencer og associationer**.** I kombinationen med NN-skemaet – sprogbrugerens akkumulerede viden om potentiel komposition – realiseres ordkompositionen idet betydningselementerne integreres med henblik på at konstruere en kompleks betydning (jf. også afsnit 4). Den leksikalske forankring indebærer en naturlig begrænsning i nydannelserne: de sker ikke efter en skabelon, men ud fra et leksikalsk valg i konkurrence med eksisterende leksikalske ressourcer og konventioner, og med referencer og associationer til en bestemt kulturel kontekst. Orddannelsen er som sådan ikke forankret i den konkrete kontekst, og de leksikalske komponenters motivation i den konkrete kontekst er heller ikke et tilstrækkeligt succeskriterie for NN-dannelsen. Man kan sige at succeskriteriet i sidste ende er om andre sprogbrugere tager det komplekse ord til sig som et nyt ord. Dette står i kontrast til de potentielt grænseløse skema-baserede neologismer, der ofte er tæt forankret i den konkrete kontekst (som lejlighedsdannelser) – som beskrevet i afsnit 5.1 – og som sådan fungerer optimalt som orddannelser.

1 Ligesom spansk grammatik, ifølge en bredere formuleret hypotese, heller ikke giver adgang til skema-baserede sætningskonstruktioner. Det vil jeg dog ikke komme nærmere ind på her (se fx Pedersen 2024).

2 Forskellige former for fusionerede ord i dansk, herunder elliptiske udtryk med reduktion og såkaldte blends og teleskopord (fx motel = 'motor-hotel'), som beskrevet i detaljer i Schack (1999), kan beskrives som særlige former for leksem-baseret ordkonstruktion. De adskiller sig fundamentalt fra de karakteristiske højfrekvente sammensætninger i dansk, som fx ormedåse, der kan betragtes som en typisk form for skema-baseret NN-konstruktion (se afsnit 5.1).

$[N_1\ N_2]$ / '$(X_1\ X_2)_3$' (generaliseret skematisk NN-konstruktion)

(A) **(B)** *motomami* 'cool kvinde'; *hombre rana* 'frømand'
aguanieve 'slud'; *hjernevask*; *stedbarn*; *smørhul*

[*Moto*] 'motorcykel'; [*mami*] 'mor' (fra leksikon)
[*Hombre*] 'mand'; [*rana*] 'frø'
[*Agua*] 'vand'; [*nieve*] 'sne'
[*Hjerne*]; [*vask*]
[*Sted*]; [*barn*]
[*Smør*]; [*hul*]

Figur 2. Leksem-baseret NN-konstruktion.

Figur 2 (B) illustrerer hvordan konkrete NN-komposita dannes med leksikalsk forankring. De leksikalske ressourcer (*moto, mami; hombre, rana; agua, nieve* osv.) aktiverer de betydninger, billeder og associationer som er udgangspunktet for den intenderede komplekse betydning der realiseres via NN-skemaet. Her fungerer NN-skemaet som en strukturel ressource hvorigennem integrationen af de leksikalsk motiverede betydningselementer realiseres.[3]

5.3 Process-orienteret konstruktionstypologi

Analyserne i 5.1 og 5.2 understreger at den foreslåede model ikke er en sprogtypologi, men en konstruktionstypologi: Det er konstruktionstyper, og de processer der ligger til grund for deres dannelse og fortolkning, der typologiseres – ikke sprogene som sådanne. Dansk NN-komposition kan, som vi har set, både være skema-baseret (fx *vinterfrakke* og *vandstøvler*) og leksem-baseret (fx *rughvede* og *kvædeæbler*; eksemplerne er fra Schack 1999: 50). Sidstnævnte type kan endda, som Schack observerer, manifestere sig i ekstrem fusioneret form i innovative blends (fx *kvæbler*). I mange tilfælde kan man ikke entydigt afgøre om orddannelsen er af den ene eller den

3 Spanske frasale konstruktioner af typen [N *de* N] (fx *fin de semana*) kan i modellen i princippet integreres som leksem-baserede NN-ækvivalenter, hvor leksemer realiseres i et høj-frekvent syntaktisk skema (repræsenteret et andet sted i grammatikken). De bør således ikke analyseres som skema-baserede ordkonstruktioner i samme forstand som danske NN-komposita, men som produktive leksem-baserede frasale varianter, der funktionelt konvergerer mod skema-baserede NN-konstruktioner.

anden slags; det er heller ikke essentielt altid at kunne afgøre dette. Der kan endda udvikle sig en konkret tvetydighed hvis ordets oprindelige leksem-baserede betydning ikke står tilstrækkeligt stærkt i visse sprogbrugeres bevidsthed. Det ser vi i ord som *bjørnetjeneste*.[4] Ordets betydning er som bekendt 'en velment handling der gør skade', baseret på ganske bestemte leksikalske associationer; men pga. de forankrede mønstre for skematisk orddannelse i dansk, vil ordet hos nogle sprogbrugere pga. dets sammensatte form blive reanalyseret som en skema-baseret NN-konstruktion. *Bjørnetjeneste* vil således af disse sprogbrugere fx blive afkodet som 'kæmpe tjeneste' (her modificeres N_2 af N_1 i figurativ forstand). Der kan altså være tale om "konkurrence" mellem leksem- og skema-baseret afkodning af et ord, som resulterer i en semantisk bifurcation af ordet. Ifølge den fremsatte hypotese om dansk og spansk nominalkomposition, vil der i dansk være et pres for en skema-baseret reanalyse når bevidstheden om den leksem-baserede betydning er svag, og den konkrete kontekst i øvrigt tillader det. I spansk vil der pga. NN-skemaets svagere forankring i grammatikken til gengæld være et minimalt pres for en sådan skema-baseret reanalyse af leksem-baserede komposita.

De samme principper for en konstruktionstypologi kan observeres i sætningsstrukturen: Spanske (romanske) sætningskonstruktioner synes altovervejende at være verbal-, dvs. leksem-baserede, mens danske (germanske) konstruktioner kan være både skema-baserede og verbal-baserede.[5] Denne parallel vil jeg dog ikke udfolde nærmere her, men kan henvise til Pedersen (2024). Dette leder frem til artiklens afsluttende perspektiv: Distinktionen mellem leksem- og skema-baserede konstruktioner har en interessant – omend teoretisk uafhængig – parallel i hypotesen om eksistensen af en *compounding parameter* inden for den generative *Principles and Parameters*-teori. Selvom de to tilgange opererer inden for vidt forskellige teoretiske rammer, peger de begge på at variation i morfologisk kreativitet og kompositionsmuligheder hænger sammen med mere grundlæggende mekanismer i grammatikken.

4 Denne type ords dobbeltbetydning diskuteres ofte som et resultat af fx reanalyse eller analogidannelse.

5 Her er det heller ikke altid indlysende om en dansk konstruktion bør analyseres som skema-baseret eller leksem-baseret: Skal fx en sætning som *Peter giver kæresten en gave* konstrueres/afkodes ud fra en generaliseret ditransitiv argumentstrukturkonstruktion (skema-baseret) eller ud fra verbets ditransitive argumentstruktur (valensstrukturen) forankret i verbets betydning (verbal-baseret)? (Pedersen 2024).

6. Compounding parameter

Inden for rammerne af *Principles and Parameters*-teorien (Chomsky 1993) formulerer Snyder (2001) hypotesen om eksistensen af en *Compounding Parameter* (CP), der regulerer om et sprog tillader produktiv komposition:

> **COMPOUNDING PARAMETER (CP)**
> The grammar {disallows*, allows} formation of endocentric compounds during the syntactic derivation. [*unmarked value] (Snyder 2001: 328)

Grundideen bag CP er at ordkomposition kan dannes på mindst to måder:

(1) som bevidste neologismer hvis betydning bestemmes ved dannelsen, og

(2) som rutinemæssige produkter af syntaktiske afledning, når den markerede parameterværdi gælder.

Den sidstnævnte proces (2) forklarer den høje produktivitet i endocentrisk komposition i engelsk (og tilsvarende i dansk), hvor en sammensætning som *frog man*, ifølge Snyder, i princippet kan anvendes om en mand med næsten enhver tænkelig relation til frøer – fx en der ligner en frø, opfører sig som en frø eller samler frøer.[6] Her ses en klar parallel til den skema-baserede konstruktionstype i denne artikels model, der opstår som mulighed når sprogbrugeren har direkte adgang til NN-skemaet (hvori generaliseringer over sprogbrugen repræsenteres). Den skema-baserede NN-konstruktion er ligeledes den markerede type (jf. afsnit 5.1). Snyders bevidste neologismer (1) svarer til leksem-baserede NN-konstruktioner i modellen (jf. afsnit 5.2). Snyder sammenligner de germanske sprog med fransk:

> As detailed in Bauer (1978), the situation is quite different in French (taken here to have the unmarked setting), where the corresponding compound *homme grenouille* (lit. 'man frog') is

6 Her skal man selvfølgelig være opmærksom på at fortolkningen af denne form for komposition ofte konventionaliseres.

> restricted to its original, lexical sense of 'underwater diver'. Deliberate coinages of the French type have an interpretation fixed at the time of coinage, while syntactically derived compounds of the type permitted by English can be interpreted compositionally, in much the same way as syntactic phrases. For this reason, English root compounds can be created spontaneously, unconsciously, to fit the needs of the moment (Snyder 2001: 328).

Denne karakteristik af fransk NN-komposition stemmer nøje overens med analysen af spanske nydannelser i afsnit 4 og 5.2, hvor kreativitet i orddannelsen er forankret i de leksikalske ressourcer, og ikke i en produktiv skematisk konstruktion. I en senere formulering omdefinerer Snyder CP i semantiske termer:

> **COMPOUNDING PARAMETER**
> The language (does/does not) permit *Generalized Modification*.
> *Generalized Modification:* If α and β are syntactic sisters under the node γ, where α is the head of γ, and if α denotes a kind, then interpret γ semantically as a subtype of α's kind that stands in a pragmatically suitable relation to the denotation of β (Snyder 2012: 285).

Uden at gå nærmere ind i en diskussion af parameterteorien kan det konstateres at også denne senere version af CP centrerer sig om hvorvidt grammatikken rutinemæssigt tillader kreativ, kontekstafhængig komposition – med andre ord, om grammatikken generelt tillader det jeg i afsnit 3 beskriver som lejlighedsdannelse i kontekst.

Set i dette lys står det klart at de to former for morfologisk komposition som CP-teorien opererer med – en markeret og en umarkeret type – i vid udstrækning kan indfanges af en skelnen mellem skema-baseret og leksem-baseret konstruktion inden for det sprogbrugsbaserede grammatikparadigme. Denne skelnen er andetsteds formuleret mere generelt som teorien om the *Inherent Type of Constructions* (ITC) (Pedersen 2024).

7. Konklusion

Jeg har i denne artikel argumenteret for at analyser og kategoriseringer der er centreret omkring de klassiske dikotomier endocentrisk vs. ekso-

centrisk, ikke indfanger den essentielle forskel mellem dansk og spansk NN-komposition. Navnlig forklarer de ikke de forskellige betingelser for kreativ orddannelse i de to sprogtyper. I stedet foreslår jeg i artiklen en konstruktionsgrammatisk model, der skelner mellem skema-baserede og leksem-baserede NN-konstruktioner. Denne distinktion retter fokus mod de kognitive processer som ligger til grund for NN-konstruktioners interne struktur: orddannelses(fortolknings)processen tager enten udgangspunkt i et generaliseret NN-skema (dvs. det sammensatte ord er en leksikalsk realisering af et skematisk mønster) eller i de leksikalske komponenters betydning og associative potentiale (dvs. det sammensatte ord er en skematisk realisering af komplekse leksikalske betydninger).

Analysen har vist at der i dansk findes forskellige typer leksem-baserede NN-konstruktioner, men at dansk i særdeleshed giver adgang til skema-baseret NN-konstruktion. Hermed muliggøres den kreative lejlighedsdannelse, hvor betydningsdannelsen i vidt omfang afhænger af den konkrete kontekst snarere end en bestemt leksikalsk betydning. Spansk NN-komposition synes derimod udelukkende at være forskellige former for leksem-baserede konstruktioner, hvor nydannelser i langt mindre grad er forankret i den konkrete kontekst.

Den procesorienterede model med fokus på konstruktioners interne struktur (ITC-teori; Pedersen 2024) skaber en kobling til generativ typologi**,** som parallellen til Snyders (2001, 2012) hypotese om en *compounding parameter* illustrerer. I begge modeller afspejler den strukturelle variation på forskellige niveauer i grammatikken grundlæggende principper for den kreative kompetence. Hælder man til en sprogbrugsbaseret grammatikopfattelse, er det vel afslutningsvis fair at sige at ITC-modellen er et mere oplagt valg sammenlignet med Snyders makroparametermodel, der i øvrigt inden for den generative grammatik længe har haft vigende tilslutning til fordel for forskellige mikroparametermodeller (se fx diskussionerne i Eguren et al. 2016).

Om forfatteren

Johan Pedersen, dr.phil. Lektor i spansk lingvistik ved Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet.

Referencer

Baron, Irène & Michael Herslund (2005): Langues endocentriques et langues exocentriques. Approche typologique du danois, du français et de l'anglais. *Langue française* 145(1), 35–53. https://doi.org/10.3917/lf.145.0035.

Bauer, Laurie (1978): *The grammar of nominal compounding with special reference to Danish, English, and French*. Odense University Studies in linguistics. Odense University Press.

Bauer, Laurie (2008): Exocentric compounds. *Morphology* 18(1), 51–74. https://doi.org/10.1007/s11525-008-9122-5.

Bauer, Laurie (2011): IE, Germanic: Danish. I: *The Oxford Handbook of Compounding*. Rochelle Lieber & Pavol Štekauer (red.). Oxford: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199695720.013.0021.

Bloomfield, Leonard (1933): *Language*. New York: Holt & Rinehart.

Booij, Geert (2010): *Construction Morphology*. Oxford: Oxford University Press.

Casado Velarde, Manuel (2015): *La innovación léxica en el español actual*. Madrid: Editorial Síntesis.

Chomsky, Noam (1970): Remarks on Nominalization. I: *Readings in English Transformational Grammar*. R. Jacobs & P. Rosenbaum (red.). Waltham, MA: Ginn, 184–221.

Chomsky, Noam (1993): *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*. Berlin: Walter de Gruyter.

Eguren, Luis, Olga Fernández Soriano & Amaya Mendikoetxea (2016): *Rethinking Parameters*. Oxford: Oxford University Press.

Fernández-Domínguez, Jesús (2019): Compounds and multi-word expressions in Spanish. I: *Complex Lexical Units: Compounds and Multi-Word Expressions*. Barbara Schlücker (red.). Berlin: Mouton de Gruyter, 189–220.

Goldberg, Adele E. (2006): *Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press.

Jackendoff, Ray (1977): *X Syntax: A Study Of Phrase Structure*. Linguistic Inquiry Monograph Two. Cambridge (Mass): The MIT Press.

Kay, Paul & Charles J. Fillmore (1999): Grammatical constructions and linguistic generalizations: The What's X doing Y? construction. *Language* 75(1), 1–33.

Korzen, Iørn & Lita Lundquist (2004): *Sprogtypologi og oversættelse: Endocentriske og exocentriske sprog*. København: Samfundslitteratur.

Lieber, Rochelle & Pavol Štekauer (2014): *The Oxford Handbook of Derivational Morphology*. Oxford: Oxford University Press.

Morata, Antonio & Henrik Høeg Müller (2022): Dansk og spansk som eksempler på hhv. skematiske og leksikalske sprog. *Ny Forskning i Grammatik* (29), 122–138. https://doi.org/10.7146/nfg.v1i29.132904.

Müller, Henrik Høeg (2007): *Nominalkomposition i moderne spansk: En teori om betydningsdannelse*. Doktordisputats. København: Copenhagen Business School.

Müller, Henrik Høeg (2010): Nominalkomposition i spansk sammenholdt med dansk. *Ny forskning i grammatik* 17, 67–86.

Müller, Henrik Høeg (2021): Complementarity and division of labor between endo and exocentric languages: The case of Danish and Spanish. *Globe* 12, 4–17. https://doi.org/10.5278/ojs.globe.v12i.6495.

Müller, Henrik Høeg & Antonio Morata (2023): Schematicity vs. lexicality: typological differences between Danish and Spanish. *Acta Linguistica Hafniensia* 55, 104–126. https://doi.org/10.1080/03740463.2023.2254650.

Pedersen, Johan (2024): *Spanish clause structure in a usage-based grammar model. The inherent type of Spanish constructions*. Doktordisputats. Københavns Universitet.

Pym, Anthony (2023): *Exploring Translation Theories*. London: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003383130.

Rasmussen, Halfdan (1951): *Tosserier*. København: Steen Hasselbalch Forlag.

Rasmussen, Halfdan (1952): *Tosserier*. København: Steen Hasselbalchs Forlag.

Real Academia Española (2009): *NGLE (Nueva gramática de la lengua española)*. Madrid: Espasa Calpe.

Schack, Jørgen (1999): Blandt sprogets kimærer. *Danske Studier* 94, 37–52.

Snyder, William (2001): On the Nature of Syntactic Variation: Evidence from Complex Predicates and Complex Word-Formation. *Language* 77(2), 324–342.

Snyder, William (2012): Parameter theory and motion predicates. I: *Telicity, Change, and State: A Cross-Categorial View of Event Structure*. Violeta Demonte & Louise McNally (red.). Oxford: Oxford University Press, 279–299.

Ny forskning i grammatik, vol. 33 (2026), 76-94.
DOI: 10.7146/nfg.v1i33.167894

Forholdet mellem kasus og rumlig betydning i demonstrativsystemet i wik-mungkan[1]

Laurits Stapput Knudsen

Abstract
This paper presents a description of the demonstrative system in the Pama-Nyungan language Wik-Mungkan (Australia). The system consists of three demonstrative roots primarily encoding proximal, medial, and distal spatial relations. These demonstrative roots are used in what I analyze as five different series. These series can be distinguished based on their relation to the case marking system of Wik-Mungkan. In this paper I describe the syntactic and semantic characteristics of the series. I argue that the documentation of Wik-Mungkan demonstratives capture an on-going language change, with case formatives conventionalised to the demonstrative roots, resulting in a range of unpredictable semantic and distributional outcomes.

Nøgleord
demonstrativer, kasus, wik-mungkan, grammatikalisering

1. Introduktion

Demonstrativsystemet i wik-mungkan (Australien) er meget komplekst. Det består af tre forskellige stammer der blandt andet koder afstand (nær, mellem og fjern) der bruges i fire forskellige demonstrativserier med varierende morfologiske kombinationsmuligheder. Tilsammen er der attesteret over 100 forskellige former af demonstrativerne.

De fire serier er i tidligere litteratur navngivet primært baseret på deres form som en L-serie, IN-serie, ING-serie, mens den fjerde kaldes GOAL-se-

1 An English translation of this paper is available upon request from the author. I am deeply gratureful to the Wik-Mungkan speakers in Aurukun for sharing their language with me. Without their generosity and knowledge, this analysis would not have been possible.

© Laurits Stapput Knudsen og Dansk Sprognævn

rien baseret på dens semantik (Sayers & Kerr 1964, Huchet 1990, Ray 2021). Alle serierne er nominale, men kun L- og IN-serien tager yderligere kasusmarkering. I disse to serier er der betydelig 'morfologisk overmættethed' ("morphological overabundance" per Thornton 2019) hvor der er overlap mellem brugen af serierne i en række sproglige kontekster. Hvis man for eksempel vil udtrykke en proksimal betydning i lokativkasus, kan det både udtrykkes *in=ang* [PROX=LOC], *il=ang* [PROX=LOC] og *ing* [PROX. LOC]. Denne morfologiske overflod har gjort det udfordrende at beskrive demonstrativsystemet som en samlet helhed, da forskellen mellem serierne ikke har været klart formuleret.

I denne artikel præsenteres en reanalyse af systemet. Jeg viser hvordan demonstrativsystemet fordeler en række syntaktiske og semantiske funktioner mellem sig motiveret af seriernes forhold til kasusmarkering. Analysen består blandt andet i at give serierne deskriptive navne der gør den funktionelle og syntaktiske arbejdsfordelingen tydelig. Jeg argumenterer for at dokumentationen af systemet indfanger en igangværende sprogændring hvor kasusformativer konventionaliseres til demonstrativrødder. Det resulterer i de uforudsigelige semantiske og distributive udfald. Udover at bidrage til beskrivelsen af wik-mungkan bidrager analysen altså også til sproghistorisk teori ved at vise hvordan funktioner i kasussystemer kan grammatikaliseres til et demonstrativsystem. I denne udvikling fordeles kasusfunktioner langs et abstrakthedskontinuum der spænder fra konkrete rumlige betydninger til mere abstrakte diskursfunktioner.

I afsnit 2 præsenteres kort sproget wik-mungkan og den teoretiske baggrund for studiet af demonstrativsystemer og kasus. I afsnit 3 præsenterer jeg tidligere analyser af demonstrativsystemet i wik-mungkan. I afsnit 4 præsenteres min analyse hvor jeg beskriver de syntaktiske karakteristika for de nu fem serier. I afsnit 5 beskriver jeg de funktionelle karakteristika for serierne, før jeg i afsnit 6 giver et samlet overblik over demonstrativsystemet.

2. Baggrund

2.1. Wik-mungkan og dets talere

Wik-mungkan er et sprog der tales på vestkysten af Cape York-halvøen i det nordøstlige Australien og klassificeres som et mellem-pama-sprog (*Wik subgroup* > *Western Middle Paman* > *Middle Paman* > *Paman* > *Pama-Nyungan*) (Verstraete & Rigsby 2015, 173–194). Det tales af cirka 1000 mennesker som primært er bosiddende i byen Aurukun. Det har historisk fungeret

som *lingua franca* for en lang række sproggrupper i området. Under etableringen af Aurukun som en kristen mission i starten af 1900-tallet blev wik-mungkan naturligt fællessprog for alle de forskellige etniske grupper der blev flyttet til denne mission blandt andet fordi det geografisk ligger i det landområde der tilhører de oprindelige ejere (eng. *Traditional Owners*) af sproget wik-mungkan.

Wik-mungkan er et analytisk sprog og er udelukkende suffigerende. Kasusmarkering er centralt både grammatisk og semantisk hvor kasusklitika markerer den sidste konstituent i nominalfraser. Der er et split-ergativ-system hvor nominaler tager ergativ/absolutiv kasus og pronomener tager nominativ/akkusativ kasus. Yderligere relevante sproglige fakta præsenteres i afsnit 3.

2.2. Demonstrativsystemer

Demonstrativer udgør en grammatisk kategori i alle kendte sprog (Diessel 2006). Tværsprogligt er det en kategori af morfemer der har en deiktisk funktion, som ofte har en rumlig betydning som fx *den her* eller *den der* på dansk (Diessel 1999a). Hvor komplekse disse systemer er, varierer meget. Fra relativt minimale systemer som det danske findes der sprog hvor der kontrasteres flere forskellige afstande (Diessel 2013). Et ekstremt eksempel er navajo hvor der er i hvert fald fem kontraster mellem 'den her', 'den der (langt væk og ikke-synlig)', 'den der (tæt på og synlig)', 'den der derovre', 'den der' (Young & Morgan 1972).

Udover at skelne mellem afstand er der også sprog hvor forskellige serier af demonstrativer opererer med forskellige parametre. Et eksempel er et sprog som jahai hvor forskellige serier er differentieret ift. hvilke semantiske parametre der er relevante (Burenhult 2018). For eksempel kontrasterer én serie mellem tilgængelighed for taleren eller modtageren, en anden serie mellem om referenten er over eller under taleren og en tredje serie udpeger ting der kun opfattes **ikke**-visuelt fx baseret på en lugt (Burenhult 2018, 368).

Mens afstandskontraster har været genstand for meget forskning, er komplekse multi-term-systemer som i jahai mindre udforskede. Det er fx uklart hvordan de forskellige serier opstår, og hvilke mønstre der er i den funktionelle arbejdsfordeling mellem serierne. I wik-mungkan er serierne på overfladen primært differentieret ved deres forhold til kasussystemet i sproget hvilket giver en mulighed for at belyse et hidtil underbelyst forhold mellem kasusmarkering og denne type demonstrativsystemer.

2.3. Kasus

Kasusmarkering er markering af semantiske og grammatiske roller på substantiver. Man skelner ofte mellem netop semantisk og grammatiske kasus. Jeg følger her distinktionen som præsenteret af Simpson (2023). I hendes definition er grammatisk kasus former der bruges til at markere argumenter til et argumenttagende prædikat (fx markerer akkusativ objektet for et transitivt verbum). Derimod er semantiske kasusformer argumenttagende prædikater i sig selv, og formerne tilskriver deres argument en semantisk rolle. De semantiske roller som semantiske kasusformer tilskriver deres argument, er ofte roller som lokation, mål, benefaktor, osv. (Simpson 2023). Semantiske kasusformer minder om adpositioner der også er prædikater i sig selv og som tager en styrelse (fx er *bordet* styrelsen (eller et argument) i præpositionsfrasen *på bordet*). På samme måde tager wik-mungkan lokativkasusformen *=ang* et nominal eller en nominalfrase som argument og tilskriver nominalfrasen den semantiske rolle lokation. Kasusformativer bruges som betegnelse for former der udtrykker enten grammatiske eller semantiske kasus.

Kasusformativerne i wik-mungkan er gengivet i tabel 1. Her ses markører for både grammatiske og semantiske kasusroller.

Kasus	**Nomen**	**Pronomen**	**Type**
Ergativ	*=ang*		Grammatisk
Absolutiv	*=ø*		
Nominativ		*=ø*	
Akkusativ		*-ang*	
Dativ	*=ant, =ø*	*=ant, =ar*	
Oblik	*=ant*	*=ant, =ar*	
Instrumental	*=ang*		Semantisk
Lokativ	*=ang*	*=ang*	
Komitativ	=OBL+*ang*	=OBL+*ang*	
Genitiv	=OBL+*am*	=OBL+*am*	
Ablativ	*=am*	*=am*	
Allativ	*=ak*	*=ak*	
Cis-lokativ	*-pal*		

Tabel 1: Kasusmarkører i wik-mungkan.

Som nævnt udtrykkes kasus ved klitika der suffigeres til den sidste konsti-

tuent i en frase som eksemplificeret i (1). Her er ergativ-markøren =*ang* på den sidste konstituent af en nominal frase *puk many yot*.

(1) *than [puk many yot=**ang**] minh rooster=an wak~wak-in*
3PL.NOM BARN[2] lille mange=**ERG** kød hane=DEF CONT~jage-3PL.PST
'de, mange små børn, jagtede hanen' (Kilham m.fl. 1986, 267)

Der er relativ stort sammenfald i systemet hvor fx instrumental, lokativ, ergativ og komitativ alle udtrykkes ved =*ang*. Mens nogle af disse kasusformativer kan skelnes på baggrund af syntaktisk distribution, er dette ikke altid muligt.

3. Tidligere beskrivelser af demonstrativsystemet i wik-mungkan

3.1. De tre rødder

Grundbestanddelen i demonstrativsystemet er tre demonstrativrødder som glosseres *i-* [PROXIMAL], *na-* [MEDIAL] og *a-* [DISTAL]. Formerne er beskrevet tidligere af Sayers & Kerr (1964), Huchet (1990) og Ray (2021) og koder til dels rumlig afstand mens andre eksempler peger på et taler-baseret system. I et taler-baseret system bruges den proksimale form om nærhed til taler, den mediale form bruges om nærhed til en tilhører og den distale form bruges om fjernhed fra begge. Inspireret af analyser af det beslægtede sprog wik-ngathan (Ashmore 2009) og beskrivelser som fx Enfield (2003) og Hanks (2005) viser jeg i Knudsen (2025, 120–124) at hverken en ren rumlig eller ren taler-baseret analyse kan indfange al attesteret brug. Afstandskontrasterne kan derimod kun forstås som afhængige af en længere række faktorer som tilgængelighed, delt viden, osv.

3.2. Demonstrativserierne

Systemet er tidligere beskrevet som bestående af fire serier, IN-, ING-, L- og GOAL-serien (Ray 2021, 176). Jeg har tilføjet en femte serie, ablativ-serien, og præsenterer de fem serier kombineret med de tre rødder i tabel 2. Udover at tilføje en serie har jeg også valgt at give dem mere passende

2 Klassifikatorer i wik-mungkan glosseres med versaler i modsætning til andre nominaler. Derudover følges Leipzig Glossing Rules i glosseringen med tilføjelse af CONT 'continuative', EMO 'emotive', EXCL 'exlamation', RDP 'reduplication', SEQ 'sequential'. Et andet særtræk ved glosseringen af wik-mungkan eksempler er morfemet *-a* der glosseres som -a. Det er et valgfrit finalt morfem hvis tilstedeværelse sandsynligvis styres af idiosynkratiske prosodiske præferencer.

termer så navnet på serierne ikke henviser til formen, men til funktionen eller forholdet til kasusformativerne. Jeg beskriver en generisk serie (tidl. IN-serien), en nominal serie (tidligere L-serie), en lokativ serie (tidl. ING-serie), en allativ serie (tidl. GOAL-serie) og tilføjer altså en ablativ serie (tidl. beskrevet som en del af den generiske serie). I de følgende afsnit beskriver jeg de syntaktiske og funktionelle karakteristika ved disse fem serier og motiverer forskellen på serierne.

	Serier				
Rødder	Generisk (IN-serien)	Nominal (L-serien)	Lokativ (ING-serien	Allativ (GOAL-serien)	Ablativ (IN-serien)
i- 'proximal'	*in*	*il*	*ing*	*iikanak*	*imanam*
na- 'medial'	*nan*	*nal*	*nang*	*naakanak*	*namanam*
a- 'distal'	*an*	*al*	*ang*	*aakanak*	*amanam*

Tabel 2: Oversigt over demonstrativserierne i wik-mungkan. Tidligere er termerne i parentes brugt (Ray 2021, 176).

Grunden til at jeg har tilføjet ablativserien er at når demonstrativer markeres med ablativ (kasusformativen =*am*), sker det kun på IN-serien, og der er en uigennemsigtig fonologisk regel der giver formen *imanam* [PRX.ABL] hvor *in*=*am* [PRX=ABL] ville være forventet. Det er analogt med GOAL-serien hvor allativ kasusformativen er =*ak*. Her ville vi altså forvente *in*=*ak* [PRX=ALL], men får *iikanak* [PROX.ALL]. Ligeledes mener jeg at ING-serien bedre beskrives som en lokativserie hvilket motiveres yderligere i afsnit 4 og 5, men den grundlæggende påstand er at lokativformerne historisk er en kobling af *in* [PROX] og lokativmarkøren =*ing* [LOC], så altså *in*=*ing* → *ing* [PROX.LOC]. Eftersom allativ- og lokativserien behandles som selvstændige serier, mener jeg også at ablativformerne bør ses som en selvstændig serie.

4. Syntaktiske karakteristika

4.1. Kasusmarkeringsmønstre

Demonstrativserierne adskiller sig blandt andet ved hvilke muligheder der er for kasusmarkering. De tre rumlige serier – lokativ, ablativ, allativ – markeres ikke for kasus ved hjælp af klitika, men er iboende kasusmarkeret. Den generiske og nominale serie derimod tager begge en række kasusformativer med delvis morfologisk overmættethed i paradigmet. Morfologisk overmættethed er bl.a. beskrevet af Thornton (2019) og beskriver tilfælde hvor den samme celle i et grammatisk paradigme kan udtrykkes

på flere måder altså hvor der overlap mellem forskellige former med samme betydning. Som tidligere nævnt er et eksempel på dette i wik-mungkan formerne *in=ang* [PROX=LOC], *il=ang* [PROX=LOC] og *ing* [PROX.LOC] der alle udtrykker betydningen 'den her her'. Mønstrene for kasusmarkering ses i tabel 3 (se også Ray 2021, 187).

	Serie				
Kasus	Generisk	Nominal	Lokativ	Ablativ	Allativ
Ergativ		✔			
Absolutiv	✔	✔			
Nominativ	✔				
Dativ/oblik	✔	✔			
Lokativ	✔	✔	✔		
Komitativ		✔			
Genitiv		✔			
Ablativ				✔	
Allativ					✔

Tabel 3: Kasusmarkeringsmønstre for demonstrativserierne i wik-mungkan.

Paradigmet i tabel 3 viser et skel mellem demonstrativserier der kun tager semantisk kasus (de rumlige serier), den nominale serie der både forbindes med grammatiske og semantiske kasus og til sidst den generiske serie der primært bruges med grammatiske kasus.

Den nominale serie er den der tager den bredeste kombination af kasus, idet den viser ergativ, dativ, oblik, lokativ, komitativ og genitiv kasus. Det vil sige både grammatiske og semantiske kasus. Derudover er det også den eneste serie der tager komplekse kasus (Knudsen 2025, 108-109, 143-147) hvor kombinationen af to kasusformativer giver en tredje kasus. Et eksempel er komitativ i (2) som markeres ved at kombinere =*ant* [DAT/OBL] og =*ang* [LOC]. Komitativ bruges her med en stærk rumlig betydning hvilket er beskrevet i Knudsen 2025 (143-147).

(2) *kul~kul=am* *chair* *al=ant=ang*
RDP~bagside=ABL stol DIST=OBL=COM
Fri oversættelse: 'han er bagved stolen'
Bogstaveligt: '(han er) ud fra bagsiden med stolen'
[Dennis Wolmby] (Knudsen 2025, 136)

Den generiske serie kan markeres med absolutiv, nominativ, dativ, oblik og lokativ kasus. Det er altså primært grammatiske funktioner med undtagelse af lokativ kasus.

4.2. Syntaktiske funktioner

Udover forholdet til kasussystemet identificerer jeg også både distributionelle og kombinatoriske forskelle på serierne. Forskellene jeg identificerer i de syntaktiske funktioner – pronominal, adnominal, identifikator og adverbial – er baseret på Louagies (2023) gennemgang af demonstrativsystemer i australske sprog.

På wik-mungkan er det kun den generiske serie der har alle muligheder som er givet i eksempel (3) til (6).

(3) ***an*** *path=iy* *nint-ang* (pronominal)
DIST(**NOM**) bide=3SG.SBJV 2SG-ACC
'den der vil bide dig' (Kilham m.fl. 1986, 91)

(4) *pam* ***in*=an** *iiy-an*(adnominal)
mand **PROX**(**NOM**)=**DEF** gå-3SG.PRS
'den her mand går' [Perry Yunkaporta] (Knudsen 2025, 129)

(5) ***in*** *puk* nung=ant=am (identifikator)
PROX BARN 3SG=DAT=GEN
'det her er hans barn' (Kilham m.fl. 1986, 260)

(6) *pul* ***nan=an*** *iiy-pul* (adverbial)
3DU(NOM) **MED=DEF** gå-3DU.PST
'de to gik derhen' (Sayers & Kerr 1964, 8)

Den nominale serie fungerer derimod enten kun pronominalt som i (7) eller adnominalt som i (8). Bemærk at *nil* i (7) ikke er syntaktisk hoved for demonstrativen, men en subjektsfordobling (Ray 2021, 138ff).

(7) *nil* ***il=ang=an*** *ke'am* *thath-Ø* *an-a* (nominal)
3SG(NOM) **PROX=ERG=DEF** NEG se-3SG.PST DIST-a
'han, ham her, så ikke den der' [Kay Tybingoompa]
(Knudsen 2025, 135)

(8) [*pam* ***il=ang=an***] *package=an* *kal-an* (adnominal)
[mand **PROX=ERG=DEF**] pakke=DEF bære-3SG.PRS
'den her mand bærer pakken' [Perry Yunkaporta]
(Knudsen 2025, 135)

Den generiske og nominale serie kan optræde i både kernegrammatiske roller (fx subjekt) og adjunkter, mens de tre rumlige serier – lokativ, ablativ og allativ – kun optræder i adjunkter. De rumlige serier fungerer mestendels adverbialt og kun sjældent adnominalt. Den adverbiale brug er ofte kendetegnet ved en præverbal position hvor specielt den lokative serie oftest optræder (se 9a), hvorimod den ablative og allative serie optræder mere frit. Eksempler på begge typer brug for de tre serier er givet i (9) til (11).

(9a) *puk* *nungkar=am* ***ing-man*** *weep* *wun~wun-Ø* (adverbial)
barn 2SG.DAT=GEN **PROX-SAMME** sove CONT~ligge-3SG.PST
'dit barn sov lige her' (Huchet 1990, 38)
(9b) *aak* *way* ***ing=an*** *wun~wun-ang* (adnominal)
STED dårligt **PROX=DEF** cont~ligge/være-1SG.PRS
'jeg bliver i det her forfærdelige sted' (Sayers & Kerr 1964, 11)

(10a) *kungk* *iiy-antan* *pam* ***imanam*** (adverbial)
nord gå-3PL.PRS mand **PROX.ABL**
'nogle mænd går nord herfra' (Kilham 1977, 131)
(10b) *nil* *may* *waththiy* *maay-Ø* *waangk* ***amanam*** (adnominal)
1SG VEG yam tage.op-3SG.PST dilly.bag **DIST.ABL**
'hun tog yams fra den der fletkurv' (Kilham m.fl. 1986, 13)

(11a) *ngay* ***iikanak*** *pek-a* *uk-ang-a* (adverbial)
1SG **PROX.ALL** ned-a gå.ned-1SG.FUT-a
'jeg vil gå her ned' [Dennis Wolmby] (Knudsen 2025, 136)
(11b) *nint* *um* *kaaw* *yellow* *house* ***aakanak=an*** *iiy-in-a* (adnominal)
2SG DIR øst gul hus **DIST.ALL=DEF** gå-2SG.SBJV-a
'hvis du går øst mod det gule hus' (Kilham m.fl. 1986, 42)

Den lokative serie er beskrevet som udelukkende adverbial af Ray (2021), men eftersom der er eksempler på adnominal brug som i (9b), analyserer jeg den som grundlæggende nominal parallelt til de øvrige serier. Tabel 4

opsummerer de syntaktiske funktioner for demonstrativserierne og hvilken kasusformativer de kombineres med.

Serie	Pronominal	Adnominal	Identifikator	Adverbial	Kasus
Generisk	✔	✔	✔	✔	nominativ, absolutiv, dativ/oblik, lokativ
Nominal		✔			ergativ, dativ/oblik, lokativ, komitativ, genitiv
Lokativ		✔		✔	iboende lokativ
Allativ		✔		✔	iboende allativ
Ablativ		✔		✔	iboende ablativ

Tabel 4: Syntaktiske funktioner og kasusmarkeringer for de fem serier i wik-mungkan.

5. Funktionelle karakteristika

Næste skridt i udredelsen af systemet er de funktionelle karakteristika ved de fem serier. Her skelnes mellem ren rumlig betydning, anaforisk brug og hvilke udvidede betydninger der er associeret med serierne. Derudover beskriver jeg den grundlæggende betydning jeg mener er associeret med serierne.

5.1. Generiske serie

Den generiske serie har, som navnet antyder, det bredeste funktionelle potentiale. Den bruges med ren rumlig funktion som i (12).

(12) *my* *cousin* ***nan*** *wun-Ø*
min fætter **MED** ligge-3SG.PST
'min fætter lå der' [Perry Yunkaporta] (Knudsen 2025, 123)

I (12) bruges demonstrativen *nan* som rumligt adverbial der udpeger et sted i rummet hvor talerens fætter har sovet. Et eksempel hvor den bruges pronominalt som subjekt, er (13). Det er i modsætning til de rumlige serier der ikke kan bruges pronominalt som kerne-grammatiske roller.

(13) *Oh!* ***an*** *thinth* *ngul-a*
EXCL **DIST** tæt.på SEQ-a
'Oh! Den der kommer tættere på nu!' [Kay Tybingoompa]
(Knudsen 2025, 124)

Derudover kan den generiske serie også bruges med anaforisk reference. Et eksempel er (14) hvor demonstrativen henviser til den første del af eksemplet (se også Ray 2021, 207).

(14) [*than* *peetanan* *kan-am* *wamp-in*]
3PL i.går nu-EMPH komme-3PL.PST
[***an=an*** *thaw-Ø* *pul-ant-a*]
DIST=DEF sige-3SG.PST 3DU-DAT-a
'de kom i går; **det** fortalte han de to' (Sayers 1976, 67)

Det er værd at nævne at den distale udgave af den generiske serie sandsynligvis er kilde til bestemthedsmarkøren =*an* som også er eksemplificeret i (14), hvilket yderligere illustrerer formens brede funktionelle potentiale. Som det også er tilfældet på dansk, er det en almindelig udvikling at en adnominal brug af en demonstrativ grammatikaliseres til en bestemthedsmarkør (Heine m.fl. 1991, 179). Udover den grammatikalisering til bestemthedsmarkør viser eksempel (14) også en 'bridging context' hvor en demonstrativ kan bruges til at markere underordnede sætninger som det også er tilfældet på fx dansk eller færøsk hvor *tadh* 'den der', er udviklet til *at* [COMPL] (Heine m.fl. 1991, 180). Her er det demonstrativen *an=an* der henviser til hele sætningen *than peetanan kan-am wamp-in* 'de kom i går'.

5.2. Nominale serie

Den nominale serie er strukturelt kompleks, men funktionelt konservativ. Som nævnt i de syntaktiske karakteristika, er det denne serie der har flest kasus-markeringsmuligheder, men den bruges kun med konkret rumlig reference til at udpege et nominal. Det er som oftest adnominalt og kun sjældent pronominalt. Et eksempel på udpegningen af en referent er (8) her gentaget som (15).

(15) *pam* *il=ang=an* *package=an* *kal-an*
mand PROX=ERG=DEF pakke=DEF bære-3SG.PRS
'den her mand bærer pakken' [Perry Yunkaporta] (Knudsen 2025, 135)

Den nominale serie bruges i den data jeg har indsamlet på feltarbejde mellem 2022 og 2025, altid med konkret rumlig reference og altså ikke med diskursive funktioner. Ray (2021, 205) nævner på baggrund af hi-

storisk materiale at denne serie kan bruges med anaforisk reference. I de eksempler på anaforisk reference Ray (2021, 205) præsenterer, er det tvetydigt hvorvidt referencen er ren anaforisk, eller om det er et eksempel på rumlig deiktisk reference til en referent som også tidligere har været nævnt i diskursen. Som også beskrevet af Heine m.fl. (1991, 182) er der ofte et tvetydigt stadie hvor det er uklart om et demonstrativt pronomen har reference er til 'den virkelige verden' eller en diskursverden. Diskrepansen i beskrivelsen kan enten skyldes et hul i den data jeg har indsamlet, sprogforandring hvor den generiske serie har overtaget disse funktioner fuldt ud eller at eksemplerne i Ray (2021) ikke viser faktisk anaforisk brug (dvs. stadig reference til 'den virkelige verden').

Den eneste udvidede funktion af den nominale serie er en idiosynkratisk 'højt oppe' betydning som fx i (16).

(16) *a' yuk al=ant=ang=an owl=an-a an=an-a nyiin-Ø*
og træ DIST=OBL=LOC=DEF ugle=DEF-a DIST=DEF-a sidde-3SG.PST
'og højt oppe i det der træ, uglen sidder der' [Kay Tybingoompa]
(Knudsen 2025, 136)

Betydningen 'højt oppe' gives af wik-mungkan-talere når man spørger isoleret til betydningen af formen *alt=ant=ang*, ligesom den er gengivet i wik-mungkan-ordbogen (Kilham m.fl. 1986). Det er dog en betydning der kan overskrives af konteksten. Den samme form kan nemlig også bruges når der ikke er en relevant vertikal akse som fx i eksempel (2) ovenfor hvor et menneske gemmer sig bag en sofa og refereres til med denne form.

5.3. Ablativserien

Som nævnt er der ikke tidligere beskrevet en ablativ-serie, men derimod at IN-serien er uregelmæssig når den markeres for ablativ. Et eksempel på ablativseriens kernebetydning med rumlig betydning ses i (10a) ovenfor.

Udover sådanne eksempler på den forventelige rumlige brug, er der også en række udvidede brug af de former jeg grupperer under ablativserien (se Ray 2021, 202). Der er både en tidslig brug hvor *imanam* [PROX.ABL] får betydningen 'fra nu', *namanam* [MED.ABL] får betydningen 'fra det tidspunkt (for nylig)' og *amanam* [DIST.ABL] får betydningen 'fra det tidspunkt (lang tid siden)'. Derudover bruges serien om logiske slutninger som i (17). Her får demonstrativen en betydningen 'af den grund'.

(17) *nil* *namanam* *waa'-wuntan* *ngeen-wey=an=iy*
3SG MED.ABL tale-3PL.RCP.PRS hellig.person(ABS)-EMO=DEF=TOP
'af den grund taler de med hinanden om ham som den hellige'
(Sayers 1982, 173)

5.4. Allativserien

Allativserien bruges til markering af mål i bevægelsesbeskrivelser (som eksempel 18).

(18) *ngay* *iikanak* *pek-a* *uk-ang-a*
1SG PROX.ALL ned-a gå.ned-1SG.FUT-a
'Jeg vil gå herned' [Dennis Wolmby] (Knudsen 2025: 136)

Udover rene målbeskrivelser kan serien også bruges adnominalt til at markere en benefaktor-rolle som i (19). Her er demonstrativen *naakanak=an=iy* adnominal til *puk uuy* 'mange børn' og objektet (æg) er udeladt.

(19) *puk* *uuy* *naakanak=an=iy* *maay-antan*
BARN(DAT) mange MED.ALL=DEF=TOP samle.op-3PL.PRS
'de samler (æg) op til de mange børn' (Sayers 1982a: 177)

Denne brug er i tråd med generel brug af allativkasus til at markere formålet med en handling. Fx kan fisk markeres med allativkasus (*minh nga'=ak* [KØD fisk=ALL]) med betydningen at man går ud for at fange fisk. Derudover kan allativserien også bruges til at markere målet for 'begær' som i (20), eller målet for interesse som i (21).

(20) *ngangk* *ke'* *peey~peey-ow* *niiy=ant*
sjæl NEG RDP~råbe-3SG.SBJV 2SG=DAT
[*ngak* *way* *ngath=ar=am* *iikanak=an-a*]
[vand dårlig 1SG=OBL=GEN PROX.ALL=DEF-a]
'ikke begær min øl'
bogstaveligt: 'sjælen bør ikke råbe til dig for at få mit dårlige vand herhen' (Kilham et al. 1986: 136)

(21) *ngay* *ngaln-ween-ween-ang* [*lat* *aakanak=an*]
1SG(NOM) være.interesseret-1SG.PRS [bog DIST.ALL=DEF]
'jeg er interesseret i den bog' (Kilham et al. 1986)

5.5. Lokativserien

Lokativserien (tidl. ING-serien) er som nævnt sandsynligvis formet historisk ved reanalyse af lokativkasus *=ang* til roden, så *in=ang, nan=ang* og *an=ang* er blevet til *ing* [PRX.LOC], *nang* [MED.LOC] og ang [DIST.LOC]. Forskellen på denne serie og den generiske serie har været central i behandlingen af demonstrativsystemet i wik-mungkan (Huchet 1990, Ray 2021, 215–217, Knudsen 2025, 130–135). Huchet foreslår at denne serie koder imperfektivitet og Ray (2021) analyserer den som en ren adverbial serie. I Knudsen (2025) argumenterer jeg for at en analyse af serien som eksplicit lokativ indfanger de semantiske særegenheder der er ved serien uden at påstå at der kodes aspekt i demonstrativserien som Huchet (1990) gør. Et eksempel på den gængse lokativbetydning er givet i (22).

(22) *ngay* *ang-ngul* *thee'-ang* *nungk-a*
1SG(NOM) DIST-SEQ give-1SG.FUT 2SG.DAT-a
'jeg giver den til dig derhenne senere' (Huchet 1990, 37)

I min analyse bør lokativserien kun kunne bruges med en rumlig betydning hvis forskellen til den generiske serie er at den er eksplicit rumlig. Der er dog stadig enkelte potentielt problematiske eksempler på anaforisk brug, men en sandsynlig forklaring er at demonstrativer i lokativserien kun kan bruges anaforisk med henvisning til et sted. Et eksempel er (23).

(23) *in-a* *thantt=ang* *aak* *ing=an* *em-an*
PROX(NOM)-a 3PL.DAT=LOC sted PROX=DEF gro-3SG.PRS
'den (slags) gror ved dem **her ved** deres sted' (Sayers 1982, 154)

Her er der først en lokativmarkeret frase *thantt=ang* [3PL.DAT=LOC] som beskriver græsset der gror ved en tredje-person-flertalsreferent. Den anden lokativ frase er *aak ing=an* [STED PROX.LOC=DEF] som refererer til lokationen som 'det her sted', hvor *ing=an* (demonstrativen) er anaforisk til stedet hvor græsset gror som så igen er udpeget af *thantt=ang* 'ved dem'.

6. Overblik og konklusion

Demonstrativseriernes funktioner kan opsummeres som i tabel 5. Her ses de ovenfor beskrevne forskelle. Opsummerende kan vi altså beskrive fem

serier der adskiller sig både syntaktisk og funktionelt. Systemet udgøres af en generisk, nominal, lokativ, allativ og ablativ serie

- Tre serier (lokativ, ablativ og allativ) er et resultat af konventionalisering af kasusformativer og demonstrativrødder og har en stærk semantisk, rumlig forankring.
- Den nominale serie bevarer en stærk nominal association primært som modifikatør og er begrænset til konkret rumlig reference og udpegning af referenter.
- Den generiske serie bruges bredt både syntaktisk og funktionelt. Serien følger en velkendt grammatikaliseringssti mod mere abstrakte diskursfunktioner (Diessel 1999b).

Serie	**Grundbetydning**	**Rumlig brug**	**Anaforisk brug**	**Udvidet brug**
Generisk	generisk demonstrativ	✔	✔	✔ (temporale 'fra den tid', logiske 'af den grund' funktioner, bestemthed?)
Nominal	udpegning af nominal	✔	(✔)	
Ablativ	bevægelse fra	✔		✔ logiske funktioner 'af den grund'
Allativ	bevægelse mod	✔		✔ purposiv, begær, benefaktor
Lokativ	eksplicit lokativ	✔	(✔) kun med henvisning til steder	(✔) aspektuelle og pluraktionelle læsninger i kontrast til den generiske serie

Tabel 5: Overblik over betydningen og funktionen af demonstrativserierne.

Forskellen på serierne kan bedst forstås som en forskel på hvilken del af et kontinuum fra rent deiktisk forankrede rumlige markører til bestemthedsmarkering og andre diskursive funktioner de beskriver. På et lignende kontinuum befinder kasus sig også; de semantiske kasus har konkret rumlig reference, hvorimod funktionen af grammatisk kasus er mere abstrakt i struktureringen af syntaktiske roller. Dette kontinuum og demonstrativseriernes funktionelle arbejdsfordeling kan ses på figur 1.

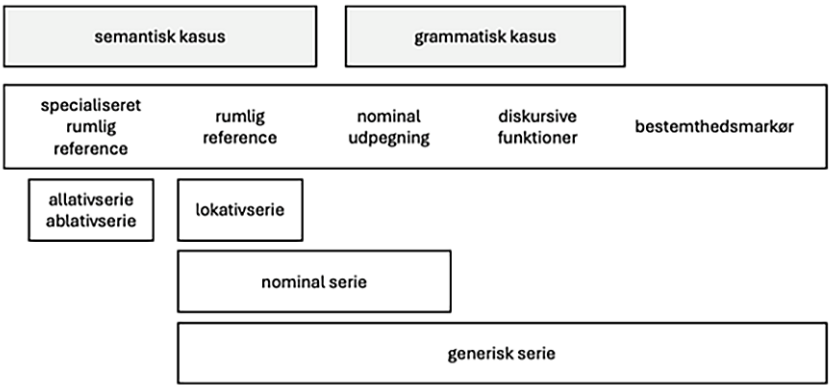

Figur 1: Demonstrativseriernes funktionelle arbejdsfordeling.

På dette kontinuum er de rumlige serier (lokativ, ablativ, og allativ serierne) i den konkrete ende af kontinuummet. Den nominale serie dækker derimod både rent rumlig deiksis men har også træk som er mere abstrakte i deres betydning som fx brugen til at udpege et nominal i kontrast til et andet. Den brug står i modsætning til ren rumlig udpegning. Disse mere abstrakte funktioner er også afspejlet i interaktionen med kasussystemet hvor de tager grammatiske kasus. Sidst men ikke mindst er der den generiske serie der dækker næsten hele spektret og også sandsynligvis er kilde til at blive en bestemthedsmarkør. Figuren viser overlap i funktionerne mellem serierne hvor den morfologiske overflod også befinder sig. Derudover viser figuren også hvor de forskellige serier har specialiseret sig. De mest specialiserede af de rumlige funktioner kan ikke længere dækkes af den generiske serie, mens de mest abstrakte funktioner kun dækkes af den generiske serie.

Analysen viser dels en sammenhængende analyse af systemet i wik-mungkan, men den viser også mere generelt hvordan demonstrativsystemer kan være strukturerede. Tidligere beskrivelser af demonstrativsystemer med flere serier har ofte fokuseret på enten de pragmatiske forskelle (fx Enfield 2003, Jungbluth 2003) eller også har fokus været på specifikke semantiske forskelle (fx Burenhult 2018).

I modsætning til disse beskrivelser viser min analyse en anden type arbejdsdeling der er baseret på en funktionel opdeling af et abstrakthedskontinuum. Sammenspillet mellem hvordan kasusformativerne er konventionaliseret til rødderne og den morfologiske overmættethed kan forstås i lys af at systemet stadig er ved at krystallisere sig. En mulig forudsigelse ville være at de enkelte serier over tid vil indtage stadigt mere spe-

cifikke funktioner end blot en plads på det kontinuum jeg præsenterede på figur 1. Tilbage står en beskrivelse af et demonstrativt multiterm-system og et forslag til hvordan et sådant kan opstå i samspil med et kasussystem, og beskrivelsen eksemplificerer en tidlig kim til de semantiske og funktionelle forskelle i multi-term systemer.

Om forfatteren

Laurits Stapput Knudsen, ph.d., postdoc ved Lingvistik på Lunds universitet.

Tak

Udover den foregående tak til de wik-mungkan talere der har lært mig om deres sprog, går også en stor tak til Marie Herget Christensen for hendes redaktionelle indsats, den anonyme fagfælle og deltagerne ved Grammatiknetværksmødet 2025.

Litteratur

Ashmore, Louise (2009): Documenting deixis in Wik-Ngatharr and Wik-Ngathan. *Proceedings of Conference on Language Documentation & Linguistic Theory* 2.

Burenhult, Niclas (2018): The Jahai Multi-term Demonstrative System: What's Spatial about It? I: *Demonstratives in Cross-Linguistic Perspective*. Michael J. Dunn, N. J. Enfield, Sarah Cutfield, Stephen C. Levinson, & Sérgio Meira (red.). Language Culture and Cognition. Cambridge: Cambridge University Press, 361–380. https://doi.org/10.1017/9781108333818.018.

Diessel, Holger (1999a): *Demonstratives: Form, Function, and Grammaticalization*. Amsterdam: Benjamins.

Diessel, Holger (1999b): The morphosyntax of demonstratives in synchrony and diachrony. *Linguistic Typology* 3(1), 1–49. https://doi.org/https://doi.org/10.1515/lity.1999.3.1.1.

Diessel, Holger (2006): Demonstratives, joint attention, and the emergence of grammar. *Cognitive Linguistics*. Germany: Walter de Gruyter 17(4), 463–489. https://doi.org/10.1515/COG.2006.015.

Diessel, Holger (2013): Distance Contrasts in Demonstratives. I: *The World Atlas of Language Structures Online*. Matthew Dryer & Martin Haspelmath (red.). Zenodo. https://doi.org/https://doi.org/10.5281/zenodo.13950591.

Enfield, Nick J. (2003): Demonstratives in space and interaction: Data from Lao speakers and implications for semantic analysis. *Language* 79(1), 82–117.

Hanks, William F. (2005): Explorations in the deictic field. *Current Anthropology* 46(2), 191–220. https://doi.org/10.1086/427120.

Heine, Bernd, Ulrike Claudi & Friederike Hünnemeyer (1991): *Grammaticalization: A Conceptual Framework*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Huchet, Frances Margaret (1990): *Spatial deixis, aspect and direction in Wik-Mungkan*. Honours Thesis. Armidale, NSW: University of New England.

Jungbluth, Konstanze (2003): Findings in Spanish and some cross-linguistic outlines: 2. Deictics in the conversational dyad. I: *Deictic Conceptualisation of Space, Time and Person*. Friedrich Lenz (red.). Pragmatics & Beyond New Series. John Benjamins Publishing Company, 13–40. https://doi.org/10.1075/pbns.112.04jun.

Kilham, Christine, Mabel Pamulkan, Jennifer Pootchemunka & Topsy Wolmby (1986): *Dictionary and source book of the Wik-Mungkan language*. Darwin: SIL.

Knudsen, Laurits Stapput (2025): *Language, landscape, cognition and culture in Wik-Mungkan: A sociotopographic study of spatial grammar*. PhD Thesis. University of Newcastle.

Louagie, Dana (2023): Demonstratives. I: *The Oxford Guide to Australian Languages*. Claire Bowern (red.). Oxford University Press.

Ray, Alan Everton (2021): *A Grammar of Wik-Mungkan*. Thesis. Monash University.

Sayers, Barbara (1976): The sentence in Wik-Munkan: a description of propositional relationships. *Pacific Linguistics Series B* 44.

Sayers, Barbara (1982): Aboriginal mathematical concepts: a cultural and linguistic explanation for some of the problems. I: *Language and Culture*. Darwin: SIL-AAB, 183–200.

Sayers, Barbara & Harland Kerr (1964): Wik-Munkan locative, temporal and demonstrative pronouns. I: *Occasional Papers in Aboriginal Studies*. 3. Australian Institute for Aboriginal Studies, 1–12.

Simpson, Jane (2023): Semantic case. I: *The Oxford Guide to Australian Languages*. Claire Bowern (red.). Oxford University Press.

Thornton, Anna (2019): Overabundance in Morphology. I: *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*.

Verstraete, Jean-Christophe & Bruce Rigsby (2015): *A Grammar and Lexicon of Yintyingka*. *A Grammar and Lexicon of Yintyingka*. De Gruyter Mouton.

Young, Robert W. & William Morgan (1972): *The Navaho Language: The elements of Navaho Grammar with a dictionary in two parts containing basic vocabularies of Navaho and English*. Deseret Book Company.

Ny forskning i grammatik, vol. 33 (2026), 95-112.
DOI: 10.7146/nfg.v1i33.167895

Reanalyse, grammatikalisering og degrammatikalisering

Lennart Westergaard & Kasper Boye

Abstract
In this paper, we discuss the relationship between reanalysis, grammaticalization and degrammaticalization. First, we argue that reanalysis (in a narrow syntactic understanding) is distinct from grammaticalization, which we, in line with Boye (2023), define as the conventionalization of background status. We then propose a new definition of degrammaticalization as the conventionalization of a potential for discourse primary status. In the last section, we discuss why degrammaticalization is rare. While grammaticalization occurs in bridging contexts as a conventionalization of contextual background meanings, grammatical elements are always background information by convention, and therefore, there are no contexts where a grammatical element can be conventionalized as a foreground meaning.

Nøgleord
grammatikalisering, degrammatikalisering, reanalyse, brobygningskontekst

1. Introduktion

I grammatikaliseringslitteraturen (fx Lehmann 2015; Hopper & Traugott 2003) har det længe været kendt, at der består en asymmetri mellem grammatikalisering og degrammatikalisering: Det er lettere for leksikalske elementer at udvikle grammatiske funktioner (grammatikalisering) end omvendt (degrammatikalisering). Processer som den, hvor leksikalske udtryk for intentionalitet eller bevægelse udvikler en fremtidsbetydning (fx dansk *ville* og engelsk *gonna*), er m.a.o. mere almindelige end processer som den, hvorved substantivet *isme* udvikles fra et grammatisk affiks.

Derudover har der været en del diskussion om forholdet mellem grammatikalisering og reanalyse, dvs. indholdsmæssig eller indholdsstrukturel

© Lennart Westergaard & Kasper Boye og Dansk Sprognævn

omtolkning af sproglige udtryk (jf. afsnit 2). Det har især været debatteret, hvorvidt grammatikalisering kan foregå uden reanalyse (jf. fx Haspelmath 1998; Waltereit & Detges 2002).

Nærværende artikel handler om forholdet mellem reanalyse, grammatikalisering og degrammatikalisering. Mere specifikt vil vi diskutere, hvorvidt grammatikalisering kan betragtes som en form for reanalyse. Dernæst foreslår vi en ny definition af degrammatikalisering og i forlængelse af denne en brugsbaseret forklaring på, hvorfor degrammatikalisering er sjælden i forhold til grammatikalisering.

Artiklen er opbygget som følger: I afsnit 2 diskuterer vi begrebet reanalyse og argumenterer for, at der mindst er to forskellige definitioner af dette begreb. I afsnit 3 præsenterer vi definitionen af grammatikalisering i Boye (2023). På denne baggrund foreslår vi i afsnit 4 en præcis bestemmelse af forholdet mellem grammatikalisering og reanalyse. I afsnit 5 præsenterer vi – på baggrund af dels definitionen af grammatikalisering i Boye (2023), dels Boye & Harders (2012) teori om leksikon-grammatik-kontrasten – en ny definition af degrammatikalisering. I lyset af denne definition revurderer vi en række udviklinger, der i litteraturen klassificeres som degrammatikalisering. Vi konkluderer, at endnu færre eksempler faktisk kan betragtes som degrammatikalisering, end man regner med i litteraturen. Dette leder os til en afsluttende diskussion i afsnit 6 og 7 af, 1) hvorfor degrammatikalisering er sjælden, og 2) hvorfor degrammatikalisering ikke er umulig?

2. To forståelser af reanalyse

Begrebet reanalyse går tilbage til Langacker (1977), hvor det bliver defineret som en form for strukturel omtolkning. I dag bruges begrebet på mindst to forskellige måder, som vi med Dansk Funktionel Lingvistiks begreb om indholdssyntaks kan karakterisere som følger:

> Reanalyse i snæver forstand: indholdssyntaktisk omtolkning af eksisterende sproglige udtryk (jf. fx Harris & Campbell 1995: 61)
>
> Reanalyse i bred forstand: indholdsmæssig omtolkning af eksisterende sproglige udtryk (fx Hansen 2021)

I den snævre forstand er reanalyse begrænset til, hvad der med Dansk

Funktionel Lingvistik må beskrives som indholdssyntaktiske omtolkninger af eksisterende sproglige strukturer (fx Harris & Campbell 1995: 61). De vigtigste undertyper i denne type er omtolkninger, der resulterer i et syntaktisk kategoriskifte, og omtolkninger, der resulterer i en ny konstituentstruktur. Den første af disse kan illustreres med reanalysen af dialogiske partikler, som mister muligheden for at blive placeret i forfeltet som følge af kategoriskiftet fra adverbium til dialogisk partikel (jf. Westergaard 2025: 384-395). Harris & Campbell (1995: 62) illustrerer omtolkning af konstituentstruktur med udviklingen af formålsinfinitivkonstruktionen *um zu* ('for at') i tysk. I den oprindelige konstruktion (1) var der et nominal som *Wasser* 'vand', der blev styret af præpositionen *um*, og som samtidig også var et underforstået objekt for en infinitiv som *zu holen* ('at hente'). I reanalysen blev hele komplekset omtolket som en hensigtskonstruktion som illustreret i (2).

(1) [er ging aus um Wasser] [zu holen]
[han gik ud efter vand] [at hente (det)]

(2) [er ging aus] [um Wasser zu holen]
[han gik ud] [for at hente vand]

I den brede forstand kommer reanalyse til at dække over de samme indholdssyntaktiske forandringer, som det gør i den snævre forstand, men derudover kommer det også til at dække over semantisk forandring som fx konventionaliseringen af betydningen 'computermus' for ordet *mus*.

I den snævre forstand vedrører reanalyse altså kun strukturelle ændringer – dvs. ændringer, der har at gøre med relationer mellem indholdselementer – mens det i den brede forstand også vedrører ikke-strukturelle indholdsændringer. I den brede forstand bliver begrebet reanalyse nærmest identisk med begrebet semantisk forandring. Vi foreslår derfor, at man kun bruger begrebet reanalyse i den snævre forstand, og i det følgende anvender vi det sådan.

3. Grammatikalisering

I dette afsnit vil vi redegøre for forskellen mellem leksikalske og grammatiske elementer, som denne præsenteres i Boye & Harder (2012), samt grammatikalisering som defineret i Boye (2023). Ifølge Boye & Harder (2012) beror kontrasten på konventionalisering af syntagmatisk diskurspromi-

nenspotentiale. Leksikalske elementer er per konvention potentielt diskursivt primære. Dermed kan de være opmærksomhedsmæssig forgrund i et syntagme, men de behøver ikke være det. Grammatiske elementer er derimod per konvention diskursivt sekundære, og de kan dermed ikke være opmærksomhedsmæssig forgrund i et syntagme undtagen i metalingvistiske sammenhænge, hvor tegnkonventioner tilsidesættes.

Kontrasten mellem leksikon og grammatik hjælper os med at koordinere sproglig opmærksomhed, dvs. med at afgøre, hvilken del af komplekse sproglige meddelelser vi skal rette vores opmærksomhed imod, og hvilke dele der kan behandles mere overfladisk. I en ytring som (4) er kontrasten med til at formidle at *barn* og *sov* potentielt er forgrundsinformation, mens bestemthedsendelsen *-et* og præsensendelsen *-er* er baggrundsinformation.

(4) Barnet sover.

Idet grammatiske betydninger per definition er baggrundsinformation, kan de ikke fokuseres, adresseres eller modificeres, medmindre de bruges metalingvistisk (jf. Boye & Harder 2012; Messerschmidt 2018). Det ses særlig tydeligt, når man sammenligner grammatisk evidentielt *skulle* med det leksikalske *siges*. Hvor konstruktionerne betydningsmæssigt er næridentiske, er det kun *siges*, der kan bruges i en sammenhæng, hvor informationskilden er forgrundsinformation og fx fremhæves prosodisk (illustreret ved versaler):

(5) A: Hvor ved du fra, at hun ikke var vågen?
B: Hun SIGES at have sovet.

(6) A: Hvor ved du fra, at hun ikke var vågen?
B: #Hun SKAL have sovet.

Siges er et leksikalsk element og kan dermed levere den information, der spørges til, som forgrundsinformation. Selvom evidentielt *skulle* bidrager med samme konceptuelle indhold som *siges*, kan den ikke optræde i denne kontekst, da informationskilden ('hear-say') pga. den grammatiske status ikke kan udgøre forgrundsinformation.

Ved hjælp af kontrasten kan grammatikalisering defineres snævert og præcist som konventionalisering af diskursivt sekundær status (Boye 2023). Dermed bliver grammatikalisering et enkelt aspekt af en større

sprogforandring. Som led i denne kan grammatikalisering ledsages af andre forandringer som fx fonologisk reduktion eller semantisk generalisering, men den behøver ikke gøre det.

I og med definitionen indebærer en præcis og snæver definition af grammatikalisering, tillader den os også at sige, præcis ved hvilken mekanisme grammatikalisering sker: Den sekundære status er som udgangspunkt en status, elementer har i sprogbrugen, hvor opmærksomheden som udgangspunkt guides af konteksten. Grammatikalisering indtræffer så, når dette kontekstuelle træk konventionaliseres, dvs. når den oprindeligt kontekstuelle sekundære status forbindes med et udtryk pr. konvention og altså ophører med at være kontekstbestemt. Dette indebærer, at grammatikalisering finder sted i såkaldte brobygningskontekster (*bridging contexts*, Wilkins & Evans 1998; Heine 2002; Hansen 2021).

Grammatikalisering er ikke væsensforskellig fra andre betydningsændringer, der opstår gennem sprogbrug, som fx da *barn* udviklede betydningen 'ikke voksent menneske' på baggrund af betydningen 'afkom', slet og ret fordi vi må antage, at *barn* med betydningen 'afkom' ofte blev brugt om ikke voksne mennesker og dermed kontekstuelt optrådte med denne betydning (jf. ODS, s.v. *barn*). Dette vender vi tilbage til længere nede.

4. Forholdet mellem grammatikalisering og reanalyse

Kontrasten mellem leksikon og grammatik vedrører betydningers potentiale for diskursprominens Det betyder, at såvel leksikalsk som grammatisk status grundlæggende er indholdstræk ved sproglige elementer (Boye 2023: 21). Dette indebærer igen, at grammatikalisering kan betragtes som en indholdsomtolkning, og vi mener derfor, at grammatikalisering ikke er væsensforskellig fra konventionaliseringen af andre betydninger. Der er m.a.o. ikke væsensforskel på, om en oprindelig kontekstafhængig baggrundsstatus konventionaliseres, eller om fx betydningen 'ikke-voksen' konventionaliseres som i tilfældet med *barn*.

Det er helt oplagt, at grammatikalisering som en indholdsomtolkning hører ind under reanalyse i bred forstand. Når det gælder relationen mellem grammatikalisering og den snævre forstand af reanalyse, er sagen en kende mere kompliceret. På den ene side er det klart, at grammatikalisering medfører nye indholdsrelationer: Det følger af definitionen af grammatiske elementer som elementer, der pr. konvention er baggrund, at de kræver tilstedeværelsen af noget andet, som de kan være baggrund i forhold

til. Grammatiske elementer er med andre ord dependent i forhold til den værtskategori, de danner baggrund til. Det indebærer igen, at der med grammatikalisering altid følger ny indholdssyntaktisk struktur: en ny dependensrelation, der hviler på en opmærksomhedsasymmetri. Fx opstår der et nyt dependensforhold mellem *going to* og fuldverbet efter grammatikalisering af *going to*, der indebærer, at det per konvention er baggrundsinformation.

På den anden side er denne nye indholdssyntaks subtil, og den fører ikke nødvendigvis til kategoriskift. Fx medfører grammatikaliseringen af præpositioner ikke nødvendigvis, at den grammatikaliserede præposition forlader klassen af præpositioner. Det er således let at finde syntaktiske kategorier, som både indeholder leksikalske og grammatiske elementer. Det gælder fx ikke blot danske præpositioner (fx *for* vs. *før* jf. Messerschmidt et al. 2018), men også franske pronomener (fx *il* vs. *lui* jf. Ishkhanyan et al. 2017). Fx er både *il* og *lui* personlige pronomener (3. person ental), men adskiller sig ved at *il* i modsætning til *lui* er grammatisk. Det er fx kun *lui*, der kan fokuseres:

(13) C'est **lui** qui mange une pomme.
'Det er ham, der spiser et æble'

(14) *C'est **il** qui mange une pomme.

Under alle omstændigheder er det også klart, at reanalyse i snæver forstand og grammatikalisering ofte ledsager hinanden. Dette kan illustreres med grammatikaliseringen af demonstrative pronomener som engelsk *that* til underordningskonjunktioner. Denne grammatikalisering ledsages af en indholdssyntaktisk reanalyse, hvorved en parataktisk relation mellem to sætninger omtolkes som hypotaktisk relation (Hopper & Traugott 2003: 190-194; se også Harris & Campbell 1995: 287).

(15) [I think that] [it rains] > [I think [that it rains]]

5. En definition af degrammatikalisering

I dette afsnit vil vi foreslå en ny definition af degrammatikalisering. På baggrund af denne definition vil vi diskutere nogle casestudier af sproglige elementer, der i litteraturen er blevet beskrevet som degrammatika-

lisering, for at afgøre, om disse også under vores definition kan beskrives som sådan.

Der findes en række indbyrdes modstridende definitioner af degrammatikalisering (jf. Heine 2003: 165 for en oversigt). Ifølge den mest gængse definition er degrammatikalisering en proces, hvor et sprogligt element ændrer sig fra at have flere grammatiske træk til at have færre grammatiske træk (jf. Lehmann 2015: 18; Norde 2002; 2009: 8; se Haspelmath 2004 om *antigrammaticalization*). Degrammatikalisering bliver dermed en spejlvending af den såkaldte "cline of grammaticality" (Hopper & Traugott 2003: 7):

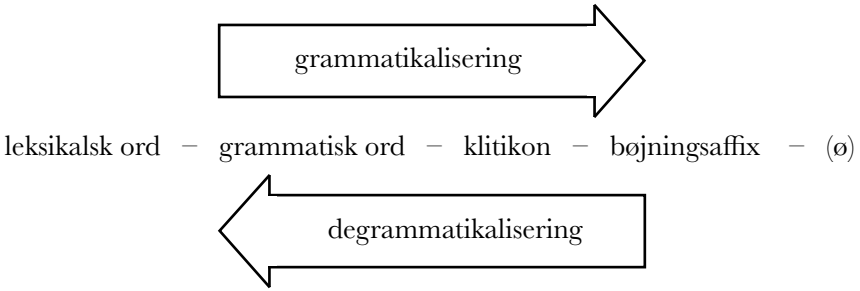

Figur 1: Traditionel forståelse af grammatikalisering og degrammatikalisering

Ifølge denne model betegner grammatikalisering en proces, hvor et leksikalsk ord over tid mister fonologisk og semantisk substans og bliver syntaktisk mindre autonomt, dvs. at ordets brug i højere grad bestemmes af syntaktiske regler end af talerens intention. I overensstemmelse med denne model forstås grammatikaliseringen af futurumsendelsen i romanske sprog som en trinvis udvikling mod højere grad af grammatikalitet, hvorved det latinske verbum *habere* ('have') først udvikler sig til et grammatisk ord og derpå til et bøjningsaffiks (fx Lehmann 2015: 31).

Som spejlbillede herpå forstås degrammatikalisering som en proces, hvor et sprogligt element får mere autonomi, dvs. tegnets brug i mindre grad bestemmes af syntaktiske regler. I overensstemmelse med denne forståelse nævnes udviklingen fra genitivsuffiks (14) til genitivklitikon (15) i skandinaviske sprog og engelsk ofte som et eksempel på degrammatikalisering. At genitivmærket er blevet et klitikon, ses ved, at det hægtes på nominalfrasen som helhed snarere end på enkelte ord som en bøjningsendelse:

(16) *en-**s*** *salog-**s*** *man**z***
en-**MASC.SG.GEN** salig-**MASC.SG.GEN** mand-**MASC.SG.GEN**
munne
mund
'en salig mands mund' (fornsvensk, som citeret i Norde 2002: 57)

(17) [kongen af Danmark]**s** mund

Denne forståelse af degramamtikalisering arver flere problemer fra forståelsen af grammatikalisering som beroende på et leksikalsk-grammatisk kontinuum. Campbell (2001; sml. Boye & Harder 2012) kritiserer traditionel grammatikaliseringsforskning for, at de parametre, der anvendes for at definere grammatikalisering (fx tab af fonetisk og semantisk substans), ikke udelukkende kendetegner udviklingen af grammatiske elementer, men også andre typer sprogforandring. Det bliver dermed uklart, hvad der præcis tæller som grammatikalisering. Definerer man degrammatikalisering som et spejlbillede på dette, er det ligeledes uklart, hvornår degrammatikalisering egentlig indtræffer. I forlængelse af dette er det heller ikke intuitivt indlysende, hvorfor et klitikon nødvendigvis skulle være mindre grammatisk end en bøjningsendelse.

Vi vil i stedet foreslå en enkel definition af degrammatikalisering som forholder sig til definitionen af grammatikalisering i Boye (2023).

Definition af degrammatikalisering
Degrammatikalisering er konventionaliseringen af et potentiale for opmærksomhedsmæssig forgrundsstatus.

Ifølge denne definition tager degrammatikalisering som input et element, der pr. konvention udelukkende kan bruges med baggrundsstatus (dvs. er grammatisk), og ophæver denne begrænsning. Degrammatikalisering bliver dermed et spejlbillede af grammatikalisering, som sidstnævnte er defineret i Boye (2023; jf. afsnit 3).

I modsætning til den forståelse af degrammatikalisering, der hviler på en forestilling om et leksikalsk-grammatisk kontinuum, gør vores definition det muligt at præcisere, hvad der tæller som degrammatikalisering, og hvad der ikke gør. For at illustrere dette vil vi afslutte dette afsnit med tre casestudier. Det første casestudie viser, hvordan vores definition kan

bruges til at identificere degrammatikalisering. Dernæst diskuterer vi to sprogforandringstyper, der i litteraturen betragtes som degrammatikalisering, men som ifølge vores teori snarere er eksempler på grammatisk eller leksikalsk forandring.

5.1. Egentlig degrammatikalisering

Som vi har argumenteret for i afsnit 3, kan man undersøge, om et sprogligt element er grammatisk eller leksikalsk ved at afprøve, om elementet kan udgøre forgrundsinformation. Vi kan derved afgøre, om degrammatikalisering har fundet sted, ved at undersøge, om et sprogligt element går fra udelukkende at kunne bruges som baggrundsinformation til også at kunne fungere som forgrundsinformation.

Betragt igen udviklingen af nominalet *isme* fra affikset -*isme*. Når der ses bort fra metalingvistiske kontekster, hvor konventionerne kan tilsidesættes, kan affikset ikke forgrundes:

(18) *Jeg elsker alt ved social**ISME**!

Det er umuligt at tolke eksemplet således, at affikset -*isme* udgør forgrundsinformation.

Nominalet *isme* er derimod leksikalsk og indeholder dermed ikke en instruks om, at det skal processeres som baggrundsinformation. Derfor kan det uden videre udgøre forgrundsinformation:

(19) Hvad er en **isme**?

I overensstemmelse hermed opfylder substantivet *isme* kriterierne for leksikalsk status. Det kan fx modificeres (*udskældt isme*) og fokuseres (*det er ismer, jeg taler om*). Man kan ikke modificere suffikset, og man kan kun give det trykemfase i en metalingvistisk kontekst, hvor tegnkonventionerne tilsidesættes (se afsnit 3).

5.2. Fra affiks til klitikon eller ord

Vores anden case vedrører forandringer, der efter vores definition sandsynligvis kan beskrives som grammatiske forandringer snarere end som tilfælde af degrammatikalisering. Det drejer sig om forandringer fra affiks til klitikon eller ord, så som følgende:

genitivsuffiks *-s* > genitivklitikon *-s*
estisk interrogativ-suffiks *-s* > fri partikel *es*
estisk abessivsuffiks *-taga* > postpositionen *taga* ('uden')
(jf. Campbell 1991: 290-92, Norde 2009: 160-179)

Standardbeskrivelsen antager, at kildekonstruktionen (udgangspunktet for forandringen) er grammatisk og at målkonstruktionen (den nye) er leksikalsk. Der kan dog argumenteres for, at både kildekonstruktionen og målkonstruktionen i disse eksempler er grammatiske, dvs. at både kilde- og målkonstruktion er konventionaliseret som baggrundsinformation.

For eksempel ændrer det ikke ved diskursprominenspotentialet af genitiven, at dens syntaktiske struktur har ændret sig. En konstruktion med genitivklitikon fungerer ikke bedre som svar på et spørgsmål som (18) end en konstruktion med genitivaffiks.

(20) A: Hvordan forholdt det sig med kongen af Danmark og kroner?
B: #Kongen af Danmarks krone!

Det viser, at ingen af de to konstruktioner kan bruges til at fremhæve et ejerskabsforhold. Hvis man vil fremhæve det, må man i stedet bruge leksikalske størrelser som fx *have* (*Kongen af Danmark har en krone*).

Ligeledes lader den estiske postposition *taga* til at være grammatisk. Således pointerer Nevis (1986: 4), at "*-taga* is simply a stressless postposition, which cannot accept stress under any circumstances". Dette betragter vi som symptomatisk for den grammatiske status, vi hævder, det har.

5.3. Fra affiks til ord

En tredje type forandring ser vi ved udviklingen af, hvad der tilsyneladende er affikser, til ord. Også denne type forandring er blevet klassificeret som degrammatikalisering, men igen er den det ikke efter vores definition. Eksempler inkluderer de følgende:

latinsk *trans-* 'hinsides' > fransk adv. *tres* 'meget'
latinsk *prae-* 'foran' > rumænsk adv. *prea* 'for (meget)'
græsk *ksana-* 'gentagelse' > græsk adv. *ksana* 'igen'
(jf. Méndez Dosuna 1997: 579)

Ved ingen af disse eksempler er det helt entydigt, at kildekonstruktionen er grammatisk.

Det er fx oplagt at betragte *trans* som et leksikalsk morfem i latin. Det følgende illustrerer, at det også optræder som frit morfem, og at det kan modificeres (af *directe*), hvilket er et tegn på leksikalsk status (Messerschmidt et al. 2018; Boye 2023, 2024; se også Bybee, Perkins & Pagliuca 1994):

(21) directe trans viam e schola (neteksempel)
lige hinsides vejen fra skolen
'lige på den anden side af vejen fra skolen.'

Tilsvarende argumentation kan muligvis gennemføres også for de øvrige eksempler. Det kan selvfølgelig være vanskeligt at vurdere, om latinsk *prae-* kan modificere, men det lader til, at engelsk *pre-* kan. I (20) kan man argumentere for, at det er det første *pre-*, der leverer den betydning, der modificeres semantisk af *even*, hvilket tyder på leksikalsk status af *pre-* (se Nielsen, Trondhjem & Boye 2024 for en diskussion af leksikalske affikser og modificerbarhed):

(22) It turned out to be even pre-premature to say that something is agreed upon.

Degrammatikalisering er forbundet med to centrale spørgsmål: På den ene side kan man spørge, hvorfor degrammatikalisering er sjælden (fx Haspelmath 2004, Lehmann 2004). På den anden side må man også kunne forklare, hvorfor degrammatikalisering overhovedet er mulig? Disse to spørgsmål vil vi besvare i de følgende afsnit.

7. Hvorfor er degrammatikalisering sjælden?

I dette afsnit vil vi diskutere, hvorfor degrammatikalisering er sjældnere end grammatikalisering. Inden vi præsenterer vores eget forslag, vil vi først diskutere tre tidligere forklaringsforsøg.

7.1 Forklaring 1: Forskellige betingelser for tab vs. berigelse

Grundlaget for den første forklaring er forskellen på betingelserne for, at et sprogligt element taber indholds- eller udtrykstræk, og betingelserne for, at det bliver beriget med sådanne (jf. fx Lehmann 2004: 181; Givón

1975; Norde 2002). Mens berigelse kræver særlige betingelser for at opstå, gør tab det ikke. Det antages så, at grammatikalisering indebærer tab af semantisk og fonologisk substans, mens degrammatikalisering kræver, at semantisk eller fonologisk substans opstår, som ikke har været der før, hvilket kun kan ske i sjældne tilfælde.

Vi mener ikke, at forklaringen er overbevisende. Den har i hvert fald de følgende to problemer: Det første er, at grammatikalisering ikke nødvendigvis indebærer tab af semantiske træk. For eksempel kan man ikke tale om et sådant tab ved grammatikaliseringen af sproglige elementer som dualis: Der er helt oplagt ingen konceptuel forskel på de talord 'to', der danner udgangspunkt for grammatikaliseringen af dualis og så dualis selv. Faktisk er der en lang række eksempler på sproglige elementer, som får nye betydningstræk i forbindelse med deres grammatikalisering som fx *gonna*, der konventionaliseres med en fremtidsbetydning, som bevægelsesverbet ikke havde.

Det andet problem er, at degrammatikalisering ikke nødvendigvis indebærer en semantisk berigelse. Fx er degrammatikaliseringen af *-isme* ikke forbundet med opståen af nyt konceptuelt indhold.

7.2. Forklaring 2: Automatisering

Det andet forklaringsforsøg anser grammatikalisering som sproglig pendant til automatisering. Argumentet bygger på, at det er lettere at automatisere noget end at deautomatisere det. Lehmann (2004: 184) illustrerer dette med fingersætning i klaverspil. Har man først automatiseret en bestemt fingersætning, er det vanskeligt at slippe af med den igen. Ifølge Lehmann svarer det til, at processeringen af sproglige elementer let kan automatiseres (grammatikalisering), mens det er meget vanskeligt for sproglige elementer at blive deautomatiseret (degrammatikalisering).

Også denne forklaring er problematisk. Det er langt fra klart, at alle grammatiske elementer er automatiserede. Det er fx helt uklart, i hvilken forstand optionelle elementer så som dialogiske partikler og evidentielt *skulle* adskiller sig fra leksikalske elementer ved at være automatiserede.

7.3. Forklaring 3: Ekstravagance og automatisering

Det sidste forklaringsforsøg står Haspelmath (1999) for, og det kan betragtes som en variant af automatiseringsargumentet. Han argumenterer for, at grammatikalisering drives af Kellers (1994) maksime om ekstravagan-

ce. Denne bestemmer, at talere vælger usædvanlige udtryk for at tiltrække opmærksomhed. Disse udtryk bliver derefter reduceret gennem rutinisering og automatisering. Forklaringen bygger på en antagelse om, at en omvending af denne grammatikaliseringsproces er umulig, fordi der 1) ikke findes nogen maksime om anti-ekstravagance, og 2) fordi talere ikke kan manipulere grammatiske konstruktioner frit (jf. Lehmanns argument om automatisering).

Ligesom de to forklaringer ovenfor indebærer denne forklaring nogle problemer. For det første er det ikke indlysende, at grammatikalisering nødvendigvis drives af ekstravagance. For eksempel mener vi, at det er usandsynligt, at en taler begynder at bruge *be going* som udtryk for 'fremtid', fordi hun gerne vil bemærkes. Det er langt mere oplagt, at hun begynder at bruge udtrykket, fordi hun mener, at det er i overensstemmelse med gældende sproglige konventioner. En sådan misforståelsesforklaring er i overensstemmelse med det forhold, at forandringerne kræver brobygningskontekster.

Selv hvis grammatikalisering skulle være motiveret af maksimen om ekstravagance, følger det for det andet ikke, at degrammatikalisering nødvendigvis drives af det modsatte. Faktisk mener vi, at det ikke er udelukket, at degrammatikalisering kunne være motiveret af ekstravagance. Man kunne fx sagtens tænke sig en situation, hvor talere begyndte at bruge *en isme* i situationer, hvor de også kunne have brugt udtryk som *retning inden for politik* eller lignende, med det formål at tiltrække opmærksomhed.

7.4. Vores forklaring

Vi vil nu præsentere vores forklaring på, hvorfor degrammatikalisering er sjælden. Vores forklaring har to forudsætninger:

1. Semantisk forandring opstår oftest som en konventionalisering af kontekstuelle træk, dvs. den er typisk kontekstinduceret.
2. Der er en asymmetri i brugspotentialet mellem leksikalske og grammatiske elementer.

Første forudsætning har vi redegjort for i de foregående afsnit. Vi vil derfor fokusere på den anden forudsætning.

Leksikalske elementer, såsom *begynde*, kan optræde både som opmærksomhedsforgrund (23) og opmærksomhedsbaggrund (24):

(23) Har det regnet længe?
Nej, det er kun lige BEGYNDT at regne.

(24) Hvad er der sket?
Det er begyndt at REGNE.

Baggrundsbrug som i (24) kan føre til grammatikalisering af inceptiv-markører, dvs. grammatiske markører med betydningen 'begynde'.

Dette kontrasterer med grammatiske elementer, der kun kan optræde som opmærksomhedsmæssig baggrund. Dette har vi allerede illustreret med evidentielt *skulle* med eksempler (5) og (6). Evidentielt *skulle* kan aldrig udtrykke forgrundsinformation. Det kan kun bruges for at udtrykke baggrundsinformation. Følgende diagram gengiver denne asymmetri:

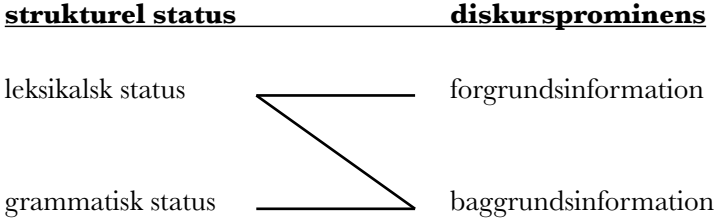

Figur 2: Asymmetrien mellem leksikalske og grammatiske elementer (Boye 2024: 584)

Vi kan nu præsentere vores forklaring: Som pointeret flere gange i artiklen muliggøres grammatikalisering i brobygningskontekster, der involverer opmærksomhedsasymmetrier i sprogbrugen. Dette er asymmetrier, som ikke er konventionaliserede, men som heller ikke bryder med konventionerne. I en kontekst som (24) kan *begynde* tolkes som baggrundsinformation, og dette træk kan konventionaliseres med tiden. Med andre ord muliggør sådanne brobygningskontekster, at grammatikalisering kan opstå på baggrund af normkonform sprogbrug.

Grammatiske elementer kan derimod aldrig blive brugt som forgrundsinformation, så længe konventionerne overholdes. Degrammatikalisering kan dermed ikke faciliteres af brobygningskontekster, da det indebærer en overtrædelse af konventionerne. Derfor findes der ingen kontekster, der kan fremme konventionaliseringen af opmærksomhedsmæssig forgrundsstatus. Det er dette, der gør degrammatikalisering sjælden.

M.a.o. er det en motivation for, at degrammatikalisering er meget sjæld-

nere end grammatikalisering, at degrammatikalisering forudsætter konventionsbrud, mens grammatikalisering finder sted, mens konventionerne overholdes.

8. Hvorfor er degrammatikalisering ikke umulig?

Man kunne nu spørge, hvorfor degrammatikalisering alligevel ikke er helt umulig. Svaret er, at ikke al sprogforandring beror på konventionaliseringen af kontekstuelle træk. En kreativ taler kan bruge et sprogligt element på en innovativ måde, der tilsidesætter gældende konventioner. Dette gælder fx brugen af feminine pronominer som generiske pronominer. Den nye betydning opstår ikke på baggrund af bestemte brugsmønstre, men er en intentionel handling foretaget af en kreativ taler.

9. Afslutning

I denne artikel har vi diskuteret forholdet mellem reanalyse, grammatikalisering og degrammatikalisering. Vi har først redegjort for, at der er to forståelser af reanalyse i litteraturen. En bred forståelse, hvor al semantisk forandring i sidste ende kan betragtes som reanalyse, og en snæver forståelse, hvor kun ændringer i den indholdssyntaktiske struktur falder ind under definitionen. Dernæst har vi argumenteret for, at grammatikalisering er en form for semantisk forandring og dermed kun falder ind under den brede definition af reanalyse.

I anden del af artiklen har vi foreslået en ny definition af degrammatikalisering som konventionalisering af et potentiale for opmærksomhedsmæssig forgrundsstatus. På baggrund af definitionen har vi vist, at en række eksempler, der i litteraturen betragtes som degrammatikalisering, ifølge vores definition bør beskrives som grammatisk eller leksikalsk forandring, men ikke degrammatikalisering. Afslutningsvis har vi diskuteret, hvorfor degrammatikalisering er et sjældent fænomen ift. grammatikalisering. Vi har argumenteret for, at dette skyldes, at degrammatikalisering i modsætning til grammatikalisering ikke kan lukrere på brobygningskontekster.

Om forfatterne

Lennart Westergaard, ph.d., Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, og Institut for Kultur- og Sprogvidenskaber, Syddansk Universitet.

Kasper Boye, ph.d., professor i lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Referencer

Boye, Kasper (2023): Grammaticalization as conventionalization of discursively secondary status: Deconstructing the lexical-grammatical continuum. *Transactions of the Philological Society*, 121(2), 279-292.

Boye, Kasper (2024): Evidentiality, discourse prominence and grammaticalization. *Studies in Language* 48(3), 575-607.

Boye, Kasper, & Peter Harder (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language*, 88(1), 1-44.

Bybee, Joan, Revere Perkins Perkins & William Pagliuca (1994): *The Evolution of Grammar.* Chicago: University of Chicago Press.

Campbell, Lyle (1991): Some grammaticalization changes in Estonian and their implications. I *Approaches to Grammaticalization: Volume I. Theoretical and methodological issues*. Elizabeth Closs Traugott and Bernd Heine (red.). John Benjamins Publishing Company, 1991, pp. 285-300.

Campbell, Lyle (2001): What's wrong with grammaticalization? *Language Sciences*, 23(2–3), 113-161.

Croft, William (2000): *Explaining language change: An evolutionary approach*. Harlow, England & New York: Longman.

Evans, Nick & David Wilkins (1998): *The knowing ear: An Australian test of universal claims about the semantic structure of sensory verbs and their extension into the domain of cognition*. Köln: Institut für Sprachwissenschaft.

Givón, Talmy (1975): Serial verbs and syntactic change: Niger-Congo. I: *Word order and word order change.* Li, Charles (red.). Austin/London: University of Texas Press, 47-112.

Hansen, Maj-Britt Mosegaard (2021): In defense of a pragmatic view of reanalysis. *Journal of Historical Syntax* 5, 1-34.

Harris, Alice & Lyle Campbell (1995): *Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Haspelmath, Martin (1998): Does grammaticalization need reanalysis? *Studies in Language* 22. 315-351.

Haspelmath, Martin (1999): Why is grammaticalization irreversible? *Linguistics* 37(6), 1043-1068.

Haspelmath, Martin (2004): On directionality in language change with particular reference to grammaticalization. I: *Up and down the Cline – The Nature of Grammaticalization*. Olga Fischer, Muriel Norde & Harry Perridon (red.). John Benjamins Publishing Company, 17-44.

Heine, Bernd (2002): On the role of context in grammaticalization. I: *New reflections on grammaticalization*. Ilse Wischer & Gabriele Diewald (red.). Amsterdam & Philadelphia: Benjamins, 83-102.

Heine, Bernd (2003): On degrammaticalization. I: *Historical Linguistics 2001. Selected papers from the 15th International Conference on Historical Linguistics, Melbourne, 13-17 August 2001*. Barry J. Blake, Kate Burridge & John Taylor (red). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 163-179.

Hopper, Paul J., & Traugott, Elizabeth Closs (2003): *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ishkhanyan, Byurakn, Halima Sahraoui, Peter Harder, Jesper Mogensen & Kasper Boye (2017): Grammatical and lexical pronoun dissociation in French speakers with agrammatic aphasia: A usage-based account and REF-based hypothesis. *Journal of Neurolinguistics* 44, 1-16.

Kuteva, Tania, Bernd Heine, Bo Hong, Haiping Long, Heiko Narrog & Seongha Rhee (2019): *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press

Langacker, Ronald W. (1977): Syntactic reanalysis. I: *Mechanisms of Syntactic Change*. C. N. Li (red.). Austin, TX: University of Texas Press, 57-140.

Lehmann, Christian (2004): Theory and method in grammaticalization. *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 32, 152-187.

Lehmann, Christian (2015[1982]): *Thoughts on grammaticalization*. Berlin: Language Science Press.

Méndez Dosuna, Julián (1997): Fusion, Fission, and Relevance in Language Change: Deuniverbation in Greek Verb Morphology. *Studies in Language* 21, 577-612.

Messerschmidt, Maria, Kasper Boye, Mathilde Marie Overmark, Sofie Theilmann Kristensen & Peter Harder (2018): Sondringen mellem grammatiske og leksikalske præpositioner. *Ny forskning i grammatik* 25, 89-106.

Nevis, Joel (1986): Decliticization and Deaffixation in Saame: Abessive Taga. I: *Studies on Language Change* (*Working papers in Linguistics 34*) Brian Joseph (red.). Ohio: Ohio State University, Department of Linguistics, 1-9.

Norde, Muriel (2002): The final stages of grammaticalization: Affixhood and beyond. I: *New Reflections on Grammaticalization*. Ilse Wischer & Gabriele Diewald. John Benjamins Publishing Company, 45-65.

Norde, Muriel (2009): *Degrammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.

Nielsen, Mads, Naja B. Trondhjem & Kasper Boye (2024): *Ny forskning i grammatik* 31. 125-139.

Detges, Ulrich & Richard Waltereit (2002): Grammaticalization vs. Reanalysis: a Semantic-Pragmatic Account of Functional Change in Grammar. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 21(2), 151-195.

Westergaard, Lennart (2025): *The Emergence and Development of the Danish Modal Particle Paradigm.* Lundastudier i Nordisk Språkvetenskap. Serie A 89. Lund: Lund University Press.

Ny forskning i grammatik, vol. 33 (2026), 113-131.
DOI: 10.7146/nfg.v1i33.167896

Har kunnet, *har kunne* og *har ku* – produktion og perception af modalverbers bøjning

Louise Volsgaard Christensen &
Line Burholt Kristensen

Abstract
In written Danish, the non-standard infinitive form of modal verbs is often used in contexts where the supine form is the standard. Study 1, a corpus study of 242 tokens of the modal verb *kunne(t)* in spoken Danish, suggests that reduced pronunciation drives the tendency to use the non-standard infinitive. The supine form *kunnet* is often pronounced as [kʰu] and rarely with a distinct realization of the word final -*t* ([kʰunð̞ʸ]). Study 2 contrasted acceptability judgments for sentences with modal verbs in either the standard supine form or the non-standard infinitive form. Younger readers (N=58, aged 18–30) were less sensitive to the difference than older readers (N=45, aged 48–83). This may reflect an ongoing language change where the infinitive form is gradually gaining ground.

Nøgleord
modalverber, bøjningsmønstre, acceptabilitet, supinum, infinitivus pro participio

1. Indledning

If. Hansen & Heltoft (2011: GDS II, kap. VI § 14.1) er det danske modalverbumsystem karakteriseret ved blot at have tre former: en præsens (fx *kan*), en kombineret præteritum/infinitiv (*kunne*) og en supinum (*kunnet*).

Tidligere variationslingvistisk forskning har dokumenteret at der hos nogle talere er yderligere lydligt sammenfald: I nogle kontekster udtales infinitiv som præsens (Pedersen 2009), som i (1):

© Louise Volsgaard Christensen & Line Burholt Kristensen og Dansk Sprognævn

(1) Det at kan dansk er vigtigt for at kunne begå sig i det danske samfund

Men også mellem infinitiv- og supinumformen ses hyppigt sammenfald i dansk skriftsprog (Kristensen, Schack & Søby 2023; Johannsen, Schack & Kristensen under bedømmelse) som i (2), hvor en ikke-normeret infinitivform med finalt *-e* bruges for en normeret supinumform med *-et*.

(2) danskere har kunne få gratis hjælp

Denne konstruktion kendes også fra dialektal tale, hvor dens præcise udbredelse dog er vanskelig at dokumentere pga. sammenfald i udtalen (Pedersen 2019: 326f). Det lydlige sammenfald mellem formerne på *-e* og *-et* har muligvis forårsaget brugen på skrift i nutidigt sprog, men der har manglet systematiske kvantitative undersøgelser af konstruktionens udtale i dansk talesprog for at underbygge denne teori.

Konstruktionen med *-e* brugt for *-et* er især veldokumenteret blandt danske gymnasieelever (Kristensen, Schack & Søby 2023), men ses også hos andre sprogbrugere, især i uredigeret materiale (Johannsen, Schack & Kristensen under bedømmelse). Det er derfor ikke entydigt om der er en forskel på yngre og ældre sprogbrugeres brug af konstruktionen. En sådan forskel kunne være et første tegn på en sprogforandring hvor supinumformen på sigt kunne udgå og blive erstattet af infinitivformen.

I denne artikel undersøger vi hvordan yngre og ældre danske sprogbrugere forholder sig til acceptabiliteten af den ikke-normerede konstruktion med *-e* for *-et*. Vi undersøger også hvordan konstruktionen udtales i det danske talesprogskorpus LANCHART (Diderichsen & Jensen 2023) og diskuterer om udtalen af danske modalverber kan forklare tendensen til at bruge *-e* for *-et*. Desuden argumenterer vi for forskelle og ligheder med det vestgermanske fænomen *infinitivus pro participio*.

2. Infinitivus pro participio i vestgermanske sprog – og i dansk?

Den ikke-normerede brug af danske modalverbers infinitivform minder til dels om fænomenet *infinitivus pro participio* (IPP) som kendes fra en række vestgermanske sprog. I IPP-sprog som tysk, nederlandsk og afrikaans (Vikner 2001:77) foreskriver skriftsprogsnormen participium når modalverbet har et ikke-verbalt komplement, men infinitiv når komplementet er ver-

balt. I den tyske sætning (3) er den normerede form således *gekonnt* ('kunnet') da komplementet *Latein* ('latin') er nominalt. Men når modalverbet har et verbalt komplement, hvilket modalverber hyppigt har, såsom *Latein lesen* ('læse latin') i (4), er infinitivformen den normerede form (Schmid 2005, Mortelmans, Boye & Auwera 2009).

(3)	Anna	hat	mal	Latein	gekonnt/*können
	Anna	har	engang	latin	kunnet/*kunne
	'Anna har engang kunnet latin'				

(4)	Anna	hat	Latein	lesen	*gekonnt/können
	Anna	har	latin	læse	*kunnet/kunne
	'Anna har kunnet læse latin'				

If. Vikner (2001: 77) forekommer IPP ikke i VO-sprog, herunder dansk. IPP er da heller ikke en del af den danske skriftsprogsnorm og nævnes ikke i danske grammatikker. Men nyere variationslingvistiske studier af modalverbers bøjning på dansk har vist paralleller til den vestgermanske brug af modalverber.

Tendensens udbredelse i nutidigt skriftsprog blev først observeret i stile fra danske gymnasieelevers afgangseksamen. I kontekster hvor *-et* er normeret, blev 9 ud af 10 forekomster af modalverber, alle med verbale komplementer, skrevet med *-e* (Kristensen, Schack & Søby 2023). Den høje afvigelsesrate på 90 % var særlig for modalverber – for andre typer af verber brugte gymnasieeleverne meget sjældent *-e* for *-et*.

En opfølgende undersøgelse med en anden gruppe gymnasieelever (N=220) bekræftede hyppig brug af *-e* for *-et* (Kristensen, Schack & Søby 2023). I en kort indsætningsopgave skulle eleverne indsætte den korrekte form af et modalverbum. Målformerne var *burdet*, *kunnet*, *måttet*, *skullet*, *villet* og *turdet,* men hyppigt udelod eleverne det finale *-t*. Formen *turdet*, *burdet*, *skullet* og *måttet* blev indsat af under en tredjedel af eleverne, mens formen *kunnet* og *villet* blev indsat af lidt over halvdelen af eleverne (hhv. 55 % og 52 %).

Fænomenet synes dog ikke begrænset til de yngre sprogbrugere. Johannsen, Schack & Kristensen (under bedømmelse) foretog søgninger i danske skriftsprogskorpora fra tre perioder: KorpusDK (blandede danske tekster, i alt 56 mio. løbende ord), Avissprog 2017 (med danske avistekster fra 2017, i alt 52,5 mio. løbende ord) og Avissprog 2023 (med dan-

ske avistekster fra 2023, i alt 111 mio. løbende ord). Deres søgninger på modalverber i de tre korpora viser at *-e* for *-et* også forekommer i avistekster og andre typer af redigerede tekster fra 1980'erne og frem til 2023. Trods formodet korrekturlæsning blev den afvigende form brugt mellem 5 % og 6,5 % af gangene hvor supinumformen er normeret (Johannsen, Schack & Kristensen under bedømmelse).

I uformelle tekster der ikke er redigeret, fandt Johannsen, Schack & Kristensen (under bedømmelse) at andelen af supinumformer er på samme lave niveau som gymnasieteksterne. I et korpus bestående af opslag og kommentarer fra politiske facebooksider var andelen af supinumformerne *villet* og *kunnet* mindre end en tredjedel. Formen *turdet* blev brugt i lidt over halvdelen af de tokens hvor den er normeret, og *måttet* og *skullet* blev brugt under halvdelen af gangene. Brugen af *-e* for *-et* synes derfor at kendetegne en bred gruppe af skribenter, ikke kun yngre sprogbrugere.

Det uformelle facebookmateriale viste også en større andel *-e* for *-et* ved verbale end ved ikke-verbale komplementer. Brugen kan altså minde om IPP-sprog, hvor infinitivformen af modalverber er standardformen ved verbale komplementer.

I de redigerede tekster fra Johannsen, Schack & Kristensen (under bedømmelse) var der ingen signifikant hovedeffekt af komplementtype, men der var et samspil mellem typen af komplement og afstanden mellem hjælpeverbet (*have*) og modalverbet. Hjælpeverbet og modalverbet kan stå umiddelbart efter hinanden (fx *har skullet lytte*) eller være adskilt af mellemliggende ord (fx *har alligevel ikke skullet lytte*), så modalverbet har afstand til hjælpeverbet, men fortsat står tæt på komplementet. For ikke-verbale komplementer var der ingen effekt af antallet af mellemliggende ord, men for verbale komplementer gjorde afstanden en forskel: Jo flere ord der stod mellem hjælpeverbet og modalverbet, desto mere sandsynligt var *-e* for *-et*. Dette mønster kunne være tegn på attraktion fra et nærtstående verbalkomplement, hvor afstanden til hjælpeverbet resulterer i tab af styring, og modalverbet i stedet følger verbalkomplementets bøjning.

Den relativt store udbredelse af *-e* for *-et* kunne være tegn på en begyndende sprogforandring som starter hos yngre sprogbrugere og udbredes i takt med at de bliver ældre. Denne hypotese har hidtil kun været undersøgt i realtid i Johannsen, Schack & Kristensens (under bedømmelse) undersøgelse af modalverbers bøjning i tre skriftsprogskorpusser med tekster fra 1980'erne til 2023. Deres undersøgelse fandt ikke tegn på en begyndende sprogforandring i perioden når de kontrollerede for en række mulige

intervenerende variable. Imidlertid giver redigerede tekster ikke nødvendigvis det rette billede af hvad skribenterne selv har produceret, da korrekturlæsning af de redigerede tekster kan have fanget meget af den unormerede bøjning. Det er derfor ikke udelukket at der er en stigning i brugen af *-e* for *-et*, men niveauet for korrekturlæsning af modalverbers bøjning har ligget nogenlunde stabilt over tid. Det er derfor relevant med nye undersøgelser af konstruktionens udbredelse i realtid eller forestillet tid.

Hvis der er tale om en begyndende sprogforandring, vil det også være relevant at undersøge om alle modalverber følger dette mønster i samme grad. Som nævnt har *villet* og *kunnet* en større andel af supinumformen end de øvrige modalverber (Johannsen, Schack & Kristensen under bedømmelse). Omvendt har *måttet* og især *turdet* en lav andel og kunne derfor tænkes at drive en begyndende sprogudvikling på vej væk fra supinumformen.

I nogle tilfælde vil en lav andel af supinumformen formentlig skyldes at verbet er lavfrekvent i de kontekster hvor supinum er den normerede form. Det ses især ved *burdet*, en supinumform der er så sjælden at Brandt (1999) sår tvivl om dens eksistens. Det er derfor ikke overraskende at danske gymnasieelever i udfyldningsopgaven fra Kristensen, Schack & Søby (2023) meget sjældent angav formen *burdet* – de er måske sjældent stødt på den. Modalverbets frekvens kan altså tænkes at spille en rolle ift. udbredelsen af *-e* for *-et*.

Frekvensforskelle og deraf manglende erfaring med specifikke supinumformer er dog næppe hele forklaringen på at nogle verber har en lavere andel af supinumform end andre. Som det fremgår af tabel 1, ses det for nogle verber, men ikke for andre. For *kunne* stemmer høj andel af supinumform i tidligere undersøgelser fint overens med høj frekvens i KorpusDK (både ift. forekomster af supinumformen *kunnet* og ift. forekomster af de øvrige bøjningsformer *kunne* og *kan*), og for *burde* stemmer lav andel af supinumformen i tidligere undersøgelser også godt overens med en lav frekvens af supinumformen i KorpusDK (og en relativt lav andel af øvrige bøjningsformer). Men for andre verber er der ingen klar sammenhæng mellem korpusfrekvenser og andel af supinumform. Eksempelvis er *måttet* den næstmest frekvente supinumform i KorpusDK (og *må* og *måtte* er også forholdsvis frekvente former), men if. tidligere undersøgelser af modalverbers bøjning bruges formen *måttet* sjældnere end *villet* og *kunnet* (Johansen, Schack & Kristensen under bedømmelse). Frekvensforskelle i skriftsproget kan derfor ikke alene forklare forskelle mellem modalverber,

men må suppleres med andre forklaringer, fx baseret på forskelle i udtale eller evt. frekvensforskelle i udtalen.

	Frekvens af supinumformen i KorpusDK	**Frekvens af alle bøjningsformer i KorpusDK**
kunne	5.612	453.772
måtte	2220	99.902
ville	986	265.148
skulle	378	287.854
turde	324	7.361
gide	60	2.824
burde	6	22.865

Tabel 1. Antal forekomster i KorpusDK af hhv. supinumformen og af samtlige bøjningsformer for hvert af de syv modalverber.

3. Hvordan udtales *kunnet*?

Af tidshensyn har vi i denne artikel koncentreret os om udtalen af *kunne/kunnet*, det hyppigste danske modalverbum, og undersøgt om mønstre i udtalen af *kunne/kunnet* kan forklare de mønstre vi ser i skriftsprogsdata med forskelle mellem verbale og ikke-verbale komplementer.

Udtaleundersøgelsen er foretaget i LANCHART, et talesprogskorpus for dansk med ca. 11 mio. ord (Diderichsen & Jensen 2023). Korpusset er manuelt transskriberet (af forskellige personer). Førsteforfatteren (Louise) har i disse transskriptioner søgt på alle forekomster af *har/havde/have* direkte efterfulgt af *kunne(t)* og derefter lyttet til hver lydbid og kategoriseret den på baggrund af opfattet udtale. Hun søgte både på *kunne* og *kunnet*, under den formodning at modalverberne ikke altid var blevet noteret i overensstemmelse med skriftsprogsnormen. Af tidsmæssige grunde omfatter søgningen kun forekomster hvor modalverbet følger direkte efter hjælpeverbet, selvom det også ville være relevant at undersøge forekomster med et eller flere mellemliggende ord, jf. Johannsen, Schack & Kristensen (under bedømmelse).

Hun frasorterede manuelt sætninger med meget dårlig optagekvalitet og sætninger som (5) hvor der ikke er et rektionsforhold mellem *have* og modalverbet.

(5) hun var mere øh opmærksom på det sproglige og og kunne godt **have kunne** godt være blevet skolelærer

I den endelige analyse indgår 243 lydbidder hvor *har/have/havde* styrer og direkte efterfølges af *kunne(t)*.

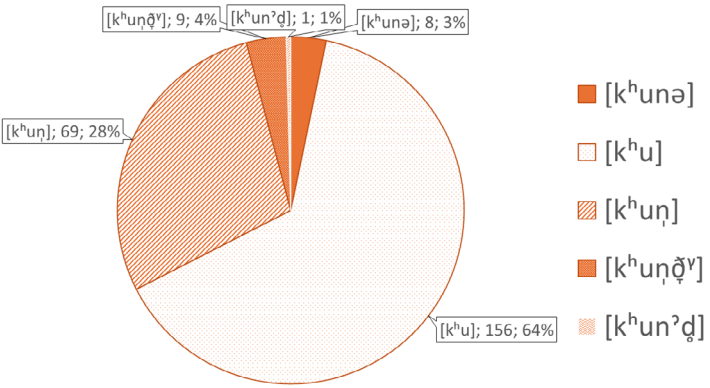

Figur 1. Opfattet udtale af 243 forekomster af kunne(t)

Resultaterne for den opfattede udtale fremgår af figur 1. I skriftsprog ville forekomsterne alle have *kunnet* som den normerede form, men udtalen er ofte reduceret, allerhyppigst som [kʰu]. Kun i 4 % af forekomsterne er det tydeligt fra udtalen at der ikke er tale om en infinitivform, nemlig ved [kʰuṇðʸ].

Modalverbet har oftere et verbalt komplement (N=206) end et nominalt (N=17). Ved verbalkomplement udtales modalverbet hyppigst reduceret som [kʰu] (145 forekomster), som i (6). Men mere distinkte udtaler som [kʰuṇ], [kʰunə]og [kʰuṇðʸ] ses også.

(6) det er jo ret lækkert at de lige har været en uge i Dortmund og lige **har kunne** [kʰu] lære lidt tysk og få det ind i hovedet

Ved nominale komplementer er [kʰuṇ] (10 forekomster) den hyppigste form som i (7), men der er også mere reducerede forekomster (3 forekomster af [kʰu]) og mere distinkte (3 forekomster af [kʰuṇðʸ]) blandt de nominale.

(7) det er der flere der ikke **har kunnet** [kʰuṇ].

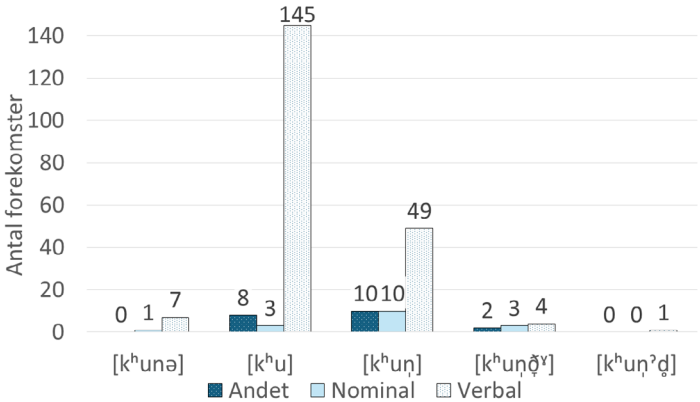

Figur 2. Opfattet udtale af modalverber når komplementet er hhv. verbalt, nominalt eller andet.

I kategorien "Andet" er eksempler som hverken har et nominal eller et simpelt verbal som komplement, eller hvis status enten ikke kan afgøres eller ikke svarer til en eksisterende kategori, som fx i (8) hvor komplementet *siddet dernede og gø* er et komplekst verbal.

(8) så ville han hvis han havde han hvis han **havde kunnet** [kʰuṇ] så ville han have siddet dernede og gø

4. Acceptabilitetsundersøgelse – spørgsmål og hypoteser

Vi formoder at tendensen til sammenfald mellem udtalen af infinitiv- og supinumformen ikke kun gælder *kunne(t)*, men også vil kunne observeres for udtalen af andre modalverber. Den reducerede udtale af modalverber kan således være en motivation for at -*t* ofte udelades på skrift. Tendensen til udeladt -*t* forekommer hyppigt hos gymnasieelever (Kristensen, Schack & Søby 2023), men det er ikke klart om yngre sprogbrugere adskiller sig fra ældre sprogbrugere, og om der evt. er tale om forandringer i modalverbumsystemet ført an af de yngre sprogbrugere.

Ved hjælp af en acceptabilitetsundersøgelse med yngre og ældre deltagere undersøger vi her om de to aldersgrupper adskiller sig fra hinanden i deres bedømmelser af modalverbers bøjning. Undersøgelsens spørgsmål er om der er forskel på hvordan unge og ældre vurderer acceptabiliteten af konstruktionen *har/havde/have* efterfulgt af modalverbum med -*e* (fx *har kunne*). Hvor tidligere undersøgelser har undersøgt afsenders produktion af danske modalverber, fokuserer vi her på modtagers processering. Hvis

der er tale om sprogforandring, må også perceptionen af modalverberne være påvirket.

Undersøgelsens hypoteser er:

- at unge finder konstruktionen med *-e* mere acceptabel end ældre.
- at konstruktionen med *-e* for *-et* er mindre acceptabel end konstruktionen med *-et*.
- at der er en interaktionseffekt mellem modalverbets bøjning (*-e* eller *-et*) og deltagerens aldersgruppe, dvs. at ældre sprogbrugere i højere grad skelner mellem *-e* og *-et* end yngre sprogbrugere gør.

5. Metode

Forsøget præsenterede de to grupper for sætninger der enten indeholdt *-et* (fx *vi har ikke kunnet klare udfordringen*) eller *-e* for *-et* (*vi har ikke kunne klare udfordringen*). Data blev indsamlet online via platformen Pavlovia (http://pavlovia.org) med software fra PsychoPy version 2022.2.4 (Peirce et al. 2022).

5.1. Stimuli

I alt var der 112 undersøgelsessætninger hvori der indgik en konstruktion med *har/havde/have* samt et af de 7 modalverber *kunne*, *skulle*, *ville*, *måtte*, *burde*, *turde* og *gide*. Hver sætning forekom i to minimalt forskellige versioner, jf. tabel 2. De 56 sætningspar (7 modalverber × 8 sætninger) blev konstrueret på baggrund af googlesøgninger på sekvenser af *har/havde/have* efterfulgt af et modalverbum i infinitiv- eller supinumform. Sætningerne blev rettet til så de havde omtrent samme længde og et mere generisk indhold. Bl.a. blev navne ændret til pronominer, og meget specielle ord blev erstattet med et mere generelt udtryk, fx blev *amfetamin* ændret til *stoffer*. De 7 modalverber er udvalgt på baggrund af tidligere litteratur angående centrale og perifere modalverber (Hansen og Heltoft 2011: 765, 778; Brandt 1999). Alle stimuli kan ses i bilag 1.

Modalverbum	**Undersøgelsessætninger med *-et* (supinumform)**
skulle	*Vi har ikke skullet tage mange valg*
kunne	*Hver person har kunnet vælge selv*
ville	*Han har ikke villet kommentere sagen*
måtte	*Han har måttet lukke sin butik*
burde	*De har burdet afvise klagen*

turde	*Han har turdet fortælle sin historie*
gide	*Jeg har ikke gidet læse avis*

Tabel 2. Eksempler på undersøgelsessætninger for de syv modalverber. Alle sætningerne forekom også i en version med infinitivform uden finalt -t *på modalverbet, fx* Vi har ikke skulle tage mange valg.

5.2. Procedure

Forsøgsdeltagerne klikkede på et link og blev derefter præsenteret for en samtykkeerklæring efterfulgt af et indledende spørgeskema med spørgsmål om sprogbaggrund og demografi. Herefter fulgte en introduktion til acceptabilitetsforsøget. Dernæst fulgte otte øverunder, hvor de trænede forsøgsproceduren på otte sætninger der ikke var en del af stimuli. Deltagerne blev instrueret til at svare så hurtigt så muligt i både øverunden og i selve forsøget. Endelig kom forsøgsrunderne. Hver deltager læste alle 149 stimulussætninger (112 undersøgelsessætninger og 37 fyldsætninger). I alt varede forsøget ca. 15 min. inkl. spørgeskema og øverunder. Forsøgsproceduren er vist i figur 3.

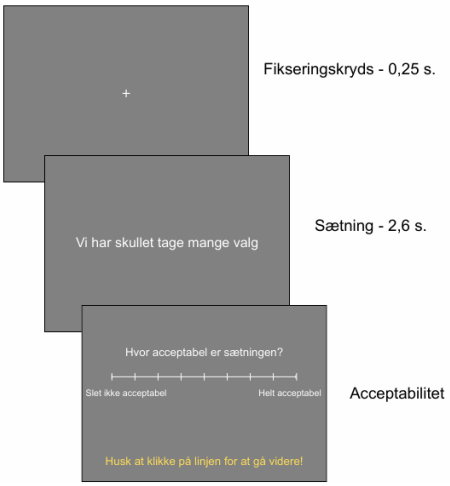

Figur 3: Procedure for hver trial.

Efter visning af et fikseringskryds vistes sætningen (undersøgelsessætning eller fyldsætning) i 2,6 sekunder. Derefter blev deltagerne bedt om at vurdere sætningens acceptabilitet ved at klikke et sted på den viste slider. Det yderste højre punkt repræsenterede *helt acceptabel*, mens det yderste venstre punkt stod for *slet ikke acceptabel*. Deltagere kunne klikke hvor som helst på slideren, både på og mellem de lodrette opdelinger af slideren.

Deltagernes vurdering blev registreret på en skala fra 0 til 1, hvor *slet*

ikke acceptabel er 0 og *helt acceptabel* er 1. Forsøget kan opfange fine nuancer i acceptabilitet, da placeringen registreres med op til 15 decimaltal.

Forsøget var delt i to blokke med hhv. 74 og 75 trials i hver blok. Blokkene blev brugt til at skille minimalparrene ad, så risikoen for at to sætninger fra samme minimalpar vises direkte efter hinanden, mindskes. Hver blok indeholdt sætninger med -*e*- og -*et*-former af alle syv modalverber. Deltagerne blev tilfældigt tildelt hvilken af de to blokke de så først. Sætningerne i hver blok blev vist i randomiseret rækkefølge.

5.3. Deltagere

Deltagerne blev rekrutteret via egne netværk og via opslag i facebookgrupper. Vi frasorterede besvarelser fra deltagere som ikke passede ind i de to aldersgrupper, dvs. som ikke var 18-30 år eller 48+ år. Den ældre aldersgruppe var oprindeligt defineret som 50+, men blev udvidet til 48+ for at få et sammenligneligt antal deltagere i de to grupper. Efter denne frasortering var der 103 besvarelser tilbage, heraf 58 besvarelser fra den yngre målgruppe og 45 besvarelser fra den ældre målgruppe. Deltagerne er opvokset i forskellige danske regioner med Sjælland som den mest repræsenterede (40 deltagere) og Nordjylland som den mindst repræsenterede region (5 deltagere), jf. bilag 2.A. Deltagernes uddannelsesniveau spænder fra folkeskolens afgangseksamen til ph.d.-uddannelse, jf. bilag 2.B.

Den yngre gruppe bestod af 39 kvinder, 18 mænd og 1 andet i alderen 18-27 år (gns. 23,4 år ± 1,97). I den ældre gruppe (48-83 år, gns. 56,2 år ± 7,18) var kønsfordelingen næsten lige med 22 kvinder og 23 mænd.

6. Analyse

Data blev analyseret ved hjælp af det statistiske software R version 4.4.1 (R Core Team 2024). Da vores kontinuerte responsdata indeholder mange 0-værdier (som markering af at en sætning er *slet ikke acceptabel*), brugte vi pakken glmmTMB til at konstruere en lineær blandet Tweedie-model. Vha. MuMin-pakken (Bartoń 2025) i R fandt vi den bedste model:

Respons ~ Aldersgruppe + Endelse + Modalverbum + Negation + (1 | Deltager) + (1 | Item) + Aldersgruppe:Endelse + Aldersgruppe:Modalverbum + Endelse:Modalverbum

Modellen undersøger hvordan sætningsacceptabilitet påvirkes af følgende faktorer:

- deltagerens aldersgruppe (18-30 år vs. +48 år)
- modalverbets endelse (*-e* vs. *-et*)
- modalverbum (*kunne*, *gide*, *turde*, *ville*, *skulle*, *måtte*, *burde*)
- tilstedeværelse af en negation (negeret vs. ikke negeret)
- interaktioner mellem aldersgruppe og endelse, mellem aldersgruppe og modalverbum og mellem endelse og modalverbum

Tilstedeværelsen af en negation er inkluderet som faktor fordi sætningsadverbier giver øget afstand mellem hjælpeverbet og modalverbet og dermed kan tænkes at påvirke styringsforholdet. Grundet overvægt af items med verbalkomplement, var det ikke i dette datasæt meningsfuldt at undersøge evt. effekt af komplementtype. Modellen tager derfor ikke højde for komplementtype. If. MuMin var der et dårligere fit hvis vi undersøgte effekten af om der var brugt *har, havde* eller *have*, så denne faktor er ikke med i den endelige model. Der var også et dårligere fit hvis vi inkluderede interaktionseffekten endelse:negation og trevejsinteraktionen aldersgruppe:endelse: modalverbum, hvorfor disse interaktioner heller ikke indgik i den endelige model.

7. Resultater

Figur 4 giver en oversigt over besvarelserne for de to aldersgrupper.

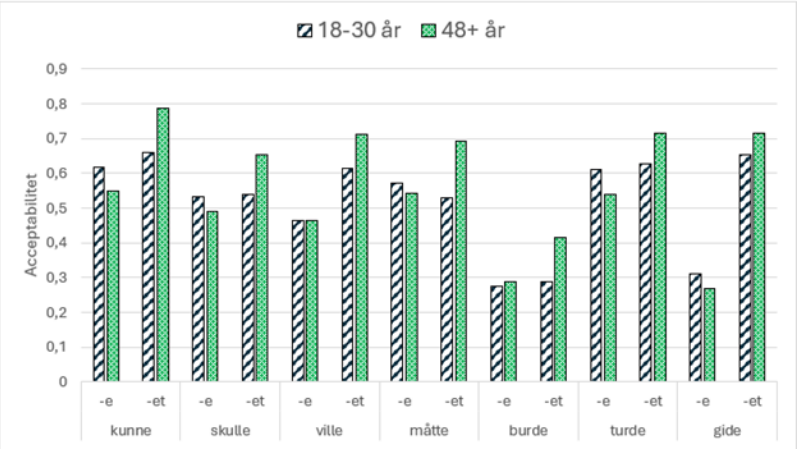

Figur 4. Gennemsnitlig acceptabilitetsbedømmelse

Ud fra figuren synes acceptabiliteten af supinumformen at ligge lidt højere på tværs af de to aldersgrupper, men den statistiske analyse viste ingen

hovedeffekt af endelse (jf. tabel 3). Modellen viste heller ingen hovedeffekt af aldersgruppe. Til gengæld var der en signifikant interaktion mellem aldersgruppe og endelse, således at ældre i større grad end yngre skelner mellem brugen af *-e* og *-et* (p<0.001), jf. figur 5.

Prediktor	**Estimat (β)**	**SE**	**z**	**p**	
(Skæring)	−0.55	0.11	−5.24	< .001	***
Aldersgruppe (plus48)	0.00	0.14	0.00	.999	
Endelse (SUP)	0.07	0.07	0.97	.331	
Verbum: gide	−0.76	0.08	−10.25	<.001	***
Verbum: turde	−0.05	0.07	−0.62	.534	
Verbum: ville	−0.26	0.07	−3.62	<.001	***
Verbum: skulle	−0.14	0.07	−1.91	.056	.
Verbum: måtte	−0.09	0.07	−1.22	.221	
Verbum: burde	−0.83	0.08	−11.04	<.001	***
Negation (ikke-negeret)	−0.12	0.03	−3.99	<.001	***
Aldersgruppe × endelse (plus48 × SUP)	0.30	0.03	12.03	<.001	***
Aldersgruppe × gide	−0.05	0.05	−1.20	.230	
Aldersgruppe × turde	−0.02	0.04	−0.42	.674	
Aldersgruppe × ville	0.04	0.04	0.93	.352	
Aldersgruppe × skulle	0.02	0.04	0.44	.664	
Aldersgruppe × måtte	0.09	0.04	2.05	.040	*
Aldersgruppe × burde	0.20	0.05	4.17	<.001	***
Endelse × gide	0.70	0.10	7.06	<.001	***
Endelse × turde	−0.05	0.10	−0.55	.581	
Endelse × ville	0.17	0.10	1.69	.091	.
Endelse × skulle	−0.06	0.10	−0.63	.531	
Endelse × måtte	−0.12	0.10	−1.20	.232	
Endelse × burde	−0.01	0.10	−0.08	.939	

*Tabel 3. Resultater fra Tweedie-modellen. Modellens tilfældige effekter er Deltager (N=103) og Item (N=112). Estimaterne er log-transformerede koefficienter. Angivelse af signifikansniveau: <.001 '***', <0.01 '**', <0.05 '*', <0,1 '.'*

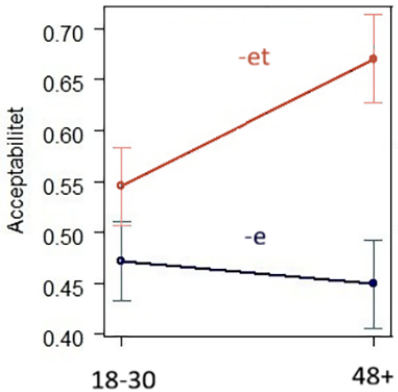

Figur 5. Interaktion mellem aldersgruppe og endelse

Derudover ser vi, som vist i figur 6, forskelle mellem de syv modalverber. Modellen brugte items med *kunne(t)* som grundlag for sammenligninger med de øvrige modalverber, da items med *kunne(t)* har den højeste acceptabilitet. Acceptabiliteten af items med *kunne(t)* er signifikant højere ((*p*<0.001) end items med *gide(t)*, *ville(t)* og *burde(t)*, og tæt på signifikant forskellig (*p*>0.056) fra *skulle(t)*, mens den ikke er signifikant forskellig fra items med *turde(t)* og måtte(t). En signifikant interaktion mellem endelse og modalverbum (*p*<0.001) viser at *gide(t)* skiller sig ud ved at have en klar præference for *-et* og den største forskel mellem *-e* og *-et*.

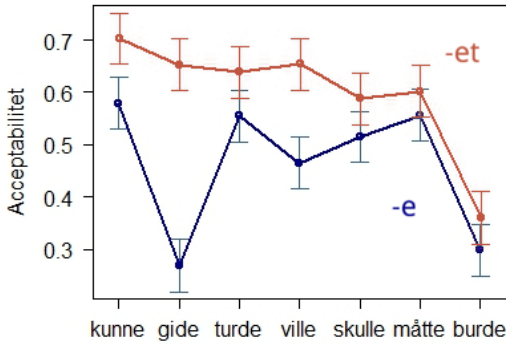

Figur 6. Interaktion mellem endelse og modalverbum

En signifikant interaktion mellem aldersgruppe og modalverbum viser at to af modalverberne bedømmes forskelligt af unge og ældre. Unge bedømmer items med *måtte(t)* og *burde(t)* som mindre acceptable end de

ældre sprogbrugere (*måtte(t)*: $p<0.05$, *burde(t)*: $p<0.001$). I figur 7 ses derfor lidt større afstand mellem unge og ældre for de to verber yderst til højre.

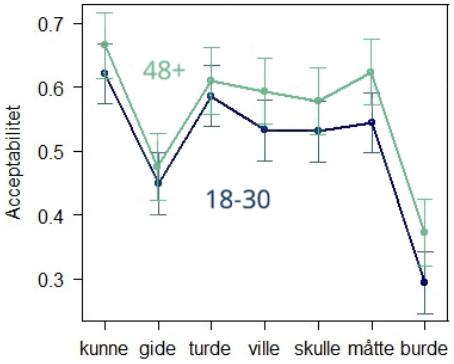

Figur 7. Interaktion mellem modalverbum og aldersgruppe

Endelig var der en hovedeffekt af om sætningen var negeret eller ej ($p<0.001$): Sætninger med en negation vurderes som mere acceptable (uanset modalverbets endelse), jf. figur 8. Forskellen kan skyldes at items med negation typisk har en længere afstand mellem hjælpeverbet og modalverbet, hvilket giver mulighed for attraktion fra verbalkomplementet. Forskelle kan dog også bunde i at forekomsten af negationer ikke var balanceret på tværs af items (*gide* og *turde*: 5 hver; *kunne*: 3; *måtte*, *skulle* og *ville*: 2 hver, *burde*: 0).

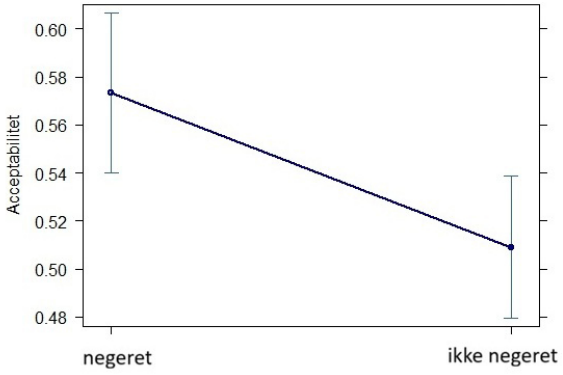

Figur 8. Hovedeffekt af negation

8. Diskussion

Vores deltagere regner fortsat det normerede *-et* for mere acceptabelt end det ikke-normerede *-e*, men resultaterne viser også at yngre deltagere i

mindre grad skelner mellem de to former end ældre deltagere. Vores undersøgelse er ikke en realtidsundersøgelse af sprogforandring, men forskellen i *apparent time* mellem yngre og ældre sprogbrugere kunne være et varsel om en sprogforandring i retning mod et modalverbumsystem hvor infinitivformen erstatter supinumformen og bliver anset for den normerede form. Fremtidige undersøgelser vil kunne afdække om der, i stil med de vestgermanske sprog, er forskel på acceptabiliteten i kontekster med og uden et verbalkomplement.

Den mindre grad af skelnen hos yngre sprogbrugere er dog ikke nødvendigvis et tegn på sprogforandring og kunne eksempelvis skyldes at yngre sprogbrugere er mindre erfarne sprogbrugere og mere usikre på modalverbernes bøjning i normeret skriftsprog. Hvis de først som ældre sprogbrugere udvikler sikkerheden til at skelne mellem de to former, vil supinumformen formentlig ikke være truet på sin eksistens i skriftsproget.

Vores udtaleundersøgelse af *kunne(t)* viser at eventuel usikkerhed om acceptabiliteten af de to former kan have afsæt i deres sammenfald i udtalen. Derudover kan der, især ved mellemliggende ord som fx negationer, være tale om attraktion fra verbalkomplement (jf. Johannsen, Schack & Kristensen under bedømmelse). Vores acceptabilitetsstudie viste en højere acceptabilitet af negerede items, men det er ikke entydigt om denne effekt skyldes ubalancer i konstruktionen af items, og fremtidige acceptabilitetsundersøgelser bør derfor mere kontrolleret undersøge effekter af mellemliggende ord.

For nærmere at undersøge den mulige kobling mellem modalverbers udtale og deres bøjning på skrift er det oplagt at inkludere den opfattede udtale af andre modalverber. *Kunne(t)* er konservativt i sin bøjning, i den forstand at supinumformen hyppigt optræder i skrift og også har en høj acceptabilitetsbedømmelse. Mindre konservativt bøjede modalverber såsom *skulle(t)* og *måtte(t)* kan tænkes at have endnu mindre spor af skriftsprogets *-t* i deres udtale.

Vi aner konturerne af en mulig sammenhæng mellem hvordan modalverber udtales, hvordan de skrives, og hvordan deres acceptabilitet bedømmes. Denne mulige sammenhæng kunne med fordel belyses nærmere ved studier der bedømmer den samme deltagergruppes udtale, skriftsprog og acceptabilitetsbedømmelser, fx ved at sammenligne en deltagergruppes acceptabilitetsbedømmelser med deres produktion af modalverbers bøjning i skrift (ved en diktatøvelse med den relevante konstruktion) og i tale (ved højtlæsning). Endelig kunne man variere hvordan oplæseren af

diktaten udtalte modalverberne (distinkt vs. reduceret udtale af endelser) og undersøge mulige effekter på deltagernes bøjningsmønstre i skrift.

I vores acceptabilitetsstudie såvel som i tidligere produktionsstudier er der forskelle mellem de forskellige modalverber. Supinumformen *kunnet* har høj acceptabilitet og en lille andel af infinitivformen i produktion sammenlignet med andre modalverber. En mulig tolkning kunne være at sprogforandringen på vej væk fra supinum er trådt tydeligere igennem hos lavfrekvente modalverber, men det stemmer dårligt overens med at *skullet* hverken har en høj acceptabilitetsscore eller udgør en høj andel af forekomster i tidligere skriftsprogsstudier (Kristensen, Schack & Søby 2023). Frekvensforskelle kan i bedste fald kun udgøre en del af forklaringen på modalverbernes forskelligheder ift. produktion og acceptabilitetsscore.

Verberne *turde* og *gide* regnes af Hansen & Heltoft (2011:778) for perifere modalverber da de, modsat de centrale modalverber, hyppigt tager *at*-infinitiv, fx *jeg gider/tør ikke (at) sove*. Desuden mangler *gide* det ellers karakteristiske sammenfald mellem præteritum (*gad*) og infinitiv (*gide*). Tidligere produktionsstudier har undersøgt bøjning af *turde*, men ikke af *gide*, og interaktionseffekten mellem endelse og modalverbum i vores acceptabilitetsstudie tyder da også på at *gide* adskiller sig fra de øvrige modalverber. Vores resultater kan dermed bruges som endnu et argument for at *gide* ikke opfylder de grammatiske kriterier for at være et centralt modalverbum: Ved centrale modalverber er der lav grad af skelnen mellem acceptabiliteten af *-e* og *-et*, men for *gide* er der en høj grad af skelnen. *Turde* opfører sig i denne henseende som et centralt modalverbum. Kristensen, Schack & Søby (2023) finder sjældent *-e* brugt for *-et* i skriftlig produktion af ikke-modalverber, og acceptabiliteten af *-e* for *-et* (fx *jeg har spise en kage*) må formodes at være lav. Ved et acceptabilitetsforsøg der inkluderer stimuli med ikke-modalverber, kunne man undersøge om det perifere modalverbum *gide* har en lige så høj grad af skelnen mellem infinitiv- og supinumformen som ikke-modalverber.

9. Konklusion

Tendensen til på skrift at bruge infinitivformen for supinumformen er også i nogle tilfælde dokumenteret på ældre trin i dansk og kan have afsæt i udtalen: If. vores udtaleundersøgelse af *kunnet* reduceres endelsen i de fleste tilfælde.

Acceptabilitetsundersøgelsen viste at unge har mindre tendens til at skelne mellem brugen af *-e* og *-et* i skriftsproget. For det perifere modalver-

bum *gide* ses dog en klar skelnen både blandt ældre og yngre deltagere. Det påhviler fremtidige studier af acceptabilitet sammenholdt med mundtlig og skriftlig produktion at undersøge om en sprogforandring væk fra supinumformen er på vej, evt. med skelnen mellem verbale og ikke-verbale komplementer og evt. påvirket af trykfordeling. Ligeledes kan fremtidige studier afdække årsagerne til at nogle modalverber har større tendens til sammenfald mellem de to former, og teste hypotesen om at negationer eller andre mellemliggende ord påvirker bøjningsmønstre og acceptabilitetsbedømmelse.

Om forfatterne

Louise Volsgaard Christensen, cand.mag. i lingvistik.

Line Burholt Kristensen, ph.d., lektor, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet.

Litteratur

Bartoń, Kamil (2025): *MuMIn: Multi-Model Inference*. R package version 1.48.11, http://CRAN.R-project.org/package=MuMIn (lokaliseret 15. april 2026).

Brandt, Søren (1999): *Modal Verbs in Danish*. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague, bd. 30. København: C. A. Reitzel.

Diderichsen, Philip & Torben Juel Jensen (2023): Samtaler i korpusformat: Repræsentation af talesprog i LANCHARTs korpus-infrastruktur. *Nordlyd* 47(2), 77-89.

Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Johannsen, Oliver Rix, Jørgen Schack & Line Burholt Kristensen (under bedømmelse): Infinitivus pro participio in Danish: infinitival syntax or plain misspelling? *Journal of Germanic Linguistics*.

Kristensen, Line Burholt, Jørgen Schack & Katrine Falcon Søby (2023): Om unge der har skulle bøje modalverber, men ikke har turde, ikke har kunne eller ikke har ville. *Ny forskning i grammatik* 30, 74-90.

Mortelmans, Tanja, Kasper Boye & Johan van der Auwera (2009): Modals in the Germanic languages. I: *Modals in the languages of Europe: A reference work*. Björn Hansen & Ferdinand de Haan (red.). Berlin: Mouton de Gruyter, 11-70.

Pedersen, Karen Margrethe (2009): Modalverbets form og funktion i forbindelser som *skal kan* og *å kan*. I: *Dialektforskning i 100 år*. Asgerd Gudiksen, Henrik Hovmark, Pia Quist, Jann Scheuer & Iben Stampe Sletten. Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet, 219-238.

Pedersen, Karen Margrethe (2019): Syntaks. I: *Dansk sproghistorie. Bøjning og bygning*. Ebba Hjorth, Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen, Birgitte Jacobsen, Merete Korvenius Jørgensen & Laurids Kristian Fahl (red.). København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 303-336.

Peirce, Jonathan, Rebecca Hirst & Michael MacAskill (2022): *Building experiments in PsychoPy*. Los Angeles & London: Sage.

R Core Team (2024): R: A Language and Environment for Statistical Computing. R Foundation for Statistical Computing, Wien, http://www.R-project.org/ (lokaliseret 15. april 2026).

Schmid, Tanja (2005): *Infinitival syntax. Infinitivus pro participio as a repair strategy*. Amsterdam: John Benjamins.

Vikner, Sten (2001): *Verb Movement Variation in Germanic and Optimality Theory*. Habilitationsschrift (≈ doktorafhandling). Universität Tübingen.

Internetkilder

Bilag 1 http://erda.dk/archives/6e3fa94bcb665510bfe9e898096bc5ab/Bilag%201.pdf (lokaliseret 21. april 2026)

Bilag 2 http://erda.dk/archives/6e3fa94bcb665510bfe9e898096bc5ab/Bilag%202.pdf (lokaliseret 21. april 2026)

http://pavlovia.org (lokaliseret 15. april 2026).

Ny forskning i grammatik, vol. 33 (2026), 132-150.
DOI: 10.7146/nfg.v1i33.167897

Når vi taler om fremtiden: præsens i futurisk anvendelse versus *ville*-futurum

Marie Bojsen-Møller, Torben Juel Jensen & Tanya Karoli Christensen

Abstract
This article presents an empirical study of the use of present tense versus periphrastic future tense with *ville* in sentences with future reference in a corpus of five Danish Employee Development Interviews. We find that the present tense occurs more than five times as often as the future tense, and that future tense is primarily used in non-telic contexts without temporal adverbials or conjunctionals signalling future reference. This indicates that a key function of the future tense is to clarify that the state-of-affairs described is ahead in time. We argue that the future tense is also used to emphasize that the speaker is personally making a prediction, whereas the simple present is used as a categorical assertation about a future state-of-affairs.

Nøgleord
fremtid, præsens, futurum, tempus, telicitet

1. Indledning

Dansk har ikke nogen obligatorisk, grammatikaliseret markør for fremtid, dvs. det at et sagforhold præsenteres som forude i tid i forhold til talesituationen (eller et andet orienteringspunkt). Det samme gælder de fleste øvrige germanske sprog, hvilket får Östen Dahl til at beskrive Danmark som del af et Nordeuropæisk "fremtidsløst" område (Dahl 2000: 325–326). Men manglen på en grammatikaliseret fremtidsform betyder naturligvis ikke at dansk umuliggør omtale af fremtidige sagforhold; det sker bare med andre midler.

© Marie Bojsen-Møller, Torben Juel Jensen & Tanya Karoli Christensen og Dansk Sprognævn

I denne artikel fokuserer vi på forskellen mellem simpel præsens i futurisk anvendelse som i (1), (herefter 'futurisk præsens') (Mikkelsen 1975 [1911]: 433; Diderichsen 1974 [1946]: 137 ff.; Hansen & Heltoft 2011: 692) og perifrastisk futurum med *ville* + infinitiv, som i (2) (Mikkelsen 1975 [1911]: 442–443; Diderichsen 1974 [1946]: 136 ff.; Hansen & Heltoft 2011: 685). Disse og alle følgende eksempler stammer fra det datasæt der beskrives i afsnit 3, hvis ikke andet er angivet (alle fremhævelser og understregninger i eksemplerne er vores).

(1) der **er** vel også lederstillinger om ti år
(2) det **vil** kun **være** enkelte uddrag jeg bruger som eksempler på de redskaber

Der er også andre måder at udtrykke fremtidighed på, hvoraf flere kan kombineres med futurisk præsens eller *ville*-futurum:

- den "futuriske" variant af *skulle* + infinitiv (Mikkelsen 1975 [1911]: 427 ff.; Diderichsen 1974 [1946]: 137; Boye 2001: 60; Jensen 2005: 198 ff.)
- imperativer (Hansen & Heltoft 2011: 234–235)
- *komme til* + at-infinitiv (Hansen 1967: III 28; Hansen 1972: 31; Dahl 2000; Rasmussen 2007)
- fremtidsrefererende adverbialer (Hansen & Heltoft 2011: 215 ff.)
- fremtidsrefererende konjunktionaler (Hansen 1967: III 389 ff.; Hansen & Heltoft 2011: 1498).

Vi inddrager fremtidsrefererende adverbialer og konjunktionaler i vores undersøgelse når de kombineres med enten futurisk præsens eller *ville*-futurum. De resterende er sorteret fra (se afsnit 3).

Selvom det er velbeskrevet at begge former kan bruges futurisk, mangler der kvantitative og kvalitative sprogbrugsundersøgelser af brugsbetingelserne. I denne artikel præsenterer vi et empirisk studie af futurisk præsens og *ville*-futurum hvor vi undersøger:

1) hvordan de to former får futurisk tolkning, dvs. hvordan tolkningsrammen indsnævres til det fremtidige, og
2) forskellen på de to former distributionelt og funktionelt set: Hvor ofte de bruges i forskellige kontekster, og hvad der betinger deres brug.

2. Præsens versus futurum

2.1. Præsensformens futuriske tolkningsramme

I eksisterende grammatikbeskrivelser bliver præsens bl.a. betegnet som 'almenformen' (Wiwel 1901: 141) eller 'neutralformen' (Hansen & Heltoft 2011: 24) da den "semantisk set [er den] mest mangfoldige form" (Hansen & Heltoft 2011: 690). Simpel præsens er dermed åben for forskellige fortolkninger afhængigt af konteksten og er den semantisk umarkerede form da den har det videste betydningspotentiale (Jensen 2009: 175). Den står paradigmatisk set i første omgang i modsætning til præteritum, og har i den ramme betydningen '(tidslig) nærhed' (Wiwel 1901: 141). I andet led indgår præsens (og præteritum) i en opposition til den perifrastiske *ville*-futurum, som har et mere snævert betydningspotentiale som (prospektiv) 'eftertid' (se afsnit 2.2).

Præsens' tolkningsinstruks er ifølge GDS at "den verden der beskrives, skal **omfatte** talesituationen" (Hansen & Heltoft 2011: 198), dvs. den skal ikke nødvendigvis referere til noget der sker nu og her, men kan også henvise til det generiske og almengyldige (Mikkelsen 1975 [1911]: 431 ff.; Diderichsen 1974 [1946]: 122 ff.; Hansen & Heltoft 2011: 690 ff.). Derudover kan præsens som nævnt bruges til at beskrive fremtidige forhold (Wiwel 1901: 139; Mikkelsen 1975 [1911]: 433 ff.; Jespersen 1924: 260; Diderichsen 1974 [1946]: 122 + 137 ff.; Harder 1996: 330 ff.; Hansen & Heltoft 2011: 692). Det kan dermed diskuteres om det også for denne betydningsvariant er rammende at den "fremstiller en nutidig verden med kommunikationssituationen som eneste orienteringspunkt" (Hansen & Heltoft 2011: 690).

Flere har peget på at futurisk præsens ofte forekommer sammen med fremtidsrefererende adverbialer der er med til at lukke tolkningsrummet til fremtiden (Rasmussen 2007: 229; Hansen 2016: 133; Bojsen-Møller 2025: 18), men det er empirisk underbelyst.

2.1.1. Futurisk præsens og telicitet

Der er diskussion om hvilken rolle telicitet spiller i forbindelse med futurisk præsens. Telicitet ('målrettethed') opdeles i GDS i teliske, ateliske og statiske betydningskategorier: Telisk betydning betegner afsluttede handlinger med et opnået mål hvorimod atelisk betydning betegner "noget der finder sted, men ikke er afgrænset eller afsluttet" (Hansen & Heltoft 2011: 193), dvs. hvor der ikke opnås et mål. Mange verber er åbne for begge betydninger, men teliciteten kan entydiggøres ved grammatisk konstruktion

(fx *Hunden spiser* (atelisk) vs. *Hunden spiser maden* (telisk)). Statisk betydning er når en situation betegnes som en homogen tilstand, som i verbet *bo* (Hansen & Heltoft 2011: 192 ff.). GDS angiver at præsens "altid [kan] anvendes som fremtidsform, **u**afhængigt af verbernes telicitet" (Hansen & Heltoft 2011: 192, vores fremhævning). Dette uddybes ikke yderligere, men skal formentlig forstås således at futurisk præsens ikke er udelukket i nogen af de tre betydningskategorier.

Davidsen-Nielsen (1990: 122) anfører omvendt at brugen af futurisk præsens **er** afhængig af telicitet (se også Lundskær-Nielsen & Holmes 2011: 120). Hermed mener han at præsens uden videre kan anvendes med futurisk tolkning i teliske kontekster. Det er ikke overraskende da teliske verber udtrykker en overgang, et skift fra én tilstand til en anden. I kombination med præsens vil det skift være fremtidigt i forhold til talesituationen idet "a present time change brings about a new future Situation" (Davidsen-Nielsen 1990: 122). Ligesom Diderichsen (1974 [1946]: 137 ff.) ser han derfor også brug af *ville*-futurum som overflødig ved teliske verber. Derimod kan ateliske verber[1] kun bruges i futurisk præsens under særlige omstændigheder:

1) når de forekommer sammen med temporale adverbialer,
2) når de sammen med deres komplement udgør teliske prædikater eller
3) når den større kontekst peger på noget fremtidigt (Davidsen-Nielsen 1990: 123; se også Wiwel 1901: 139; Mikkelsen 1975 [1911]: 433–434).

2.2. Ville-futurum

Mens præsensformen tidsligt set kan dække over både det nutidige, altidige, fortidige og fremtidige (se afsnit 2.1), udtrykker futurum ifølge GDS specifikt 'eftertid' ift. talesituationen (Hansen & Heltoft 2011: 685); Mikkelsen beskriver det som det der er "tilkommende i forhold til nutiden" (1975 [1911]: 442). Der er i grammatikbeskrivelserne forskellige antagelser om brugen af præsens versus *ville* + infinitiv i fremtidige kontekster, og ligeledes om hvorvidt futurisk *ville* indgår som hjælpeverbum i en egentlig tempusform. Diderichsen mener at

1 *Ateliske verber* dækker hos Davidsen-Nielsen både over statiske og ateliske verber. Vi følger ham i at skelne overordnet mellem teliske versus ikke-teliske (statiske/ateliske) konstruktioner.

modalverbet *ville* i sin futuriske variant i nogle kontekster "afsvækkes så meget, at Forbindelsen uden større Betydningsforskel kan erstattes af en simpel Præsensform med Fremtidsbetydning" (Diderichsen 1974 [1946]: 137), og at *ville* kan agere hjælpeverbum i en perifrastisk fremtidig tempusform (samme kategorisering hos Davidsen-Nielsen (1990: 117) og Mikkelsen (1975 [1911]: 427)). Hansen mener dog ikke at præsensformen indeholder det "bimoment af vilje" som ligger i futurisk *ville* (Hansen 1967: III 27). Af samme grund ser hverken Boye (2001) eller Jensen (2005) futurisk *ville* som et hjælpeverbum, men i stedet som en futurisk variant af modalverbet *ville* (Boye 2001: 58; Jensen 2005: 199). På samme måde beskriver Lyons den "futuriske" variant af det engelske *will* (og lignende konstruktioner i andre sprog) som modal. Han påpeger i den forbindelse at varianten ikke kun anvendes i sætninger med fremtidig reference, og foreslår at muligheden for at den anvendes om det fremtidige "may be regarded as a 'natural' consequence of the fact that statements made about future occurrences are necessarily based upon the speaker's beliefs, predictions or intentions, rather than upon his knowledge of 'fact'" (Lyons 1968: 306–310).

Selvom GDS kategoriserer futurisk *ville* som hjælpeverbum i futurum, angives det at varianten ud over at udtrykke eftertid har den særbetydning at være 1. personalt 'prospektiv' (subjektivt fremadskuende), dvs. den er udtryk for den talendes forudsigelse om fremtiden (Hansen & Heltoft 2011: 702; jf. også Dahl 2000: 310). *Ville* som hjælpeverbum har ifølge GDS således subjektiv modalfaktor; "et træk det medbringer fra sin oprindelige funktion som fuldt modalverbum" (Hansen & Heltoft 2011: 686; se afsnit 3 om futurisk vs. voluntativt *ville*). Når *ville*-futurum er i præsens (dvs. simpel futurum), er der tale om en forudsigelse set fra taletidspunktet (Hansen & Heltoft 2011: 199).

Ifølge Diderichsen bruges *ville*-futurum mere i akademisk stil (Diderichsen 1974 [1946]: 137), og Mikkelsen fremfører at præsens om fremtiden "bruges meget ofte" men "især i talesproget og det jævne skriftsprog" (Mikkelsen 1975 [1911]: 433). Lundskær-Nielsen og Holmes ser *ville*-futurum som den mest 'neutrale' måde at benytte fremtidighed på (Lundskær-Nielsen & Holmes 2011: 119), og Hansen istemmer at det er "the prototypical future marker in Danish" (Hansen 2016: 133). Modsat påpeger flere at futurum først og fremmest bruges når den temporale forankring ellers ville være uklar, dvs. hvor fremtidighed ikke på anden

vis er udtrykt "by adverbials, telicness, context", og at futurisk præsens dermed er den mest almindelige form at bruge når vi taler om fremtiden (Davidsen-Nielsen 1990: 123; Diderichsen 1974 [1946]: 137; Harder 1996: 372).

3. Data og metode

Undersøgelsens datamateriale udgøres af fem medarbejdersamtaler af hver ca. to timers varighed. De er optaget af Søren Frimann Trads i 1998 (Trads 2000) og kompileret til et SGML-opmærket korpus af Torben Juel Jensen i forbindelse med hans ph.d.-projekt. Korpusset har et samlet omfang på 87.980 ord, og der indgår i alt 8 talere, som alle er mænd i alderen 34-55 år (Jensen 2005: 109 ff.).

Vi valgte disse data ud fra en formodning om at medarbejdersamtaler indeholder mange sætninger med fremtidig reference, og dermed potentielt også futurisk præsens og *ville*-futurum. Det skyldes at medarbejdersamtalen som genre i vidt omfang er fremtidsorienteret: på nær sigt på den måde at der orienteres og træffes aftaler om hvordan selve samtalen skal forløbe, på mellemlang sigt i form af diskussion af og aftaler om medarbejderens arbejdsopgaver og virksomhedens krav til arbejdspræstationer i det kommende år og endelig på lang sigt i form af samtale om medarbejderens muligheder og ønsker i forhold til videre karriere mv. (Trads 2000: 263 ff.).

Metodisk gik vi indledningsvis eksplorativt frem idet vi gennemlæste samtalerne og opmærkede passager (en eller flere helsætninger) hvori der omtales forhold der er fremtidige i forhold til taletidspunktet. Inden for disse passager opmærkede vi herefter sætninger med fremtidig reference i præsens eller *ville*-futurum.

Da vores mål med undersøgelsen var at isolere kontrasten mellem præsens og *ville*-futurum, afgrænsede vi vores empiri til det "rent" fremtidige. Vi frasorterede således sætninger der beskriver generiske eller hypotetiske scenarier (herunder alle *hvis*-konstruktioner), samt alle sætninger hvor verbalet indeholder et modalverbum (herunder også "futurisk" *skulle*), også i tilfælde hvor det nonreale scenarie sætningen fremstiller, er fremtidigt.

Derudover frasorterede vi sætninger hvor den fremtidige reference bæres af en infinitiv. Et eksempel på det sidste ses i (3), hvor det finitte verbal mest oplagt udtrykker subjektets nutidige ønske i forhold den fremtidige situation som fremstilles i infinitiven, og hvor præsensformen således anvendes som nutid:

(3) hvilken funktion **ønsker** du at være i om fem eller ti eller femten eller tyve år

Da *ville*-futurum skal sammenlignes med futurisk præsens, frasorterede vi alle forekomster af *ville*-futurum hvor *ville* er i præteritumform, dvs. futurum in præterito (4), samt alle andre perifrastiske tempus- og diatese-former end *ville*-futurum, dvs. perfektum og passiv (5):

(4) ja det **ville ligne** dig

(5) men altså når flytningen **er** endeligt **aftalt** ikk' altså

En lille del af forekomsterne af futurisk præsens og *ville*-futurum er del af konstruktionen *komme til* + at-infinitiv (6-7). Da denne konstruktion i sig selv regnes som et udtryk for fremtid (jf. afsnit 1), sorterede vi disse forekomster fra.

(6) ja og så regner jeg med at vi vil **komme til** sådan **at** snakke meget om om opgaveledere

(7) øh og du er sådan en af dem der der vil have modstandere fordi øh du øh ligner en der **kommer til at** gøre karriere

Endelig valgte vi at se bort fra forekomster af den hyppigt forekommende faste vending *det vil sige* (8). Selvom det formelt set er den futuriske variant af *ville* der forekommer, har konstruktionen som helhed tekstuelt opsummerende funktion uden egentlig fremtidig reference (Jensen 2005: 200).

(8) det **vil sige** vi kan ikke vi i fabrikken kan ikke køre i døgndrift

En mere overordnet problemstilling med hensyn til *ville* var naturligvis at afgrænse forekomster af futurisk *ville* fra den hyppigere anvendelse af *ville* som udtryk for dynamisk modalitet (GDS: 'voluntativt' *ville*). Den futuriske variant af *ville* er udtryk for **talerens** forudsigelse og har dermed ifølge GDS 'subjektiv modalfaktor' mens den voluntative variant er udtryk for **udtrykssubjektets** vilje eller accept og dermed har 'ikke-subjektiv modalfaktor' (Hansen & Heltoft 2011: 765–66 & 773–74). I de fleste til-

fælde er der eksplicitte sproglige faktorer i sætningen som entydiggør *ville*: De hyppigste af disse er 1) upersonligt *det* eller *der* (og i det hele taget størrelser som ikke kan tillægges en vilje) som subjekt, der kun kan forekomme ved den futuriske variant (9), og 2) adverbialer som *gerne* eller *godt* (10) samt 3) adverbielt komplement, som kun kan forekomme ved den voluntative variant (11).

(9) men det synes jeg du skal være påpasselig med øh selv om **det** øh sikkert vil være sjovt

(10) vi vil også **gerne** have den der synlighed i og sammenhæng i det vi gør

(11) jamen så vil jeg **videre i teksten**

I de øvrige tilfælde beror tolkningen af futurisk versus voluntativt *ville* på en pragmatisk analyse. I (12) spørger lederen medarbejderen om hans ønsker til fremtiden, og det er derfor mest oplagt at tolke *ville* voluntativt.

(12) **vil** du **være** på firma om ti år øh hvad **vil** du **lave** om ti år?

I (7) ovenfor (*du er sådan en af dem der der **vil** have modstandere*) er den mest oplagte tolkning derimod futurisk da man normalt ikke formodes at ønske sig modstandere.

I vores undersøgelse har vi naturligvis kun inkluderet de forekomster af *ville* som mest oplagt må tolkes som futuriske; som vi vil vende tilbage til senere, er en mindre del af disse dog tvetydige.

Efter denne afgrænsning af empirien blev de resterende sætninger i præsens og *ville*-futurum kategoriseret og kodet i forhold til de tre faktorer telicitet, fremtidsrefererende adverbialer og konjunktionaler. Denne kategorisering vil blive gennemgået i resultatafsnittet.

4. Resultater

4.1. Kvantitative resultater

Efter den ovenfor beskrevne afgrænsning forekommer der i datamaterialet 274 (84 %) sætninger i futurisk præsens og 51 (16 %) sætninger i *ville*-futurum. Præsens er altså mere end 5 gange så hyppigt forekommende som *ville*-futurum i sætninger med fremtidig reference.

4.1.1. Telicitet

Forekomsterne blev kategoriseret på baggrund af verbets betydning og/eller den grammatiske konstruktion efter de kriterier der fremgår af Tabel 1. Resultaterne vedrørende telicitet fremgår af Figur 1.

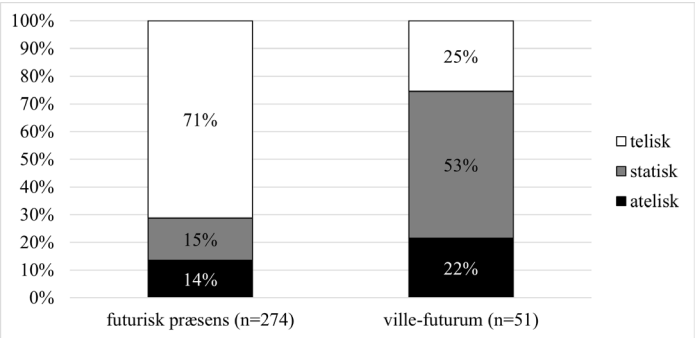

Figur 1: Telicitet

Som det fremgår af diagrammet i Figur 1, er fordelingen mht. telicitet meget forskellig for futurisk præsens og *ville*-futurum, hvilket også bekræftes af statistisk signifikans i en X^2-test (2, 325: $p<<0{,}01$). Futurisk præsens forekommer overvejende i teliske kontekster mens *ville*-futurum omvendt overvejende forekommer i ikke-teliske, primært statiske, kontekster.

Telisk	
Sætningen beskriver en afsluttet handling, enten ved at dette er del af verbalstammens betydning (ofte i forbindelse med overgangsverber, 13-14) eller ved grammatisk konstruktion, herunder *få*-konstruktion (15) (Hansen & Heltoft 2011: 718 ff.), og kombination med retningsadverbialer (16) (Hansen & Heltoft 2011: 192 ff.).	(13) altså nu **skifter** jeg job (14) altså de **bliver** på en måde til lidt gidsler så (15) det er ikke sikkert at jeg **får nævnt** de ting (16) nu når navn han kravler **over bordet** her og flyver **på mig** så så får du det dokumenteret på video (griner) at det var det der skete
Statisk	
Sætningen beskriver en homogen tilstand (Hansen & Heltoft 2011: 192).	(17) som halvtredsårig så **er** det jo nok for sent og læse til ingeniør i praksis (18) men det er også et spørgsmål om at fabrikken **ser** fornuftig **ud** om et år og om fem år og om ti år
Atelisk	
Sætningen beskriver en proces eller aktivitet som ikke er afgrænset eller afsluttet (ofte vha. proces- og aktivitetsverber) (Hansen & Heltoft 2011: 193).	(19) okay ellers er der ikke noget andet specielt vi sådan konkret skal ind på andet end så **følger** vi skemaet her

Tabel 1: Kategorisering efter telicitet

4.1.2. Fremtidsrefererende adverbialer

Fordelingen af forekomster med og uden et fremtidsrefererende adverbial fremgår af Figur 2.

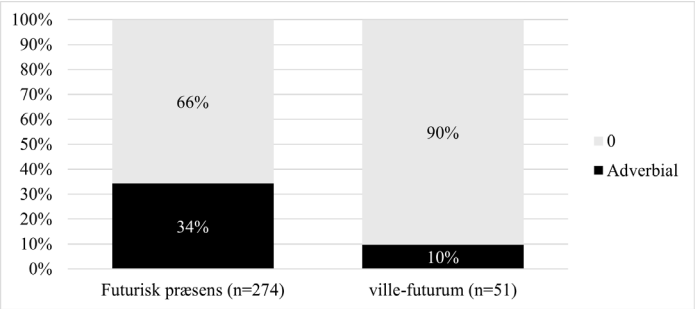

Figur 2: Fremtidsrefererende adverbialer

Til forekomster med adverbial regnes forekomster hvori et adverbial (herunder en tidsledsætning) med fremtidsreference er placeret i sætningen (20), i dennes oversætning (21) eller i den umiddelbare kontekst (22).

(20) nej men vi har jo en samtale **til næste år** så

(21) det kommer der NAVN **om tre år** der er det kroner og ikke femører der står her

(22) jeg synes **næste gang at du går og spekulerer over at nu er du ligegyldigt behandlet** så kommer du og siger det til mig og så ringer du hjem til mig og får fat i mig sådan så du ikke går i et halvt år og og får ondt i maven over det

Det fremgår af diagrammet i Figur 2 at der også her ses betydelig forskel mellem futurisk præsens og *ville*-futurum, idet fremtidsreferencen ved futurisk præsens 3½ gange oftere end ved *ville*-futurum er markeret ved et adverbial. En X^2-test viser at forskellen mellem de to fordelinger er signifikant (1, 325: $p<0{,}01$).

4.1.3. Konjunktionaler

Forekomsterne blev kategoriseret efter om der i sætningen forekommer et fremtidsindikerende konjunktional. Der er i alle tilfælde tale om tidsledsætninger indledt med *når* (23):

(23) okay NAVN **når** jeg er færdig med den her runde med øh du er en af de sidste jeg har medarbejdersamtale med så vil jeg på et afdelingsmøde præsentere jer i samlet flok den aftale jeg nu har gjort individuelt med jer alle sammen

Der forekommer et sådant fremtidsindikerende *når* i 4 % af sætningerne i futurisk præsens mens det ikke ses i nogen af sætningerne med *ville*-futurum. Forskellen er ikke statistisk signifikant (1, 325: p=0,17), så undersøgelsen kan altså ikke påvise en forskel mellem præsens og *ville*-futurum på dette punkt.

4.1.4. Fordeling i kontekstyper

Når der tages højde for alle tre ovennævnte faktorer (og telicitet forsimples til telisk vs. statisk/atelisk), kan forekomsterne af futurisk præsens og *ville*-futurum i vores datamateriale opdeles i de seks kontekstyper som fremgår af Figur 3.[2]

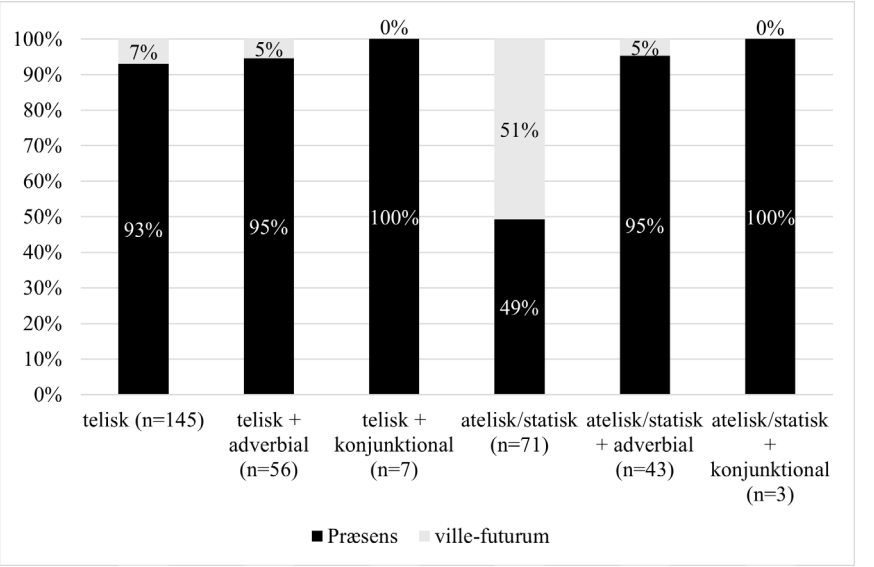

Figur 3: Kontekstyper

2 Når der ikke er otte, skyldes det at der ikke er forekomster hvori der både forekommer et fremtidsrefererende adverbial og et konjunktional.

Resultaterne viser først og fremmest at ateliske/statiske kontekster uden fremtidsrefererende adverbialer eller konjunktionaler skiller sig ud i forhold til de øvrige. Det vil sige kontekster hvor den fremtidige tolkning af sætningen ikke er understøttet af nogen af de faktorer vi har inddraget. Her ses en lille overvægt af *ville*-futurum (51 %) mens andelen af *ville*-futurum i alle de øvrige kontekster blot er 0-7 %. For *ville*-futurum gælder det således at hele 71 % af forekomsterne ses i ikke-teliske kontekster uden adverbialer og konjunktioner, mens det kun gælder for 13 % af forekomsterne af futurisk præsens. Dette er en meget tydelig understøttelse af hypotesen om at *ville*-futurum (særligt) anvendes i kontekster hvor fremtidsreferencen ellers ville være uklar (jf. afsnit 2.2). Et eksempel på en sådan kontekst ses i (24a).

(24a) altså der er noget der sådan også **vil være** synligt i forbindelse med anlæg1 og anlæg 2

(24b) altså der er noget der sådan også **er** synligt i forbindelse med anlæg1 og anlæg 2 (konstrueret)

Hvis (24a) havde været i præsens, som i den konstruerede (24b), ville den mest oplagte tolkning af sætningen være at den beskriver en nutidig situation.

4.2. Kvalitativ, funktionel analyse

De kvantitative resultater viser at futurisk præsens væsentligt oftere end *ville*-futurum forekommer sammen med andre markører for fremtid. En oplagt forklaring af dette er at det bredere betydningspotentiale i præsensformen motiverer at tolkningsmulighederne indsnævres til det fremtidige. Det rejser dog spørgsmålet hvorfor man overhovedet anvender *ville*-futurum i kontekster hvor fremtidsreferencen allerede er entydig, dvs. i teliske kontekster og i kontekster hvor fremtidsreferencen er ekspliciteret med et adverbial (se afsnit 4.2.3).

Vi vil argumentere for at præsensformen bevarer nogle af sine andre funktioner også i futurisk anvendelse, og at futurisk *ville* ligeledes bibeholder en semantisk toning fra modalsystemet (Hansen & Heltoft 2011: 686; Hansen 1967: III 27). I det følgende vil vi ud fra autentiske eksempler bruge kommutationsprøver for at nærme os kontrasten mellem de to former i futurisk brug.

4.2.1. Udnyttelse af flertydigheden i præsensformen

Mens man ved brug af *ville*-futurum markerer fremtidsreference entydigt, giver simpel præsens mulighed for at udnytte formens **flertydighed**, dvs. man kan drage fordel af dens videre betydningspotentiale: det nutidige, generelle og altidige. Det kan fx ses i konteksten i (25a), hvor både den futuriske og nutidige tolkning er tilgængelig, mens det i den konstruerede (25b) er entydiggjort at der er tale om et fremtidigt forhold.

(25a) det vi skal sørge for det er jo at du kan stå at det ikke det ikke **er** mere attraktivt ikk' oss' at skifte dig ud med en yngre person med en anden kompetenceprofil fordi at du ikke har fulgt med øh udviklingen

(25b) det vi skal sørge for det er jo at du kan stå at det ikke det ikke **vil være** mere attraktivt ikk' oss' at skifte dig ud med en yngre person med en anden kompetenceprofil fordi at du ikke har fulgt med øh udviklingen (konstrueret)

Det fremtidige i (25a) udløses af hovedsætningens *vi skal sørge for*, som implicerer at indholdet af de understregede ledsætninger ikke er aktualiseret endnu. Det kan tolkes sådan at det ikke **senere** skal være en god løsning at skifte modtageren ud. I denne tolkning kan brugen af præsens signalere **empati**, en "indføling i en andens bevidsthed eller perspektiv" (Hansen & Heltoft 2011: 716), her altså i en fremtidig leders overvejelser. Men sætningen kan også tolkes sådan at det **lige nu**, eller helt generelt, er mere attraktivt at skifte ham ud. I den tolkning antydes det at det allerede på nuværende tidspunkt er uattraktivt at beholde ham, dvs. en ret stærk, om end indirekte kritik. Vi vil argumentere for at begge tolkninger er tilgængelige på samme tid i denne kontekst, med det underforståede budskab 'du skal stramme dig an' (men jeg er på din side, jf. ***vi*** *skal sørge for*). I det konstruerede (25b) er denne flertydighed ophævet, og lederen er mere loyal end kritisk.

4.2.2. Undgåelse af voluntativt 'ville'

I andre kontekster kan afsenderen ønske at undgå *ville* fordi det kan blive tolket som udtryk for subjektets vilje (se afsnit 3). En sådan tolkning er mulig ved agentive subjekter hvor udtrykssubjektet kan forstås som modalfaktoren (Hansen & Heltoft 2011: 773–774). I (26a) er subjektet

jeg en instans der kan tillægges vilje. Derved kan *ville* i den konstruerede (26b) tolkes voluntativt; det vil måske endda være den mest oplagte tolkning.

(26a) altså jeg **kommer** ikke og **fortæller** dig hvilket kursus du skal på med mindre jeg har nogle helt specielle ønsker med det
(26b) altså jeg **vil** ikke **komme** og **fortælle** dig hvilket kursus du skal på med mindre jeg har nogle helt specielle ønsker med det (konstrueret)

I denne kontekst kan taleren ved at bruge præsensformen undgå at hans udsagn kan tolkes som manglende vilje til at hjælpe medarbejderen med at vælge det rigtige kursus. Omvendt vil en sådan tolkning blive motiveret af *ville*.

I andre kontekster ser talerne omvendt ud til at udnytte tvetydigheden i *ville*, men det tillader pladsen ikke at komme nærmere ind på her.

4.2.3. Betydningsforskellen på præsens og ville-futurum i entydigt fremtidige kontekster

Vi vil sluttelig forsøge at isolere kontrasten mellem futurisk præsens og *ville*-futurum ved at undersøge kontekster hvor fremtidsreferencen er låst (fx vha. fremtidsrefererende adverbialer), og hvor subjektet ikke kan være modalfaktor (ved non-agentive subjekter). Det vil sige hvor nutidstolkning af præsens ikke er mulig, og hvor *ville* ikke kan være voluntativt. Det er kontekster hvor det ifølge Diderichsen ikke burde have betydning om man vælger *ville*-futurum eller præsens, hvilket ifølge flere forfattere gør det mest oplagt at anvende futurisk præsens (jf. afsnit 2.2). Trods dette ses variation i vores data (om end der i de fleste tilfælde bruges præsens).

I (28a) er tolkningsrummet entydiggjort vha. det fremtidsrefererende adverbial *om fem år*, og det non-agentive subjekt *teknologien* der gør at *ville* ikke kan tolkes voluntativt (som subjektets vilje). Her vil det oplagte valg ifølge Davidsen-Nielsen og Harder (Davidsen-Nielsen 1990: 123; Harder 1996: 372), og i overensstemmelse med vores kvantitative resultater, netop også være præsensformen.

(28a) teknologien den **redder** jo produktionen <u>om fem år</u>
(28b) teknologien den **vil** jo **redde** produktionen <u>om fem år</u> (konstrueret)

Ved at bruge futurisk præsens i (28a) inviterer taleren til en tolkning der trækker på præsensformens videre betydningspotentiale. Med den tidslige specifikation *om fem år* er det udelukket at det er generisk betydning (som ellers indholdsmæssigt er muligt; det kunne godt være en påstand at teknologi altid redder produktionen). Til gengæld påvirkes tolkningen af den generelle egenskab ved præsensformen at den "opretter en verden der påstås at være den faktiske" (Hansen & Heltoft 2011: 690). Det fremtidige udsagn præsenteres dermed som et "simple [statement] of fact, unqualified with respect to the attitude of the speaker towards what he is saying", dvs. umodaliseret (Lyons 1968: 307). Selvom fremtiden "strengt taget aldrig [er] andet end en mulighed" (Wivel 1901: 155), fremsættes det i eksempler af denne type som en kategorisk (i betydningen umodaliseret) påstand at den fremtidige begivenhed sker (Hansen & Heltoft 2011: 134; Palmer 2001: 59). Denne tolkning af (28a) understøttes af den dialogiske partikel *jo* som signalerer at der forventes enighed om udsagnet (jf. Hansen & Heltoft 2011: 1050 ff.).

I den konstruerede ytring (28b) markerer afsender i stedet sig selv som garant for forudsigelsen af fremtiden (jf. futurisk *ville*'s subjektive modalfaktor; Hansen & Heltoft 2011: 686 + 702). Ved brug af futurisk *ville* kan afsender signalere at vedkommende foretager en **slutning** om det fremtidige forhold baseret på nuværende viden eller antagelser om virkeligheden. I den konstruerede (28b) kunne der være tale om afsenderens viden eller antagelser om at teknologi kan redde (eller måske før har reddet) deres produktion. Denne udgave kan betragtes som mere argumentativ end assertiv.

Modsat (28a), som benytter præsensformen, finder vi i sjældne tilfælde også *ville*-futurum i kontekster hvor fremtidsreferencen er låst, og hvor subjektet ikke kan være modalfaktor. Det ses fx i (29a), herunder sammenlignet med den konstruerede (29b).

(29a) men det er det er jo et udviklingspunkt vi skal tage os af også og det vil øh <u>så vidt jeg kan se **vil** året der kommer **være** relativt mere fokuseret på den udvikling end det</u>

(29b) men det er det er jo et udviklingspunkt vi skal tage os af også og det er øh <u>så vidt jeg kan se **er** året der kommer relativt mere fokuseret på den udvikling end det</u> (konstrueret)

I (29a) lukkes tolkningsrummet til fremtiden via subjektet *året der kommer*,

som også er non-agentivt og dermed udelukker viljesbetydning. *Ville*-futurum markerer afsenders forudsigelse på baggrund af dennes viden om den 'bane' den strukturerede verden befinder sig i (Jensen 2005: 200), her om det kommende år. Selvom det må forstås som en stærk forudsigelse, indebærer det førstepersonale perspektiv at der er mulighed for andre, divergerende perspektiver. I (29a) fremhæves det argumentative præg af det epistemiske forbehold *så vidt jeg kan se*, som inviterer til mulig modsigelse.

I (29b), konstrueret med futurisk præsens, præsenteres sagforholdet uden denne semantiske toning fra modalsystemet, dvs. uden *ville*'s subjektive modalfaktor. Her er det kun det epistemiske forbehold *så vidt jeg kan se* der peger på en mulig betydning som afsenders forudsigelse.

5. Diskussion og afrunding

Vi har i denne artikel præsenteret et empirisk studie af brugen af futurisk præsens og *ville*-futurum. Vores undersøgelse bekræfter antagelsen om at præsens **distributionelt** såvel som **semantisk** er den **umarkerede** form, (også) når det gælder omtale af fremtidige forhold (se afsnit 2). Vores resultater modsiger dermed antagelser om at *ville*-futurum er den 'prototypiske' (Hansen 2016: 133) eller mest 'neutrale' (Lundskær-Nielsen & Holmes 2011: 140) måde at udtrykke fremtid på. Det er dog muligt at der ville have været en højere andel af *ville*-futurum hvis vi havde medtaget hypotetiske kontekster i vores undersøgelse.

Da vi kun har undersøgt én genre, medarbejdersamtalen, kan vi hverken be- eller afkræfte antagelser om at præsensformen først og fremmest bruges i talesprog og uformelt skriftsprog (Mikkelsen 1975 [1911]: 433) hvorimod *ville*-futurum er den hyppigst benyttede form i akademisk stil (Diderichsen 1974 [1946]: 137). Det vil kræve sammenligninger med andre genrer. Vi kan dog konkludere at der i denne genre, en mundtlig og dialogisk men relativt formaliseret genre, er en tydelig tendens til at benytte præsensformen når man taler om fremtiden.

I overensstemmelse med antagelser fremført af blandt andre Diderichsen og Davidsen-Nielsen (jf. afsnit 2.1.1) forekommer futurisk præsens i vores data primært i teliske kontekster mens *ville*-futurum omvendt overvejende forekommer i ikke-teliske, primært statiske, kontekster. Vi finder dog begge former sammen med alle tre telicitetsbetydninger, hvilket bekræfter antagelsen i GDS om at futurisk præsens indholdsstrukturelt set er uafhængig af telicitet.

Resultaterne viser desuden at *ville*-futurum væsentlig oftere end futurisk præsens forekommer i kontekster uden fremtidsrefererende adverbialer, og i det hele taget i kontekster hvor fremtidsreferencen ikke er entydiggjort. Det understøtter at *ville*-futurum i sig selv er tilstrækkeligt til at signalere fremtid, helt i overensstemmelse med gængse beskrivelser (Davidsen-Nielsen 1990: 122; Diderichsen 1974 [1946]: 137 ff.).

Vores kvantitative resultater peger således på at *ville*-futurum bruges til at entydiggøre fremtidsreferencen. Samtidig finder vores kvalitativt baserede, funktionelle analyser også andre betydningsforskelle mellem de to former. Dermed mener vi **ikke** at *ville*-futurum "uden større Betydningsforskel kan erstattes af en simpel Præsensform med Fremtidsbetydning" (Diderichsen 1974 [1946]: 137), i hvert fald ikke i alle kontekster. Det sætter samtidig spørgsmålstegn ved om det er rimeligt at betragte *ville*-futurum som en (fuldt) grammatikaliseret futurum-form.

Begge former er i sig selv flertydige: Præsens kan tolkes som egentlig nutid, som altid og som fremtid mens *ville* både kan tolkes voluntativt og futurisk. Denne polysemi kan enten undgås eller udnyttes ved valg af form i en given kontekst.

I kontekster hvor fremtidsreferencen er entydiggjort (fx vha. fremtidsrefererende adverbialer), og hvor *ville* ikke kan være voluntativt, mener vi at kontrasten mellem futurisk præsens og *ville*-futurum kan isoleres til følgende:

1) Ved at bruge *ville*-futurum markerer afsender eksplicit at stå inde for forudsigelsen af det fremtidige sagforhold. Afhængig af afsenders mulighed for indflydelse på det fremtidige forløb kan det fremstå som en stærk forudsigelse, eller som en der lægger op til diskussion og dermed har argumentativ funktion.
2) Futurisk præsens indeholder i sig selv ikke noget forudsigelseselement, men præsenterer den fremtidige begivenhed umodaliseret som en kategorisk påstand om fremtiden.

Resultaterne lægger op til sammenlignende studier af futurisk præsens og *ville*-futurum i andre genrer.

Om forfatterne

Marie Bojsen-Møller, ph.d., postdoc, Institutionen för Svenska Språket, Linnéuniversitetet.

Torben Juel Jensen, ph.d., lektor, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Tanya Karoli Christensen, ph.d., professor, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Litteratur

Bojsen-Møller, Marie (2025): Præsens i futurisk tolkning. *Ny forskning i grammatik* 32, 5–22. https://doi.org/10.7146/nfg.v1i32.157382

Boye, Kasper (2001): The force-dynamic core meaning of Danish modal verbs. *Acta Linguistica Hafniensia* 33, 19–66.

Dahl, Östen (2000): The grammar of future time reference in European languages. I: *Tense and aspect in the languages of Europe*. Östen Dahl (red.). Berlin | New York: de Gruyter Mouton, 309–328.

Davidsen-Nielsen, Niels (1990): *Tense and mood in English : a comparison with Danish*. Berlin | New York: Mouton de Gruyter.

Diderichsen, Paul (1974 [1946]): *Elementær dansk grammatik* (3. udg.). København: Gyldendal.

Hansen, Erik (1972): Modal interessens. Nu bør det (komme) frem. *Danske Studier* 1972, 5–36.

Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Hansen, Kenneth Reinecke (2016): News from the future: A corpus linguistic analysis of future-oriented, unreal and counterfactual news discourse. *Discourse & Communication* 10(2), 115–136. https://doi.org/10.1177/1750481315611240

Hansen, Aage (1967): *Moderne dansk*. København: Grafisk Forlag.

Harder, Peter (1996): *Functional semantics: A theory of meaning, structure and tense in English*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Jensen, Eva Skafte (2009): Markeret hvad angår hvad? Om markerethedsteori i grammatikken. *Ny Forskning i Grammatik* 16, 171–190.

Jensen, Torben Juel (2005): *Irrealitetsmarkører i dansk talesprog*. Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.

Jespersen, Otto (1924): *The Philosophy of Grammar*. London: Allen & Unwin.

Lundskær-Nielsen, Tom & Philip Holmes (2011): *Danish: An Essential Grammar* (2. udg.). London: Routledge.

Lyons, John (1968): *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mikkelsen, Kristian (1975 [1911]): *Dansk ordföjningslære med sproghistoriske tillæg håndbog for viderekomne og lærere* (Fotografisk optryk af 1. udg.). København: Hans Reitzel.

Palmer, Frank Robert (2001): *Mood and modality* (2. udg.). Cambridge: Cambridge University Press.

Rasmussen, Birgitte Skovby (2007): Temperaturerne kommer til at ligge mellem 5 og 7 grader: Hvornår bruges komme til at med ren eftertidsbetydning? *MUDS* 11, 221–230.

Trads, Søren Frimann (2000): *Interpersonelle relationer i medarbejdersamtaler*. Ph.d.-afhandling. Aalborg Universitet.

Wiwel, H. G. (1901): *Synspunkter for dansk sproglære*. København: Det Nordiske Forlag.

Ny forskning i grammatik, vol. 33 (2026), 151-169.
DOI: 10.7146/nfg.v1i33.167898

Morgenbrød med birkes på: Om relativ lokalspecifikation i dansk

Peter Juul Nielsen

Abstract
The paper examines the 'relative local specification' construction (RLS) in Danish where the preposition *med* 'with' is followed by an NP and a locative preposition without a complement, as in *en bog med billeder i* 'a book with pictures in (it)'. The analysis shows how the usual meronymic semantics of *med* (viz. part-whole relations) is set aside in the RLS in favour of locative semantics, and it demonstrates the importance of the meronymic/locative distinction in the organisation of Danish grammar. The syntactic properties of the construction and the semantic details of its locative specification are examined, and the functional contrast between simple *med* construction and RLS is analysed.

Nøgleord
med-konstruktioner, præpositioner, meronymi, lokativ semantik, relativkonstruktion

1. Indledning[1]

Den danske præposition *med* har i sine prototypiske anvendelser betydninger der kan opfattes som varianter af **meronymi**: en del-helhed-relation som i (1).

(1) en hund med lange ører

Denne artikel handler imidlertid om en *med*-konstruktion som har en anden semantisk strukturering, nemlig konstruktionen hvor *med* efterfølges

1 Tak til Carlsbergfondet for finansiering af forskningen der fremlægges her i artiklen, med bevillingen CF24-1858.

© Peter Juul Nielsen og Dansk Sprognævn

af en NP og en final præposition som optræder uden en efterfølgende styrelse (2).

(2) en bog med billeder i

Et karakteristisk træk ved denne konstruktion er den relation der betegnes af den finale præposition. I (2) betegner *i* en rumlig relation mellem billeder og bog som kan udtrykkes som (3).

(3) billederne er i bogen

Præpositionssemantik kan generelt beskrives sådan at præpositionen betegner en Figur-Grund-relation hvor den størrelse der modificeres af PP'en, er Figur, og præpositionens styrelse er Grund (Ungerer & Schmid 2013: 163-166); i (3) er *billederne* således Figuren der er knyttet til Grunden *bogen* i den relation der er specificeret af *i*. De samme begreber kan bruges om konstruktionen i (2) (jf. Stockwell & Schütze 2019): *Billeder* er Figur, og *en bog* er Grund, men her fremtræder Grunden ikke som styrelse for præpositionen, men som den nominale kerne som den særlige *med*-konstruktion modificerer. Grunden er så at sige "hevet ud" af PP'en – men den semantiske Figur-Grund-relation er den samme. Herefter betegnes NP'en mellem *med* og den finale præposition som Figuren, og den størrelse der modificeres af *med*-konstruktionen, betegnes som Grunden.

Konstruktionen optræder enten som adled i en NP (2) eller som selvstændigt sætningsled (4), normalt med en lokativ Figur-Grund-relation, og formen indledt af *med* har et negativt modstykke indledt af *uden* (5).

(4) bollerne smager dejligt med smør på

(5) boller uden rosiner i

Strukturen har karakteristiske fællestræk med en relativsætning idet den specificerer et nominal der udfylder en indholdssyntaktisk rolle i strukturen selv ligesom i relativsætningen i (6).

(6) huset som jeg boede i

I (6) er relativsætningen *som jeg boede i* en specifikation af *huset*. Relativsætningens præposition har en "tom plads" der udfyldes af korrelatet *huset* som har semantisk funktion af styrelse for *i*. Denne sammenhæng er parallel med relationerne i (2) hvor *med billeder i* er en specifikation af *en bog*, og *en bog* fungerer som styrelse for *i*.

På baggrund af de egenskaber ved *med* + NP + præposition jeg har skitseret herover, og som uddybes i det følgende, vil jeg kalde konstruktionen for **relativ lokalspecifikation**, forkortet RLS. Formen med *uden* (5) kan så mere specifikt betegnes **negeret relativ lokalspecifikation**. Jeg bruger forkortelsen RLS om formerne med *med* og med *uden* (om end jeg primært kommer til at beskæftige mig med *med*-formerne); hvor der skelnes, bruger jeg betegnelserne *med*-RLS og *uden*-RLS.

RLS-konstruktionen står i relation til flere andre konstruktioner med semantiske lighedstræk såsom *med*-konstruktioner med styrelse efter den lokative præposition, enten meronymisk styrelse (7) eller refleksiv styrelse (8), *der*-konstruktion med et lokativt led (9) og konstruktioner med *have* (10).

(7) en bog med billeder på nogle af siderne

(8) en pige med et tæppe over sig

(9) der er billeder i bogen

(10) pigen har en rød trøje på

Det centrale sammenligningspunkt er dog den **simple *med*- eller *uden*-konstruktion**, jf. kontrasten mellem simpel konstruktion og RLS'erne i (2) og (5) vist i (11)-(12).

(11) a. en bog med billeder
b. en bog med billeder i

(12) a. boller uden rosiner
b. boller uden rosiner i

Artiklen belyser hvordan RLS adskiller sig fra den simple *med*-konstruktion, og det vil være en pointe at RLS har en semantik der adskiller sig fra

semantikken i den simple *med*-konstruktion ved i de fleste tilfælde – i de tilfælde der kan betragtes som "ægte RLS" – at være klart lokativ frem for meronymisk.

Artiklen er opbygget således. I afsnit 2 ser jeg på tidligere beskrivelser af RSL og lignende fænomener, og i afsnit 3 præsenterer jeg den empiriske undersøgelse jeg har lavet af RLS. Afsnit 4 behandler konstruktionens syntaktiske karakteristika, og i afsnit 5 undersøger jeg konstruktionens semantik med særlig fokus på kontrasten til simpel *med*-konstruktion. Artiklen afsluttes med en konklusion i afsnit 6.

2. Tidligere beskrivelser

Der er meget sparsomt med litteratur om RLS-konstruktionen. Man finder analyser af lignende konstruktioner i norsk (Aa 2006) og i britisk engelsk (Stockwell & Schütze 2019), og i ældre beskrivelser af dansk finder man omtale af konstruktionen – se nedenfor – men nutidige beskrivelser af RLS i dansk synes der ikke at være nogen af. *Grammatik over det Danske Sprog* (Hansen & Heltoft 2011), herefter GDS, beskæftiger sig indgående med en række *med*-konstruktioner og *med*-leddenes centrale rolle i dansk, men RLS behandles ikke, og jeg har ikke fundet undersøgelser af konstruktionen i anden nyere grammatisk litteratur.

2.1. Ældre beskrivelser af dansk

Hos Høysgaard (1752) finder man en beskrivelse af konstruktionen med en interessant betragtning. I en anmærkning til et afsnit om *med* beskriver han eksempler som *en kjole med sølvknapper i* og *et skrin med lås til* og bemærker følgende:[2]

> Slige Exempler have to Præpositioner, hvoraf den sidste staaer som et Adverbiale eller en Postposition, hvilken man her ofte kan lade ude, om man lyster, endskjønt det er tydeligst at beholde den. (Høysgaard 1752: 238)

Høygaards betragtning kan tolkes sådan at konstruktionen med final præposition – RLS – har en mere udfoldet og specificeret semantik end den simple *med*-konstruktion. Denne opfattelse stemmer med den karakteristik af konstruktionen man finder i *Ordbog over det Danske Sprogs* (ODS)

2 Høysgaards eksempler er gengivet i moderne form, og citatet er let ortografisk redigeret.

opslag om *med*. ODS' betydning 7.2 dækker relationer mellem en helhed og noget – udtrykt af *med*-leddet – der udgør en "mere eller mindre nødvendig del", og her angives der i parentes: "i tilfælde, hvor samhørigheden ikke er noget absolut givet, ofte med følgende adverbium (eller præpositionsled) til fremhævelse af en tilhørende dels tilstedeværelse"[3]; blandt eksemplerne finder man (13)-(14).

(13) hans Sarses Søndags Kioele | Med støbte Knapper i (Holberg: *Peder Paars*, 1720)

(14) en Skaal Byggryns Grød, med Corender udi (Holberg: *Barselstuen*, 1723)

Ifølge ODS' karakteristik benyttes RLS altså særligt i tilfælde hvor relationen mellem Figur og Grund ikke er klart givet på forhånd. De ældre semantiske karakteristikker tager jeg op igen i afsnit 5.

3. Empirisk undersøgelse

Dette studie af RLS er ikke en korpuslingvistisk undersøgelse, men en teoretisk analyse af RLS-konstruktionen på basis af empiriske fund, herunder korpusmateriale. Der er foretaget en række søgninger i KorpusDK[4] og i LANCHART-korpusset (Gregersen 2009), og fundene herfra er suppleret med forskellige internetsøgninger.[5] I det følgende er eksempler fra KorpusDK og LANCHART markeret med hhv. "(K)" og "(L)", og ved andre autentiske fund er kilden angivet i en fodnote. Eksempler uden kildeangivelse er konstruerede.

3.1. Korpussøgninger

I den digitale brugerflade for KorpusDK og LANCHART kan man ikke søge efter syntagmetyper (fx NP), så korpussøgningerne efter RLS er konstrueret som *med/uden* + [substantiv med et begrænset antal ord foran] + præposition. Der er ganske meget støj blandt de tusindvis af "rå fund" som disse søgninger giver, først og fremmest fordi langt de fleste

3 ODS' forkortelser er skrevet ud i citatet.

4 https://ordnet.dk/korpusdk

5 Således er eksemplet i artiklens titel, *morgenbrød med birkes på*, fra Heste-Nettet: https://www.heste-nettet.dk/forum/25/361035/361035/, senest tilgået 26.3.2026.

søgeresultater har en styrelse efter søgestrengens finale præposition som i (15).

(15) han knugede en lille æske med farveblyanter i hånden (K)

RLS'er er primært fremsøgt ved manuel gennemgang af et stort udvalg af søgeresultaterne, suppleret med andre mindre finmaskede teknikker.[6]

3.2. Korpusfund

Søgningerne i de to korpusser har resulteret i en mindre samling autentiske eksempler på RLS i skrift og tale: i alt 148 eksempler på *med*-RLS og 48 eksempler på *uden*-RLS. Med så relativt lille et materiale må man være meget varsom med at drage kvantitativt funderede konklusioner om RLS i den faktiske sprogbrug. En kvantitativ oversigt over fundene kan dog give et vist indblik i hvordan RLS bruges, og afdække karakteristiske træk ved konstruktionen som den optræder i faktisk brug.

Tabel 1 viser de forskellige finale præpositioner i *med*-RLS og deres frekvens i fundene fra de to korpusser; tabel 2 viser det samme for *uden*-RLS.

	KorpusDK		**LANCHART**		**Samlet**	
Præposition	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
på	24	53,3%	56	54,4%	80	54,1%
i	9	20,0%	43	41,7%	52	35,1%
over	4	8,9%	1	1,0%	5	3,4%
til	3	6,7%	2	1,9%	5	3,4%
imellem	2	4,4%	0	0,0%	2	1,4%
under	1	2,2%	0	0,0%	1	0,7%
efter	1	2,2%	0	0,0%	1	0,7%
igennem	0	0,0%	1	1,0%	1	0,7%
ved	1	2,2%	0	0,0%	1	0,7%
I alt	45	100,0%	103	100,0%	148	100,0%

Tabel 1: Finale præpositioner i med-*RLS i korpusfundene*

6 Først og fremmest søgning i KorpusDK-fundene efter afslutningstegn (fx punktum) efter den finale præposition.

	KorpusDK		**LANCHART**		**Samlet**	
Præposition	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
på	27	71,1%	10	100,0%	37	77,1%
i	7	18,4%	0	0,0%	7	14,6%
til	3	7,9%	0	0,0%	3	6,3%
under	1	2,6%	0	0,0%	1	2,1%
I alt	38	100,0%	10	100,0%	48	100,0%

Tabel 2: Finale præpositioner i uden-*RLS i korpusfundene*

Som det fremgår af tabel 1 og 2, er der fundet *med*-RLS med ni forskellige præpositioner og *uden*-RLS med fire forskellige præpositioner. For *med*-RLS er *på* og *i* klart dominerende, og *på* findes i over halvdelen af alle *med*-RLS'er; for *uden*-RLS står *på* for over tre fjerdedele.

En stor del af *på*-forekomsterne findes i eksempler der falder ind under den semantiske kategori 'beklædning'. Kategorien udgør 14,9 % (N = 22) af alle *med*-RLS'erne, og næsten alle er med præpositionen *på* (90,9 %; N = 20). Disse 20 *på*-forekomster inden for kategorien 'beklædning' udgør 25,0 % af de 80 *med*-RLS-eksempler med *på*, de fleste (16 af 20) som udtryk for en persons påklædning (16) og de resterende i beskrivelser af detaljer ved en beklædningsgenstand (17).

(16) ingen havde nogensinde før set dem med slips på (K)

(17) en narrehat med bjælder på (K)

Blandt *uden*-fundene med *på* er kategorien 'beklædning', som udgør 54,2 % (N = 26) af alle *uden*-RLS'erne, endnu mere dominerende. Hele 70,3 % af de 37 eksempler med *på* – nemlig alle de 26 'beklædning'-*uden*-RLS'er – beskriver en persons manglende påklædning, altså hvad vedkommende *ikke* har på, enten fraværet af en bestemt beklædningsgenstand som fx sko eller – som det hyppigste – fravær af tøj i det hele taget som i (18).

(18) Hvad skal han med billeder af mig uden tøj på? (K)

På tværs af *med*- og *uden*-eksempler drejer 39,3 % (N = 46) af de i alt 117 *på*-forekomster sig således om beklædning, og mere specifikt er 35,9 % (N = 42) udtryk for personpåklædning.

Selvom mange eksempler altså falder ind under kategorien 'beklædning', er korpuseksemplerne generelt heterogene hvad angår semantiske kategorier. Ud over kategorien 'beklædning', træder kun én anden specifik kategori frem med en vis tydelighed: 'mad og drikke'. Der er ganske mange *med*-RLS-forekomster inden for denne kategori (16,9 %, N = 25). 60 % af disse (N = 15) er med præpositionen *i* som i (19), og 28,8 % (N = 15) af de 52 *med*-RLS-eksempler med *i* tilhører kategorien 'mad og drikke'. Blandt *uden*-RLS-forekomsterne falder 10,4 % (N = 5) under denne kategori, de fleste (3 af de 5) med præpositionen *til* (20). For de 5 *med*-RLS'er med *til* hører 4 under kategorien 'mad og drikke'.

(19) æggestand med pølsestykker i (L)

(20) Det er de færreste steder, man serverer snegle uden brød til (K)

En hel del af de mange eksempler med *på* og *i* kan altså nærmere beskrives som udtryk for kategorierne 'beklædning' og 'mad og drikke', og præpositionen *til* findes næsten udelukkende inden for sidstnævnte kategori. Som vi skal se i afsnit 5.3, udgør konstruktionen *med* + NP + *på* som udtryk for netop påklædning og *med* + NP + *til* to særlig afvigende typer.

4. Syntaktiske karakteristika

Det mest iøjnefaldende ved RLS-konstruktionen er den finale præposition der "mangler" en styrelse. Som beskrevet i afsnit 1 udfyldes den finale præpositions tomme plads semantisk af den nominale størrelse som RLS'en er en specifikation af, hvilket giver konstruktionen dens lighed med en relativsætning, og er grundlaget for at kalde den specificerede størrelse for RLS'ens korrelat. I en simpel præpositionel adledsspecifikation, fx *bogen på bordet*, fordeles Figur og Grund sådan at den nominale kerne udtrykker Figuren (*bogen*), mens Grunden indgår i adleddet, nemlig som styrelse for præpositionen (*bordet*). RLS-konstruktionen kan beskrives som en **inverteret** Figur-Grund-relation idet det her er det specificerende led, RLS'en, som indeholder Figuren, mens det specificerede nominal, korrelatet, udgør Grunden.

Korrelatet er enten den semantiske kerne i en NP (21) eller et nominalt sætningsled, enten subjekt (22) eller objekt (23), og RLS er altså enten NP-internt adled eller selvstændigt sætningsled.

(21) en film med lidt humor i (L)

(22) Marie pakkede lakskoene ud. De var sorte, og med sløjfe på. (K)

(23) han havde engang ved et tilfælde set stuepigen derhjemme uden tøj på (K)

I mine korpusfund er den NP-interne funktion vist i (21) den hyppigste. Ud af de samlede 196 *med*- og *uden*-RLS'er er lige godt halvdelen (54,6 %; N = 107) NP-interne adled, mens en tredjedel (32,7 %; N = 64) er selvstændige sætningsled (for de resterende 12,8 % (N = 25) kan spørgsmålet ikke afgøres pga. syntaktisk flertydighed eller utilstrækkelig kontekst i materialet).

RLS optræder aldrig som styret struktur i den forstand at der ikke findes kontekster der kræver valg af netop RLS. Eksempel (22) viser at RLS kan fungere som subjektsprædikativ bundet til kopulaverbet *være*, men hverken verbet *være* eller selve prædikativkonstruktionen kræver valg af RLS som udfyldning af prædikativfunktionen. Dermed adskiller RLS sig fra simple *med*-konstruktioner som kan være styrede, jf. styring af netop præpositionen *med* ved verbet *herse* (24) og adjektivet *ukendt* (i betydningen 'uden viden om eller erfaring med') (25).

(24) hun herser med/*ved/*om/*på drengen

(25) han er ikke helt ukendt med/*ved/*af/*til arbejdet som lærer

Det relative ved relativ lokalspecifikation gør konstruktionen til en bestemmelse til nominaler, et træk man generelt finder dels ved adled i NP'er, dels ved prædikativ til subjekt og objekt, som de frie prædikativer *trætte* og *kolde* i (26)-(27).

(26) de kom trætte ind ad døren

(27) vi spiste frikadellerne kolde

De adjektiviske prædikativer i (26)-(27) markerer deres binding til hhv. subjekt og objekt gennem kongruens (i begge tilfælde pluralisbøjningen). RLS'erne har ikke morfologisk binding men er bundet syntaktisk

til korrelatet som udfylder styrelsesfunktionen for den finale præposition.

På baggrund af de ovenfor beskrevne syntaktiske karakteristika kan alle forekomster af RLS som selvstændigt sætningsled analyseres som prædikativer, jf. sideordningen i (22) mellem adjektivisk prædikativ (*sorte*) og prædikativisk RLS. Som (22) viser, kan man finde eksempler på prædikativ i dependensrelation til kopula, men det er mere kendetegnende for de selvstændige RLS'er at de fungerer som frit prædikativ, sammenlign det frie RLS-objektsprædikativ *uden tøj på* i (23) med det frie adjektiviske objektsprædikativ i (27). Et eksempel på RLS som frit subjektsprædikativ gives i (28).

(28) ovnbagte kartofler smager jo godt med smør på (K)

Som frit prædikativ har RLS lighedstræk med mådesadverbial, og man kunne mene at en del RLS'er burde beskrives som mådesadverbialer, fx RLS'en i (29).

(29) vi hugger mursten over med de bare næ... øh- med arbejdshandsker på. (K)

Men selvom *med arbejdshandsker på* siger noget om hvordan huggearbejdet udføres, så er RLS'en en bestemmelse til subjektet *vi* (som udgør RLS'ens korrelatet) ligesom *med smør på* i (28) specificerer kartoflerne i den pågældende situation. RLS'erne er altså ikke bestemmelser til prædikaterne *smage* og *hugge*, og derfor er de ikke mådesadverbialer, men frie prædikativer. Dermed adskiller RLS sig fra en konstruktion der på overfladen ligner RLS'erne, nemlig *med ryggen til* i (30).

(30) Bob sad med ryggen til

I (30) er *med ryggen til* ikke en bestemmelse til subjektet *Bob* med dette led som semantisk styrelse for *til* (konstruktionen svarer ikke til *ryggen er til Bob*), det er en bestemmelse til verbet *sidde* og dermed et mådesadverbial.

5. Konstruktionens semantik

Det foregående afsnit klargjorde RLS-konstruktionens syntaktiske status som enten NP-adled eller prædikativ, og i dette afsnit udfoldes seman-

tikken i disse adled og prædikativer. Som et første skridt undersøger jeg præpositionen *med* og RLS' finale præpositioner med forskellen mellem meronymisk og lokativ semantik som omdrejningspunkt. Dernæst følger en yderligere afdækning af den lokative specifikation i RLS og en beskrivelse af to ikke-lokative typer. Afsnittet afsluttes med en beskrivelse af kontrasten mellem simpel *med*-konstruktion og RLS.

5.1. **Med** *og de lokative præpositioner*

Ligesom ved mange andre præpositioner finder man et stort antal konkrete betydninger i brugen af *med*. Som nævnt i afsnit 1 kan mange betydninger af *med* anskues som varianter af en del-helhed-relation, og man kan muligvis antage abstrakt meronymi som generel fællesbetydning for alle simple *med*-konstruktioner. Tabel 3 giver en oversigt over de betydningsvarianter af *med* i simple konstruktioner man som minimum kan opstille.

	Semantisk variant	**Eksempel**
a.	Possession	*en ven med en bil*
b.	Ægte meronymi (ved fx legemsdele)	*en mand med en lam arm*
c.	Ledsagelse	*en klient med en bisidder*
d.	Beholder-indhold	*en flaske med vand*
e.	Bestanddel	*en ret med rødbeder*
f.	Deltagelse	*en film med Dirch Passer*
g.	Påklædning	*en kvinde med et rødt tørklæde*
h.	Tilbehør	*en frankfurter med kartoffelsalat*

Tabel 3: De vigtigste betydningsvarianter af med

I RLS spiller *med* en ganske anderledes semantisk rolle end i de simple *med*-konstruktioner, idet RLS-konstruktionen ikke udtrykker meronymi, men lokativ betydning, og man kan således sige at *med*s "normale" meronymiske semantik tilsidesættes. De finale præpositioner i RLS har – når man ser bort fra to afvigende typer som behandles i afsnit 5.3 – lokativ semantik og beskriver altså en rumlig relation, nemlig den relation mellem Figur og Grund der bestemmes af den finale præposition. Korpuseksempler på den lokative specifikation ved præpositionerne *på*, *i*, *over*, *imellem*, *under*, *efter*, *igennem* og *ved* vises i (31)-(38) (konstruktioner med *til* og en undertype af *på*-konstruktioner adskiller sig fra denne lokalsemantik, se afsnit 5.3).

(31) sådan en glasbakke med to lys på (L)

(32) vi har jo en kæmpe kuffert med alt muligt medicin i (L)

(33) en elv med en isbro over (K)

(34) nogle pæle med en ståltråd imellem (K)

(35) en tynd flamingoplade [...] med sølvpapir under (K)[7]

(36) han ville have hende til […] at skrive Lucia på ruden, med udråbstegn efter. (K)

(37) .. det er en lorteting .. med pil igennem (L)

(38) Jeg brunede de tykke koteletter med ben ved i godt, klaret smør (K)

I mange tilfælde kan det – som indikeret af de ældre beskrivelser af RLS omtalt i afsnit 2.1 – virke som om den finale præposition ikke gør den store forskel, men blot udbygger den simple *med*-konstruktion med en eksplicitering af noget ellers underforstået; uden præpositionen *på* i (31) skulle man nok alligevel gætte at lysenes relation til bakken var en placering *på* denne. Men man kan i første omgang konstatere at ikke alle simple *med*-konstruktioner kan "udbygges" med en final præposition, jf. tabel 4, som viser *med*s semantiske varianter fra tabel 3 i konstruktioner med final præposition (de ikke-duelige varianter a.-c. er markeret med gråt).

7 Udeladelsesprikkerne indgår her i det oprindelige korpusfund.

	Semantisk variant	Eksempel
a.	Possession	*en ven med en bil* ***på/i/hos/ved/* etc.**
b.	Ægte meronymi (ved fx legemssdele)	*en mand med en lam arm* ***på/i/hos/ved/* etc.**
c.	Ledsagelse	*en klient med en bisidder* ***på/i/hos/ved/* etc.**
d.	Beholder-indhold	*en flaske med vand* ***i***
e.	Bestanddel	*en ret med rødbeder* ***i***
f.	Deltagelse	*en film med Dirch Passer* ***i***[8]
g.	Påklædning	*en kvinde med et rødt tørklæde* ***på***
h.	Tilbehør	*en frankfurter med kartoffelsalat* ***til***

Tabel 4: Tilføjelse af finale præpositioner til simple med-*konstruktioner*

Begrænsningerne på tilføjelse af præposition – eller rettere: omskrivning til RLS-konstruktion – beror på muligheden for at betragte Figur-Grund-relationen som et rumligt forhold. For varianterne d.-h. kan sagforholdet (den beskrevne situation i verden) behandles enten som en meronymisk relation eller som en lokativ relation, mens den rumlige behandling ikke er mulig ved varianterne a.-c. Dette forhold stemmer overens med Heltofts (2001) analyse af skellet mellem meronymisk og lokativ strukturering i dansk. Dansk tillader ikke behandling af possession, ægte meronymi (udelelig meronymi, på engelsk "inalienable possession", som fx legemsdele, jf. GDS: 1324, 1367) og ledsagelse som spatiale relationer.

Pointen her er den at simpel *med*-konstruktion og RLS former den sproglige gengivelse af situationen på to forskellige måder, den ene meronymisk og abstrakt og dermed mindre specificeret, den anden lokativ og relativt set mere konkret og udfoldet. De kommunikative konsekvenser heraf tages op i afsnit 5.4.

5.2. Den lokative specifikation

I dette afsnit ser jeg nærmere på to forhold omkring den lokative specifikation som udtrykkes med RLS, dels den semantiske relation til *der*-konstruktion og konstruktion med *have*, dels en restriktion på korrelatets semantik.

8 Eksemplet, som forekom en bedømmer tvivlsomt, er konstrueret men afspejler autentiske fund som fx *jeg ser altid frem til en film med ham i* (filmskribenten.dk/2017/12/american-made-tom-cruise-paa-roeven-i-kokainland-2/, senest tilgået 26.3.2026).

Som udtryk for lokation står RLS i et karakteristisk forhold til *der*-konstruktion: Man kan normalt give en finit sætningsgengivelse af en RLS med en *der*-konstruktion, jf. (39)-(40).

(39) a. en trøje med tomatsovs på
b. der er tomatsovs på trøjen

(40) a. rugbrød med mug i[9]
b. der er mug i rugbrødet

Som beskrevet ovenfor kan mange forhold anskues enten som meronymiske eller lokative, og idet mange simple *med*-konstruktioner korresponderer med *have*-sætninger (fx *en ven med en bil – min ven har en bil*), kunne man tro at RLS'er også kunne gengives som simple *have*-sætninger, men det er ikke tilfældet, og tilføjelse af final præposition løser ikke uden videre problemet, jf. (41)-(42).

(41) a. *trøjen har tomatsovs
b. !trøjen har tomatsovs på

(42) a. *rugbrødet har mug
b. !rugbrødet har mug i

Have-konstruktioner kan ikke betegne ren lokation, og det gælder også for *have* + præposition (jf. GDS: 1324). Konstruktionen med *have* og en final præposition betegner "konventionelt tilhørsforhold" (GDS: 1324), og derfor er b-eksemplerne herover strengt taget ikke ugrammatiske, men det er meget vanskeligt at forestille sig en meningsfuld konventionel sammenhæng hvor tomatsovsen og muggen var intentionelt gjort til en del af trøje- og rugbrødsenheden. Ved udtryk for påklædning med finalt *på* er forholdene anderledes, se afsnit 5.3.

RLS'ens lokative semantik stiller et interessant krav til sit korrelat som skal være (eller tolkes som) inanimat, jf. a-, og b-eksemplerne i (43)-(44).[10]

9 https://jyllands-posten.dk/indland/ECE13586674/horsensfirma-tilbagekalder-rugbroed-med-mug-i/, senest tilgået 8.1.2026.

10 Hvis b-eksemplerne overhovedet er grammatisk acceptable, er de stærkt pragmatisk markerede; derfor markeringen "*/!".

Hvis man ønsker at lade den rumlige relation udsige om et menneske, kan man ikke bruge RLS, men må benytte refleksiv styrelse efter den lokative præposition, jf. c-eksemplerne.

(43) a. en ølkasse med et tæppe over
b. */!en mand med et tæppe over
c. en mand med et tæppe over sig

(44) a. et lig med en yogamåtte under
b. */!en kvinde med en yogamåtte under
c. en kvinde med en yogamåtte under sig

Kravet om inanimat korrelat ved RLS kan ses som et eksempel på at forskellen mellem på den ene side (med)menneskers (og muligvis også højerestående dyrs) vilkår og handlinger og på den anden side livløse genstandes forhold har indflydelse på organiseringen af dansk grammatik.

5.3. To ikke-lokative typer

Som omtalt i afsnit 3.2 og 5.2 er der to varianter af *med* + NP + præposition der afviger fra de egenskaber der er beskrevet for RLS i de foregående afsnit. Det drejer sig dels om konstruktion med "påklædnings-*på*", dels om konstruktion med "tilbehørs-*til*".

Som beskrevet i afsnit 3.2 er der en stor del af korpusfundene med finalt *på* som beskriver personers påklædning. Disse konstruktioner adskiller sig fra prototypiske RLS'er ved ikke at kunne gives sætningsform med en *der*-konstruktion, men derimod at kunne omskrives til *have*-sætninger med final præposition, vist her i *med*-varianten (45) og *uden*-varianten (som kræver en nægtelse i sætningsformerne) (46).

(45) a. damer med tørklæde på (L)
b. *der er tørklæde på damerne
c. damerne har tørklæde på

(46) a. damer uden tøj på (K)
b. *der er ikke tøj på damerne
c. damerne har ikke tøj på

Disse træk ved konstruktionen med "påklædnings-*på*" viser at påklædning ikke får semantisk form efter det lokative, men efter det meronymiske mønster i dansk. Der eksisterer ganske vist en form for rumlig relation mellem personen og beklædningsgenstanden, men såvel *have* X *på* og *med* X *på* (i påklædningsbetydningen) betegner et konventionelt tilhørsforhold (dvs. en slags meronymi) frem for lokalitet (jf. GDS: 1324), og det er det der viser sig i det mulige og det umulige i (45)-(46). Som eksemplerne viser, afviger konstruktionen med "påklædnings-*på*" også fra den prototypiske RLS ved ikke at stille krav om inanimat korrelat, og man må overveje om konstruktionen afviger så meget at man skal betragte den, ikke som en perifer undertype af RLS, men som en helt anden konstruktion.

Den anden afvigende type er konstruktion med "tilbehørs-*til*", som også omtales i afsnit 3.2. I eksempler som (47a) betegner *med* X *til* at X står til rådighed som og er intenderet som tilbehør eller tilhørende udstyr. Man kan godt lave omskrivning til *der*-konstruktion (47b), men hvor *have*-konstruktion ofte er pragmatisk problematisk for den prototypiske RLS (jf. afsnit 5.2), forekommer den at være decideret umulig med "tilbehørs-*til*" (47c).

(47) a. små, lækre sandwiches med mælk til (K)
b. der er mælk til sandwichene
c. *sandwichene har mælk til

Konstruktionen betegner formål, og det vil sige intention, såsom ved tilbehør til mad som i (47) eller tilhørende udstyr som i (48).

(48) et pengeskab med nøgle til

Formåls- og intentionselementet findes ikke kodet i den typiske RLS. Det er således uproblematisk at relatere en gren og en sten rent lokativisk som i (49a), men det er svært uden en helt særlig pragmatisk kontekst at forestille sig den intentionelle tilbehørsrelation mellem de to angivet med *til* (49b).

(49) a. en gren med en sten under
b. !en gren med en sten til

Semantikken i konstruktionen med *til* insisterer ikke på en lokativ relation. Det viser sig ved at (48) kan bruges om en salgsvare hvor nøglen ikke

opbevares samme sted som pengeskabet – den findes bare som intenderet åbningsmiddel. Selvom *til*-konstruktionen kan omskrives til *der*-konstruktion og ikke fungerer i *have*-konstruktion, ser det altså ud til at den ikke har samme lokative kodning som ægte RLS.

5.4. Konventionelle relationer og ad hoc-relationer

Essensen af Høysgaards og ODS' karakteristik af RLS i forhold til den simple *med*-konstruktion diskuteret i afsnit 2.1 er at RLS er tydeligere, dvs. mere specifik, end simpel *med*-konstruktion, og at RLS benyttes frem for simpel *med*-konstruktion i tilfælde hvor relationen mellem Grund (korrelatet) og Figur (det RLS-interne nominal) ikke er klart givet på forhånd. Det er let at vise at de gamle beskrivelser her har fat i noget væsentligt der også gælder i det moderne sprog. Når relationen er (dvs. anses for) indlysende, er der ikke noget kommunikativt afgørende ved den udfoldede lokative specifikation (50), men hvis det ikke er klart hvordan Grunden står i relation til Figuren, forekommer simpel *med*-konstruktion pragmatisk afvigende, og RLS må vælges for at undgå uklarhed (51).

(50) a. boller med rosiner
b. boller med rosiner i

(51) a. !beskidte sko med en avis
b. beskidte sko med en avis under

En smuk illustration af dette ses i (52), som er en beskrivelse af gravstenene på kirkegården i Sønderho: Den konventionelle og altså på forhånd givne relation mellem sten og navn udtrykkes abstrakt meronymisk med simpel *med*-konstruktion, mens den mindre transparente relation mellem sten og (fraværende) jordiske rester udtrykkes med RLS.

(52) Der er nemlig mange sten med navne, men uden jordiske rester under (K)

Også i tilfælde hvor den simple *med*-konstruktion ville lede til en fejlagtig tolkning ud fra det "normale" eller mest sandsynlige, kan RLS bruges til at præcisere, som i (53) hvor man undgår tilbehørstolkningen 'med is til' ved at præcisere at isen er placeret inde i kagen.

(53) […] og desserten: en kage med is i, flamberet, udmærket. (K)[11]

Man kan således sige at simpel *med*-konstruktion benyttes ved de forventelige, konventionelle relationer, mens RLS bruges i tilfælde der afviger fra standardantagelsen, er uventede og har ad hoc-præg. Sprogbrugernes valg mellem de to konstruktioner kan anskues som styret af implikaturmekanismer. Valget følger Grices (1975: 45) kvantitetsmaksime, og tolkningen af simpel *med*-konstruktion kan beskrives ud fra Levinsons I-heuristik: "What is simply described is stereotypically exemplified." (Levinson 2000: 32). Når man er uden for det "stereotype", må sammenhængen ekspliciteres. Det må dog understreges at RLS ikke skal analyseres som en udvidelse eller udbygning af den simple *med*-konstruktion hvor den finale præposition tilføjer en semantisk detalje til denne konstruktion. Den simple *med*-konstruktion er en meronymisk formning af relationen, mens RLS grundlæggende former relationen lokativt.

6. Konklusion

Artiklens analyser viser at RLS er en særlig syntaktisk konstruktionsmulighed i dansk som står i funktionel kontrast til simpel *med*-konstruktion, og som med sin binding til et korrelat har træk tilfælles med relativsætningen. I RLS er *med*s vanlige meronymiske semantik tilsidesat til fordel for de finale præpositioners lokative semantik, og man kan se *med*s rolle i RLS som eksempel på den ekstremt vage og åbne 'forbinder'-semantik som man finder i flere *med*-sammenhænge, fx *det er dejligt med din hobby* eller (54) som er et autentisk overhørt eksempel, sagt af en cyklist til en anden i forbindelse med afsked.

(54) tak for turen – og vi skrives lige ved med på søndag

Analysen af RLS bidrager til forståelsen af hvordan skellet mellem meronymi og lokation former dansk grammatik, og hvordan dette skel hænger sammen med en sondring mellem menneskelige og ikke-menneskelige forhold. Valget mellem den simple *med*-konstruktions abstrakte meronymi og RLS-konstruktionens mere konkrete lokative specifikation motiveres i mange tilfælde af pragmatiske faktorer som viser en kom-

11 Dette korpuseksempel er fundet ved en specifik søgning på *kage* + *med* og indgår ikke, som de øvrige korpuseksempler, i de kvantitative opgørelser i afsnit 3.2.

munikativ udnyttelse af den meronymiske og den lokative formning af situationen.

Om forfatteren

Peter Juul Nielsen, lektor ved Institut for Kultur- og Sprogvidenskaber på Syddansk Universitet.

Litteratur

GDS: Se Hansen & Heltoft (2011).

Gregersen, Frans (2009): The data and design of the LANCHART study. *Acta linguistica hafniensia* 41(1), 3-29. https://doi.org/10.1080/03740460903364003

Grice, H. Paul (1975): Logic and Conversation. I: *Syntax and Semantics*, bd. 3: *Speech Acts*. Peter Cole & Jerry L. Morgan (red.). New York: Academic Press, 41-58.

Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Heltoft, Lars (2001): Datives and Comitatives as Neighbouring Spouses: The Case of Indirect Objects and Comitatives in Danish. I: *Dimensions of Possession*. Irène Baron, Michael Herslund & Finn Sørensen (red.). Amsterdam: John Benjamins, 115-146. https://doi.org/10.1075/tsl.47.08hel

Høysgaard, Jens Pedersen (1752): *Methodisk Forsøg til en Fuldstændig Dansk Syntax*. København. (= Bertelsen, Henrik (red.), *Danske Grammatikere* V. København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab 1919-1920).

Levinson, Stephen C. (2000): *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, Mass.: MIT Press. https://doi.org/10.7551/mitpress/5526.001.0001

Ordbog over det Danske Sprog (ODS), online-udgave, ordnet.dk/ods/

Stockwell, Richard & Carson T. Schütze (2019): Objectless Locative Prepositions in British English. *Proceedings of the Linguistic Society of America* 4(1), 1-15. https://doi.org/10.3765/plsa.v4i1.4551

Ungerer, Friedrich & Hans-Jörg Schmid (2013): *An introduction to cognitive linguistics*. New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315835396

Aa, Leiv Inge (2006): *Med* som innleiande funksjonsord til småsetningar med og utan relativisering. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 24, 193-228.

Ny forskning i grammatik, vol. 33 (2026), 170-190.
DOI: 10.7146/nfg.v1i33.167900

Jiddisch og OV-VO-distinktionen - og dansk og tysk

Sten Vikner

Abstract
Using Danish and German as examples, it will be shown how a language can be argued to have either VO or OV as its basic word order. Unfortunately, such an argumentation does not yield a clear answer concerning Yiddish. Admittedly, the movements necessary to derive the actually occurring Yiddish word orders from an SVO basic word order are found in the language. However, the movements necessary to derive the actually occurring word orders from an SOV basis are equally found.

We therefore turn to more indirect evidence for one or the other of the two options. Five types of such indirect evidence are briefly discussed, viz. scrambling vs. object shift, agreement with predicative adjectives, the position of the verb particle relative to its verb, and finally the sequence of two non-finite verbs in the same clause. All these indicate that Yiddish is an SOV- rather than an SVO-language.

Nøgleord
SVO- vs. SOV-basisordfølge, løst sammensatte partikelverber, V2 (verb second), ekstraposition, scrambling

1. Hvorfor tysk ikke er et SVO-sprog

1.1. Er tysk SVO eller SOV?

Distinktionen mellem SVO- og SOV-sprog går tilbage til Greenbergs (1963: 109) diskussion af "den grundlæggende ordstilling" (*basic word order*), som henviser til rækkefølgen af **subjekt**, **verbum** og **objekt**. Det at fastlægge basisordstillingen i et sprog er dog ikke så nemt som man måske kunne tro. Fx tillader dansk mindst fire forskellige rækkefølger:

© Sten Vikner og Dansk Sprognævn

(1) a . Hvis Lukas kendte den her bog, ...
S V O

b. Den her bog kendte Lukas.
O V S

c. Kendte Lukas den her bog?
V S O

d. Jeg ved ikke hvad for en bog Lukas kendte.
O S V

Nu er spørgsmålet hvilken af de fire der er basisordstillingen i dansk. Her er Greenberg (1963: 109) og jeg enige om at basisordstillingen i dansk er **S**ubjekt-**V**erbum-**O**bjekt, (1a), men vi er ikke enige om hvorfor det er tilfældet.

Greenberg (1963: 109) mener at alle germanske sprog er **SVO**. Jeg finder det mere dækkende at klassificere de skandinaviske sprog og engelsk som **SVO**, (2), og tysk og afrikaans, frisisk, hollandsk, nedertysk og oldengelsk som **SOV**, (3):[1]

(2)

				Verbum	**Objekt**
a.	Dansk	Jeg	har	**læst**	bogen.
b.	Færøsk	Eg	havi	**lisið**	bókina.
c.	Islandsk	Ég	hef	**lesið**	bókina.
d.	Engelsk	I	have	**read**	the book.

(3)

				Objekt	**Verbum**
a.	Hollandsk	Ik	heb	het boek	**gelezen.**
b.	Afrikaans	Ek	het	die boek	**gelees.**
c.	Frisisk	Ik	ha	it boekje	**lêzen.**
d.	Tysk	Ich	habe	das Buch	**gelesen.**
e.	Oldengelsk	Ic	habe	þa boc	**gereded**.
		Jeg	*har*	*bogen*	*læst*

(Analysen af disse sprog som SOV-sprog går tilbage i hvert fald til Bach 1962; Bierwisch 1963, Koster 1975)

1 De relevante verber i (2) og (3) er non-finitte for at undgå V2, som ellers ville skjule forskellene mellem sprogene, jf. diskussionen af (18)/(19) nedenfor.

Greenberg (1963) begrunder ikke sin klassificering af tysk (og de andre sprog i (3)) som SVO men anfører bare at det er "den dominerende ordstilling" (Greenberg 1963: 76, 109).

Whaley (1997: 106), en lærebog i "deskriptiv komparativ lingvistik", er mere eksplicit. Han udnævner en ordstilling til at være "basisordstillingen" hvis modersmålstalende stærkt føler at det er basisordstillingen, eller hvis den tenderer til at være den hyppigste ordstilling, den mindst markerede ordstilling eller den pragmatisk mest neutrale ordstilling. Det drejer sig altså her om tendenser snarere end præcist formulerede antagelser.

Den klassificering af tysk (m.v.) som SOV som jeg (og andre) foretrækker, har derimod en teoretisk basis: At sige at en bestemt ordstilling er "grundlæggende", betyder at den kan lægges til grund for en forklaring af ordstillingsmuligheder generelt. Hvis en bestemt ordstilling er den grundlæggende, så skal alle andre ordstillinger kunne forklares ud fra denne basisordstilling. Spørgsmålet bliver altså hvor enkelt det er at aflede de forskellige faktisk forekommende ordstillinger fra basisordstillingen, ved hjælp af så få ekstra regler og undtagelser som muligt. For dansk ved vi fx i forvejen at vi har flyttet verbet i (1b,c) og objektet i (1b). Disse to typer flytninger (V2 og fremflytningen af et *hv*-objekt) er vi nemlig nødt til at antage af uafhængige grunde.

Lad os først se hvor enkelt det er at aflede de forskellige ordstillinger under Greenbergs (1963: 109) og Whaleys (1997: 103) antagelse at basisordstillingen i tysk er SVO:

Hvis basisordstillingen i tysk er SVO

(4) Hovedsætninger (subjektsinitiale)

a.	Jürg hält gerade einen Vortrag. *Jürg holder netop et foredrag*	ingen flytninger nødvendige
b.	Jürg hat ___ gestern einen Vortrag gehalten. *Jürg har i går et foredrag holdt*	perfektum participium flyttes mod højre
c.	Jürg wird ___ morgen einen Vortrag halten. *Jürg vil i morgen et foredrag holde*	infinitiv flyttes mod højre
d.	Jürg wird ___ ___morgen einen Vortrag gehalten haben. *Jürg vil i morgen et foredrag holdt have*	perf. participium + infinitiv flyttes mod højre
e.	Jürg fängt ___ gerade einen Vortrag an. Jürg begynder netop et foredrag PRT	løs verbalpartikel flyttes mod højre

f.	Jürg wird ___ ___ morgen einen Vortrag anfangen. *Jürg vil i morgen et foredrag* PRT*-begynde*	løs verbalpartikel + infinitiv flyttes mod højre

(5) Bisætninger

a.	... weil Jürg ___ gerade einen Vortrag hält. *... fordi Jürg netop et foredrag holder*	finit verbum flyttes mod højre
b.	... weil Jürg ___ ___ gestern einen Vortrag gehalten hat. *... fordi Jürg i går et foredrag holdt har*	perf. participium + finit verbum flyttes mod højre
c.	... weil Jürg ___ ___morgen einen Vortrag halten wird. *... fordi Jürg i morgen et foredrag holde vil*	infinitiv + finit verbum flyttes mod højre
d.	... weil Jürg ___ ___ ___ morgen einen Vortrag gehalten haben wird. *... fordi Jürg i morgen et foredrag hold have vil*	perf. participium + infinitiv + finit verbum flyttes mod højre
e.	... weil Jürg ___ ___ gerade einen Vortrag anfängt. *... fordi Jürg netop et foredrag* PRT*-begynder*	løs verbalpartikel + finit verbum flyttes mod højre
f.	... weil Jürg ___ ___ ___ morgen einen Vortrag anfangen wird. *... fordi Jürg netop et foredrag* PRT*-begynde vil*	løs verbalpartikel + infinitiv + finit verbum flyttes mod højre

(6) Hovedsætninger (non-subjektsinitiale)

a.	Gestern hat Jürg ___ ___ ___einen Vortrag gehalten. *I går har Jürg et foredrag holdt*	adverbial flyttes mod venstre + finit verbum flyttes mod venstre + perf. part. flyttes mod højre
b.	Einen Vortrag hat Jürg ___ ___ gestern ___ gehalten. *Et foredrag har Jürg i går holdt*	objekt flyttes mod venstre + finit verbum flyttes mod venstre + perf. part. flyttes mod højre

For at komme fra en SVO-basisordstilling til de forskellige ordstillinger som forekommer i tysk, er man nødt til at antage et betragteligt antal flytninger. (4) viser at alle non-finitte verbalformer og løse partikler skal flyttes mod højre i hovedsætninger (som antaget helt eksplicit fx hos Lass 1987:

328)[2], og at det skal sikres at disse former forekommer i den spejlvendte rækkefølge af den rækkefølge de ville have haft hvis de ikke var flyttet (jf. deres stilling i dansk og engelsk):

(7)	Ty.	a.	Das Licht	muss			aus$_3$gegangen$_2$ sein$_1$.
	Da.	b.	Lyset	må	være$_1$	gået$_2$	ud$_3$.
	En.	c.	The light	must	have$_1$	gone$_2$	out$_3$.

Helt det samme holder for bisætninger, bortset fra at her skal så også det finitte vebum flyttes mod højre, som det kan ses i (5). Bemærk derudover at selvom basisordstillingen ville have verbet før objektet, ville det alligevel være nødvendigt at antage ikke bare en flytning af verbet mod **højre** i (5a-f), men også en flytning af verbet mod **venstre** ved omvendt ordstilling, som i (6a,b).

Lad os nu se på hvor meget enklere det er at aflede de forskellige ordstillinger hvis vi antager at basisordstillingen på tysk er SOV (tilpasset fra Wöllstein-Leisten et al. 1997: 28–32; og Vikner 2001a: 87–124, 2005 og 2019):

Hvis basisordstillingen i tysk er SOV

(8) Hovedsætninger (subjektsinitiale) - samme data som i (4)

a.	Jürg hält gerade einen Vortrag ___. *Jürg holder netop et foredrag*	finit verbum flyttes mod venstre
b.	Jürg hat gestern einen Vortrag gehalten ___. *Jürg har i går et foredrag holdt*	finit verbum flyttes mod venstre
c.	Jürg wird morgen einen Vortrag halten ___. *Jürg vil i morgen et foredrag holde*	finit verbum flyttes mod venstre
d.	Jürg wird morgen einen Vortrag gehalten haben ___. *Jürg vil i morgen et foredrag holdt have*	finit verbum flyttes mod venstre
e.	Jürg fängt gerade einen Vortrag an___. *Jürg begynder netop et foredrag* PRT	finit verbum flyttes mod venstre

2 Idet et antal forskellige verbalformer og en løs verbalpartikel flytter i (4a-f), altså under en SVO-basisordstilling, burde man kunne finde en regel for hvorfor de alle skal flytte i (4), med kun en iøjnefaldende undtagelse: det finitte verbum. Det burde også kunne forklares hvorfor det ikke er muligt at flytte bare *gehalten* i (4d) når dette er muligt i (4b). Ligeledes, hvis det er muligt at flytte bare verbalpartiklen *an* i (4e), hvorfor er det så ikke muligt at flytte bare *an* in (4f)?

Denne type problemer finder vi ikke ved en SOV-basisordstilling, jf. nedenfor.

f.	Jürg wird morgen einen Vortrag anfangen ___. *Jürg vil i morgen et foredrag PRT-begynde*	finit verbum flyttes mod venstre

(9) Bisætninger - samme data som i (5)

a.	... weil Jürg gerade einen Vortrag hält. *... fordi Jürg netop et foredrag holder*	ingen flytninger nødvendige
b.	... weil Jürg gestern einen Vortrag gehalten hat. *... fordi Jürg i går et foredrag holdt har*	ingen flytninger nødvendige
c.	... weil Jürg morgen einen Vortrag halten wird. *... fordi Jürg i morgen et foredrag holde vil*	ingen flytninger nødvendige
d.	... weil Jürg morgen einen Vortrag gehalten haben wird. *... fordi Jürg i morgen et foredrag holdt have vil*	ingen flytninger nødvendige
e.	... weil Jürg gerade einen Vortrag anfängt. *... fordi Jürg netop et foredrag PRT-begynder*	ingen flytninger nødvendige
f.	... weil Jürg morgen einen Vortrag anfangen wird. *... fordi Jürg netop et foredrag PRT-begynde vil*	ingen flytninger nødvendige

(10) Hovedsætninger (non-subjektsinitiale) - samme data som i (6)

a.	Gestern hat Jürg ___ einen Vortrag gehalten ___. *I går har Jürg et foredrag holdt*	adverbial flyttes mod venstre + finit verbum flyttes mod venstre
b.	Einen Vortrag hat Jürg gestern ___ gehalten ___. *Et foredrag har Jürg i går holdt*	objekt flyttes mod venstre + finit verbum flyttes mod venstre

For at komme fra en SOV-basisordstilling til de forskellige ordstillinger som faktisk findes i tysk vil man kun være nødt til at antage et forholdsvis lille antal forskellige flytninger. Bemærk at et finit verbum udelukkende antages at flytte mod venstre, (8)-(10), aldrig mod højre, og at vi kun behøver at antage at det er det finitte verbum der flytter. Ingen non-finitte verbalformer eller løse verbalpartikler behøver at flytte for at vi kan redegøre for data i (8)-(10).

Det ser således ud til at der er gode teoretiske grunde til at tage den faktiske forskel i (2)-(3) (*jeg har læst bogen* vs. *ich habe das Buch gelesen*) alvorligt og dermed til at antage at tysk (m.v.) er SOV-sprog, ikke SVO.

1.2. Hjælpeverbum-VP vs. VP-hjælpeverbum på tværs af germansk

En yderligere fordel ved at skelne mellem skandinavisk og engelsk som **SVO** og tysk, afrikaans, frisisk, hollandsk, nedertysk og oldengelsk som

SOV er at det muliggør andre generaliseringer. En sådan generalisering er at germanske **SVO**-sprog altid placerer det finitte hjælpeverbum *have* til venstre for verbalfrasen i bisætninger, (11), og at en ordstilling med det finitte hjælpeverbum til højre for verbalfrasen i bisætninger, (12), kun findes i germanske **SOV**-sprog:

(11)	**SVO**				**aux**	**verbalfrasen**	
	a.	Da.	... fordi	jeg	**har**	læst	bogen
	b.	Fæ.	... av tí at	eg	**havi**	lisið	bókina.
	c.	Is.	... af því að	ég	**hef**	lesið	bókina.
	d.	En.	... because	I	**have**	read	the book.

(12)	**SOV**				**verbalfrasen**		**aux**
	a.	Ho.	... omdat	ik	het boek	gelezen	**heb**.
	b.	Af.	... omdat	ek	die Booek	gelees	**het**.
	c.	Fri.	... om't	ik	it boekje	lêzen	**ha**.
	d.	Ty.	... weil	ich	das Buch	gelesen	**habe**.
	e.	OE.	... forðan	ic	þa boc	gereded	**habe**.
			... because	*I*	*the book*	*read*	*have*

Herudfra kan vi så fx udlede den forudsigelse at hvis et germansk sprog har ordstillingen **VO** som på dansk (dvs. *læse* foran *bogen*), så vil det **ikke** have ordstillingen **VP-hjælpeverbum** (dvs. *læse bogen* foran *har*). Med andre ord vi forudsiger at intet germansk sprog kan have ordstillingen *... fordi jeg læst bogen har*.

Dette er dermed noget som et sprogtilegnende barn kan tage for givet og derfor ikke behøver at bruge tid og energi på.

1.3. Verb second (V2)

Et potentielt problem med denne forskel i basisordstilling mellem tysk og dansk er at det nu kunne se ud som om disse to sprog er meget forskellige. Det forholder sig dog sådan at selvom de har forskellige basisordstillinger (tysk SOV, dansk SVO), så deler de stadig centrale egenskaber, fx vedrørende hovedsætningens to første positioner.

Som vist for dansk i (13) og tysk i (14) flytter det finitte verbum i hovedsætninger i begge sprog til andenpositionen (= C°/lille **v**), og fx objektet eller et adverbial (eller måske endda subjektet) flytter til førstepositionen (= CP-spec/fundamentfeltet).

(13) Da.

	①	②	V O	
a.		At	Sten vil holde et foredrag i morgen, …	ingen flytninger
b.		Vil$_{2}$-	Sten ___$_{2}$ holde et foredrag i morgen?	finit vb til ②
c.	I morgen$_{1}$	vil$_{2}$-	Sten ___$_{2}$ holde et foredrag _____$_{1}$.	adverbial til ① + finit vb til ②
d.	Et foredrag$_{1}$	vil$_{2}$	Sten ___$_{2}$ holde _____$_{1}$ i morgen.	objekt til ① + finit vb til ②
e.	Sten$_{1}$	vil$_{2}$	___$_{1}$ ___$_{2}$ holde et foredrag i morgen.*w*	subjekt til ① + finit vb til ②

(14) Ty.

	①	②	O V		
a.		Dass	Jürg morgen einen Vortrag halten wird, …	ingen flytninger	≈ (13a)
b.		Wird$_{2}$	Jürg morgen einen Vortrag halten ___$_{2}$.?	finit vb til ②	≈ (13b)
c.	Morgen$_{1}$	wird$_{2}$	Jürg _____$_{1}$ einen Vortrag halten ___$_{2}$.	adverbial til ① + finit vb til ②	≈ (13c)
d.	Einen Vortrag$_{1}$	wird$_{2}$	Jürg morgen _____$_{1}$ halten ___$_{2}$.	objekt til ① + finit vb til ②	≈ (13d)
e.	Jürg$_{1}$	wird$_{2}$	___$_{1}$ morgen einen Vortrag halten ___$_{2}$.	subjekt til ① + finit vb til ②	≈ (13e)

Jeg er derfor fortaler for en typologisk klassifikation hvor både dansk og tysk er V2 selvom dansk er SVO og tysk SOV. Dansk og engelsk har derimod til fælles at begge er SVO, selvom engelsk ikke er V2, hvilket fremgår af at den engelske version af fx (13c)/(14c) ikke har verbet i anden position (før subjektet), men i tredje position:

(15) En. Tomorrow, Anna will give a talk.

1.4. Konklusion verørende tysk, dansk, engelsk, …

Idéen er altså at SVO-SOV forskellen er uafhængig af ±V2-forskellen:

(16)

	+V2	**–V2**
SVO	Dansk, islandsk, …	Engelsk, fransk, …
SOV	Tysk, hollandsk, …	Japansk, hindi, tyrkisk, …

hvilken resulterer i en helt anden inddeling end Greenberg (1963) og Whaley (1997), og *World Atlas of Language Structure* (WALS, Dryer 2011):

(17)

Sprog	**Vikner** (2019) **og andre ***	**WALS** (Dryer 2011)	**Greenberg** (1963), **Whaley** (1997)
Dansk (13), islandsk, …	**SVO med V2**	SVO	SVO
Engelsk (15), fransk, …	**SVO uden V2**	SVO	SVO
Tysk (14), hollandsk, …	**SOV med V2**	"no dominant order"	SVO
Japansk, hindi, tyrkisk, …	**SOV uden V2**	SOV	SOV

** Bach (1962), Bierwisch (1963), Koster (1975), … , Haider (2010, 2013), …*

Det sker imidlertid ofte at V2 helt skjuler SOV-SVO-forskellen, jf. at (18b-e) og (19b-e) lyder helt "ens", selvom de er afledt hhv. fra en SVO- og en SOV-basisrækkefølge (hvilket skyldes at i modsætning til (13)/(14) indeholder (18)/(19) ingen non-finitte verber):

(18) Da.

	①	②	**V O**	
a.		At	Sten måske holder et foredrag, …	ingen flytninger
b.		Holder$_{2-}$	Sten måske ____$_2$ et foredrag?	finit vb til ②
c.	Måske$_1$	holder$_{2-}$	Sten ____$_1$ ____$_2$ et foredrag.	adverbial til ① + finit vb til ②
d.	Et foredrag$_1$	holder$_{2-}$	Sten måske ____$_2$ ____$_1$.	objekt til ① + finit vb til ②
e.	Sten$_1$	holder$_{2-}$	___$_1$ måske ____$_2$ et foredrag.	subjekt til ① + finit vb til ②

(19) Ty.

	①	②	O V		
a.		Dass	Jürg vielleicht einen Vortrag hält, …	ingen flytninger	≈ (18a)
b.		Hält$_2$	Jürg vielleicht einen Vortrag ___$_2$.?	finit vb til ②	≈ (18b)
c.	Vielleicht$_1$	hält$_2$	Jürg _____$_1$ einen Vortrag ___$_2$.	adverbial til ① + finit vb til ②	≈ (18c)
d.	Einen Vortrag$_1$	hält$_2$	Jürg vielleicht _____$_1$ ___$_2$.	objekt til ① + finit vb til ②	≈ (18d)
e.	Jürg$_1$	hält$_2$	___$_1$ vielleicht einen Vortrag ___$_2$.	subjekt til ① + finit vb til ②	≈ (18e)

2. Hvorfor jiddisch kan være enten SVO eller SOV

2.1. Indledning

Som vist i afsnit 1, er det relativt nemt at afgøre for de fleste germanske sprog om de er SVO- eller SOV-sprog, idet de har en meget klar præference enten for SVO eller for SOV, jf. fx (2)-(3). For moderne jiddisch (dvs. moderne østjiddisch) er det mere kompliceret at fastlægge om det er SVO eller SOV der er basisordstillingen, fordi begge rækkefølger som oftest er mulige:

(20) Ji. a. Er hot ufgegesn dem epl.
b. Er hot dem epl ufgegesn.
Han har (æblet) op-spist (æblet)
(Jacobs 2005: 257, (156))

Det er derfor ikke overraskende at der er mange analyser der ser jiddisch som

- blandet OV/VO (e.g. Santorini 1993; Haider 2010: 160–166, 2013: 103–105),
- VO, måske med enkelte rester af OV (e.g. den Besten & Moed-van Walraven 1986: 113; og Vikner 1995, 1997; Diesing 1997: 388; Sadock 1998) eller
- OV (e.g. Hall 1979; Geilfuß 1990; Vikner 2001a, 2017a: 383–394; Haider & Rosengren 2003: 253).

I tekster på moderne jiddisch er ordstillingen VO fremfor OV i langt de fleste tilfælde: I de første 411 bisætninger med mono-transitive verber i anekdotesamlingen *Røyte pomerantsen* (af Immanuel Olsvanger, publiceret i 1947 i New York) fandt Santorini (1993:238) SVO-rækkefølge i 94% af tilfældene og SOV-rækkefølge i kun 6% af dem.

Alligevel fastholder jeg (som ovenfor) at den direkte evidens for SVO-rækkefølge er meget mindre overbevisende for jiddisch end den er for engelsk eller for skandinavisk, og det er fordi SOV-rækkefølgen ikke er ugrammatisk. I jiddisch er alle mulighederne i (20a,b), (21a,b), og (22a-e) (hvor objekterne/komplementerne er understreget) grammatiske, hvorimod kun de strikte SVO-versioner ville være mulige i engelsk eller i skandinavisk, dvs. (20a), (21a), og (22a):

(21) Ji. a. Avram iz geven <u>in Kasrilovke</u>.
b. Avram iz <u>in Kasrilovke</u> geven.
Avram er (i Kasrilovke) været (i Kasrilovke)
(Hall 1979: 255, (5), (5a))

(22) Ji. a. Maks hot nit gegeben <u>Rifken</u> <u>dos bukh</u>.
b. Maks hot <u>Rifken</u> nit gegeben <u>dos bukh</u>.
c. Maks hot <u>Rifken</u> <u>dos bukh</u> nit gegeben.
d. Maks hot <u>dos bukh</u> nit gegeben <u>Rifken.</u>
e. Maks hot <u>dos bukh</u> <u>Rifken</u> nit gegeben.
Max har (Rebekka) (bogen) (Rebekka) ikke givet (Rebekka) (bogen)
(Diesing 1997: 402, (57))

Hvis basisrækkefølgen i jiddisch var SVO, så måtte (20b), (21b), og (22b-e) nødvendigvis involvere en bevægelse mod venstre af et objekt, dvs. det som ofte kaldes **scrambling**.

Hvis basisrækkefølgen i jiddisch var SOV, så måtte (20a), (21a), og (22a,b,d) nødvendigvis involvere en bevægelse mod højre af et objekt, dvs. det som ofte kaldes **ekstraposition** (og hertil kommer at (22e) stadig ville involvere scrambling).

De to muligheder kan illustreres som følger. Hvis basisrækkefølgen i jiddisch er SVO, så ville SVO-rækkefølgen i fx (20a) ikke kræve nogle flytninger overhovedet, hvorimod SOV-rækkefølgen i fx (20b) ville kræve at scrambling havde fundet sted:

Jiddisch som SVO

(23) Ji. a. Er hot ufgegesn dem epl. INGEN FLYTNING, = (20a)
b. Er hot dem epl ufgegesn. SCRAMBLING, = (20b)

Hvis derimod basisrækkefølgen i jiddisch er SOV, så ville SOV-rækkefølgen i fx (20b) ikke kræve nogle flytninger overhovedet, hvorimod SVO-rækkefølgen i fx (20a) ville kræve at ekstraposition havde fundet sted:

Jiddisch som SOV

(24) Ji. a. Er hot ufgegesn dem epl. EKSTRAPOSITION, = (20a)
b. Er hot dem epl ufgegesn. INGEN FLYTNING, = (20b)

Problemet er bare at det kan vises uafhængigt af ovenstående data at jiddisch har **begge** disse to flytningstyper, cf. at (22b,d) hverken ville have været mulige i sprog som helt klart er SOV-sprog, fx tysk, eller i sprog som helt klart er SVO-sprog, fx dansk eller engelsk. At jiddisch har ekstraposition, vises i afsnit 2.2, og at jiddisch har scrambling, vises i 2.3.

2.2. Ekstraposition i jiddisch

Santorini (1993: 231, 243, n3) mener at uanset om jiddisch er SOV eller SVO, så viser eksempler som dem her at jiddisch har ekstraposition (altså en flytning til sætningens højre kant):

(25) Ji. Ikh veys az di grine hoyzn hot ____ zikh ongeton Berele.
Jeg ved at de grønne bukser har sig på-taget Berele
'Jeg ved at Berele har taget de grønne bukser på'
(Hall 1979: 280, (59))

(26) Ji. a. Di dozike frage hot ___ aropgeboygn bay beyde di kep
b. Di dozike frage hot aropgeboygn ___ bay beyde di kep
Det her spørgsmål har bøjet hos begge hovederne
'Det her spørgsmål har anstrengt hovederne hos dem begge'
(Weissberg 1988: 153)

Normalt ville subjektet have stået lige efter *hot* 'har' i (25). Når det her så forekommer til allersidst i sætningen, må det være blevet flyttet derhen, altså være blevet ekstraponeret, og det uanset om jiddisch er SOV eller SVO. I (26a,b) ville objektet *di kep* 'hovederne' normalt enten stå lige før *aropgeboygn* 'bøjet op' hvis jiddisch var SOV (som markeret i (26a)) eller lige efter *aropgeboygn* 'bøjet op' hvis jiddisch var SVO (som markeret i (26b)). Dette betyder igen at uanset om jiddisch er SOV eller SVO, så må ekstraposition have fundet sted i (26a,b).

Denne ret frie ekstraposition i jiddisch er desuden en af hovedforskellene fra tysk.

2.3. Scrambling i jiddisch

Skandinavisk **object shift** (= letledsreglen), se Vikner (2017b) og referencerne der, flytter objektet ud af dets basisposition i VP og op til en position til venstre for en konstituent (fx en negation eller et adverbial) som selv står til venstre for VP, som i (27b) (bemærk desuden at object shift på islandsk ikke er begrænset til pronominer):

(27)	Is.	a.	Af hverju	las	Magnús		aldrei	<u>þessa</u>	<u>bók</u>?
		b.	Af hverju	las	Magnús	<u>þessa bók</u>	aldrei		?
			Hvorfor	*læste*	*Magnús*	*(denne bog)*	*aldrig*	*(denne*	*bog) ?*

Object shift er kun mulig hvis verbet har forladt VPen, som det finitte verbum gør i hovedsætninger, pga. V2, (27), men som et non-finit hovedverbum normalt aldrig gør, (28):

(28)	Is.	a.	Af hverju	hefur	Magnús			aldrei		
							lesið	<u>þessa</u>	<u>bók</u>	?
		b. *	Af hverju	hefur	Magnús			aldrei	<u>þessa</u>	<u>bók</u>
							lesið	?		
		c. *	Af hverju	hefur	Magnús	<u>þessa</u>	<u>bók</u>	aldrei		
							lesið	?		
			Hvorfor	*har*	*Magnús*	*(denne*	*bog)*	*aldrig*	*(denne*	*bog)*
							læst	*(denne*	*bog)*	*?*

I tysk er det ligeledes muligt at flytte et objekt ud af basispositionen i VP og op til en position til venstre for en konstituent (fx en negation eller

et adverbial) som selv står til venstre for VP, som i (29c). I tysk er denne flytning imidlertid mulig uanset om hovedverbet har forladt VP eller ej:

(29)	Ty.	a. ??	Max	hat		gestern		gelesen
								dieses Buch.
		b.	Max	hat		gestern	dieses Buch	gelesen.
		c.	Max	hat	dieses Buch	gestern		gelesen.
			Max	*har*	*(denne bog)*	*i går*	*(denne bog)*	*læst*
								(denne bog)

Dette er anderledes i object shift i skandinavisk, se (28b,c), men det er helt ligesom i jiddisch:

(30)	Ji.	a.	Maks	hot	nekhtn	geleyent	dos bukh.
		b.	Maks	hot	nekhtn dos bukh	geleyent.	
		c.	Maks	hot dos bukh	nekhtn	geleyent.	
			Max	*har (bogen)*	*i går (bogen)*	*læst (bogen)*	

(baseret på Diesing 1997: 390, (36b), 391, (38b), 395, (46))

Det at en sådan objektflytning i tysk og jiddisch ikke forudsætter flytningen af hovedverbet er grunden til at tysk og jiddisch (m.v.) ikke antages at have object shift, men i stedet at have **scrambling**.

Hvis jiddisch er et SOV-sprog, så må (30a) være resultatet af ekstraposition, og (30c) resultatet af scrambling. Hvis jiddisch er et SVO-sprog, så må (30b,c) begge være resultatet af scrambling.

Diesing (1997: 391) bruger som argument imod en SOV-analyse af jiddisch at eksemplet med objektet i den position der ville være basispositionen, (30b), er det eksempel som har den mest markerede interpretation, dvs. at (30b) "does not correspond to a neutral positioning of the object, and therefore is unlikely to be the base order". Dette behøver dog ikke at følge, basisrækkefølgen behøver ikke at være den med den mest neutrale eller mindst markerede interpretation.

Geilfuß (1990: 176) bruger nøjagtig de samme data som et argument **imod** at jiddisch skulle være SVO: Hvis fortolkningen af (30b) er så exceptionel, hvad skulle så motivere en scrambling til denne position? Idet objektet i (30b) er fokuseret, og givet at fokuserede konstituenter normalt antages ikke at kunne undergå scrambling i tysk (Haider 2010: 175), så

burde vi antage at objektet i (30b) ikke er blevet udsat for scrambling. Det ville således passe fint med at objektet i (30b) befinder sig i sin basisposition.

3. Jiddisch: Konklusion og videre perspektiver

3.1. Konklusion vedr. jiddisch som SVO- eller SOV-sprog

Som artiklen[3] har forsøgt at vise, har jiddisch både scrambling og ekstraposition, og hertil kommer at begge disse typer af flytninger kan vises hyppigt at finde sted i jiddisch (og det uanset om basisrækkefølgen antages at være SOV eller SVO). Det betyder at metoderne anvendt i afsnit 1 til at vise at tysk (og også afrikaans, frisisk, hollandsk, nedertysk og oldengelsk) er SOV-sprog, og at dansk og engelsk (og også færøsk, islandsk, norsk, svensk og alle de romanske sprog) er SVO-sprog, ikke kan fortælle os om jiddisch er et SOV- eller et SVO-sprog. Alle de rækkefølger der faktisk forekommer i jiddisch, kan afledes fra både den ene og den anden basisrækkefølge ved hjælp af flytninger som i forvejen må antages at findes i den jiddische grammatik.

Hvis vi nu stadig insisterer på at fastslå om jiddisch er et SOV- eller et SVO-sprog (eller måske begge dele), så bliver vi nødt til at lede andre steder end den direkte rækkefølge mellem hovedverberne og deres objekter/komplementer. Blandt sådanne steder hvor man kunne lede efter den manglende evidens, finder vi de følgende fire:

3.2. Scrambling vs. object shift

Som vist i afsnit 2.3 ovenfor og i Vikner (2017b) har jiddisch (ligesom SOV-sprogene tysk, oldengelsk, m.v.) **scrambling**, dvs. objektet kan flyttes mod venstre henover fx sætningsadverbialer uanset om hovedverbet stadig befinder sig inde i VP (hvilket er tilfældet med non-finitte verbalformer i sammensatte tider, se (29), (30) ovenfor). Dette er anderledes end de germanske SVO-sprog, som højst har **object shift**, dvs. i skandinavisk kan objektet kun flytte mod venstre henover fx sætningsadverbialer hvis

3 Tak til en anonym fagfællebedømmer, til Theresa Biberauer, Ken Ramshøj Christensen, Marie Herget Christensen, Jürg Fleischer, Henrik Jørgensen, Anne Mette Nyvad, Manuela Schönenberger, Johanna Wood, Bjarne Ørsnes, til deltagerne i Grammatiknetværkets årlige konference i oktober 2025, til publikum ved et foredrag på Humboldt-universitetet i Berlin i 2023, og ikke mindst til de studerende i mine kurser om komparativ syntaks. Forskningen bag artiklen var oprindelig en del af to forskningsprojekter ved AU, finansieret af FKK: *Objektspositioner - komparativ syntaks i et tværteoretisk perspektiv* og *Ligheder og forskelle mellem sætninger og nominalgrupper*.

hovedverbet er flyttet ud af VP (hvilket fx finder sted i alle hovedsætninger på grund af V2, se (27), (28) ovenfor). Engelsk har ikke object shift længere, men havde det så sent som på Shakespeares tid (Roberts 1995).

3.3. Prædikative adjektiver

Vikner (2001b) viser at hvad adjektivinflektion angår, så opfører jiddisch sig lige som SOV-sprogene hollandsk, frisisk, nedertysk, oldengelsk og tysk, idet der er kongruerende attributive adjektiver, hvorimod de prædikative adjektiver ikke viser kongruens. Dette står i modsætning til at de SVO-sprog som har kongruerende attributive adjektiver (dvs. de skandinaviske og de romanske sprog), alle også har kongruerende prædikative adjektiver.

(31)	a.	Ji.	Di hayzer	zaynen	grin_.
	b.	Ty.	Die Häuser	sind	grün_.
	c.	Da.	Husene	er	grønne.
	d.	Fra.	Les maisons	sont	vertes.

3.4. Partikelverber

Vikner (2016: 246–248, 2017a: 383–394) påviser, kontra Diesing (1997), at partikelverber i jiddisch opfører sig langt mere ligesom de gør i SOV-sproget tysk end de gør i SVO-sproget dansk.

I V2-kontekster i tysk og jiddisch bliver den løse verbalpartikel altid efterladt (*stranded*) når verbet flytter (det er netop definitionen på en løs verbalpartikel), og i non-V2-kontekster forekommer den løse verbalpartikel **før** verbet i begge sprog:

(32) V2: PARTIKLEN EFTERLADES

a.	Ty.	Den Brief	schickt	er	ab.
b.	Ji.	Dem briv	shikt	er	avek.
d.	Ty.*	Den Brief	abschickt	er.	
e.	Ji. *	Dem briv	avekshikt	er.	
		Brevet	*(afsted) sender*	*han*	*(afsted)*

((32b) er fra den Besten et al. (1986: 119, (20b))

(33) NON-V2: PARTIKLEN STÅR TIL **VENSTRE** FOR V

a. Ty.	*	Den	Brief	wird	er	schicken	ab.
b. Ji.	??	Dem	briv	vet	er	shikn	avek.
d. Ty.		Den	Brief	wird	er	abschicken.	
e. Ji.		Dem	briv	vet	er	avekshikn.	
		Brevet		*vil*	*han*	*(afsted)sende*	*(afsted)*

I danske V2-kontekster bliver den løse verbalpartikel efterladt når verbet flytter, lige som i tysk og jiddisch, men i non-V2-kontekster forekommer den løse verbalpartikel **efter** verbet, altså forskelligt fra det der sker i tysk og jiddisch:

(34) V2: PARTIKLEN EFTERLADES

a. Da.		Brevet	sender	han	afsted.
b. Da.	*	Brevet	afstedsender	han.	

(35) NON-V2: PARTIKLEN STÅR TIL **HØJRE** FOR V

a. Da.		Brevet	vil	han	sende	afsted.
b. Da.	*	Brevet	vil	han	afstedsende.	

Det at jiddisch her igen opfører sig ligesom tysk men ret forskelligt fra dansk, er forventeligt hvis jiddisch er et SOV-sprog, men uventet hvis det er et SVO-sprog.

3.5. Rækkefølgen af to non-finitte verber

Vikner (2001a: 66–86) viser at 'rigtige' SVO-sprog ikke viser nogen variation overhovedet i rækkefølgen af to non-finitte verber, hvorimod SOV-sprogene her viser ret meget variation. Jiddisch har også variation af denne type, hvilket ville være helt exceptionelt inden for SVO-gruppen men ret normalt inden for SOV-gruppen:

(36)

En.	a.	He	will	let	us	wait.	
	b. *	He	will		us	wait	let.

(37)

Is.	a.	Hann	mun	láta	okkur	bíða.	
	b. *	Hann	mun		okkur	bíða	láta.

(38) Da. a. Han vil lade os vente.
b. * Han vil os vente lade.

(39) Ji. a. Er vet undz lozn vartn.
b. Er vet undz vartn lozn. (Lockwood 1995: 135)

(40) Ho. a. Hij zal ons laten wachten.
b. * Hij zal ons wachten laten.

(41) Af. a. Hy sal ons laat wag.
b. * Hy sal ons wag laat.

(42) Fri. a. * Hy sil ús litte wachtsje.
b. Hy sil ús wachtsje litte.

(43) Ty. a. * Er wird uns lassen warten.
b. Er wird uns warten lassen.

(44) SG. a. * Er wirt üüs loo warte. (Sankt Gallen)
b. Er wirt üüs warte loo.

(45) Zü. a. Er wirt öis laa warte. (Zürich)
b. Er wirt öis warte laa.

(46) Be. a. Er wirt is la warte. (Bern)
b. * Er wirt is warte laa.

Om forfatteren

Sten Vikner, professor i engelsk lingvistik, dr.phil.habil., Aarhus Universitet.

Bibliografi

Bach, Emmon (1962): The Order of Elements in a Transformational Grammar of German. *Language* 38(3), 263–269. https://doi.org/10.2307/410785.

Besten, Hans den & Corretje Moed-van Walraven (1986): The Syntax of Verbs in Yiddish. I: *Verb Second Phenomena in Germanic Languages*. Hubert Haider & Martin Prinzhorn (red.). Dordrecht: Foris, 111–135. https://doi.org/10.1515/9783110846072.

Bierwisch, Manfred (1963): *Grammatik des deutschen Verbs*. Berlin: Akademie-Verlag.

Diesing, Molly (1997): Yiddish VP Order and the Typology of Object Movement in Germanic. *Natural Language & Linguistic Theory* 15(2), 369–427. https://doi.org/10.1023/A:1005778326537.

Dryer, Matthew (2011): Order of Subject, Object and Verb. I: *The World Atlas of Language Structures Online*. Matthew S. Dryer & Martin Haspelmath (red.). München: Max Planck Digital Library. https://wals.info/chapter/81. (lokaliseret 06.04.2026).

Geilfuß, Jochen (1990): Jiddisch als SOV-Sprache. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 9(1–2), 170–183. https://doi.org/10.1515/zfsw.1990.9.1-2.170.

Greenberg, Joseph H. (1963): Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. I: *Universals of Language*. Joseph H. Greenberg (red.). Cambridge MA: MIT Press, 73–113

Haider, Hubert (2010): *The Syntax of German*. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511845314.

Haider, Hubert (2013): *Symmetry breaking in syntax*. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139084635.

Haider, Hubert & Inger Rosengren (2003): Scrambling: Nontriggered Chain Formation in OV Languages. *Journal of Germanic Linguistics* 15(3), 203–267. https://doi.org/10.1017/S1470542703000291.

Hall, Beatrice (1979): Accounting for Yiddish word order or what's a nice NP like you doing in a place like this? I: *Linear Order and Generative Theory*. Jürgen Meisel & Martin Pam (red.). Amsterdam: John Benjamins, 253–287. https://doi.org/10.1075/cilt.7.08hal.

Jacobs, Neil G. (2005): *Yiddish - A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Koster, Jan (1975): Dutch as an SOV language. *Linguistic Analysis* 1, 111–136.

Lass, Roger (1987): *The shape of English: structure and history*. London: J. M. Dent.

Lockwood, William B. (1995): *Lehrbuch der modernen jiddischen Sprache*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.

Roberts, Ian (1995): Object Movement and Verb Movement in Early Modern English. I: *Studies in Comparative Germanic Syntax*. Hubert Haider, Susan Olsen & Sten Vikner (red.). Dordrecht: Springer, 269–284. https://doi.org/10.1007/978-94-015-8416-6_12.

Sadock, Jerrold (1998): A Vestige of Verb Final Syntax in Yiddish. *Monatshefte* 90(2), 220–226.

Santorini, Beatrice (1993): Jiddisch als gemischte OV/VO-Sprache. I: *Dialektsyntax*. Werner Abraham & Josef Bayer (red.). (*Linguistische Berichte*, Sonderheft 5). Opladen: Westdeutscher Verlag, 230–245. https://doi.org/10.1007/978-3-322-97032-9_12.

Vikner, Sten (1995): *Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages*. Oxford: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780195083934.001.0001.

Vikner, Sten (1997): V°-to-I° Movement and Inflection for Person in All Tenses. I: *The New Comparative Syntax*. Liliane Haegeman (red.). London: Longman, 189–213.

Vikner, Sten (2001a. *Verb Movement Variation in Germanic and Optimality Theory*. Tübingen: Universität Tübingen Habilitation dissertation. https://tildeweb.au.dk/au132769/papers/viknhabi.pdf. (lokaliseret 06.04.2026).

Vikner, Sten (2001b. Predicative Adjective Agreement. I: *Sprachkontakt, Sprachvergleich, Sprachvariation*. Kirsten Adamzik & Helen Christen (red.). Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 399–414. https://doi.org/10.1515/9783110917437.399.

Vikner, Sten (2005): Immobile Complex Verbs in Germanic. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 8(1–2), 83–115. https://doi.org/10.1007/s10828-004-0726-9.

Vikner, Sten (2016): Verbalpartikelvariation i de germanske sprog. *Ny Forskning i Grammatik* 23, 233–252. https://doi.org/10.7146/nfg.v24i23.24654.

Vikner, Sten (2017a): Germanic Verb Particle Variation. I: *Elements of Comparative Syntax - Theory and Description*. Enoch Aboh et al. (red.). Berlin: Mouton de Gruyter, 371–398. https://doi.org/10.1515/9781501504037-014.

Vikner, Sten (2017b): Object Shift in Scandinavian. I: *The Wiley Blackwell Companion to Syntax*, vol. 5. Martin Everaert & Henk van Riemsdijk (red.). 2. udg. Hoboken, NJ: Wiley Blackwell, 2784–2843. https://doi.org/10.1002/9781118358733.wbsyncom114.

Vikner, Sten (2019): Why German is not an SVO-language but an SOV-language with V2. I: *A Sound Approach to Language Matters – In Honour of Ocke-Schwen Bohn*. Anne Mette Nyvad (red.). Aarhus: Dept. of English, Aarhus University, 437–447. https://doi.org/10.7146/aul.322.218.

Weissberg, Josef (1988): *Jiddisch - eine Einführung*. Bern: Peter Lang.

Whaley, Lindsay (1997): *Introduction to Typology - The Unity and Diversity of Language*. Thousand Oaks CA: Sage Publications.

Wöllstein-Leisten, Angelika, Axel Heilmann, Peter Stepan & Sten Vikner (1997): *Deutsche Satzstruktur: Grundlage der syntaktischen Analyse*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.